

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ
ФАКУЛЬТЕТ ІСТОРІЇ, ПОЛІТОЛОГІЇ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ
КУВЯВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ У ВЛОЦЛАВЕКУ
ВОЛИНСЬКА КРАЙОВА ОРГАНІЗАЦІЯ
ВСЕУКРАЇНСЬКОГО ТОВАРИСТВА «ПРОСВІТА» ІМЕНІ Т.Г. ШЕВЧЕНКА
ЦЕНТР УКРАЇНСЬКО-ЄВРОПЕЙСЬКОГО
НАУКОВОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

Матеріали II Міжнародної
науково-практичної конференції

«УКРАЇНСЬКА ІСТОРІЯ У ПУБЛІЧНОМУ ПРОСТОРИ»

17–18 травня 2024 року

м. Луцьк Волинської області, Україна

¹²⁵⁶
1996
LIHA-PRES

¹²³³
| Львів – Торунь
Liha-Pres
2024

УДК 94(477)(062.552)

У 45

Організаційний комітет:

Віхляєв Михайло Юрійович – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права Ужгородського національного університету, директор Центру українсько-європейського наукового співробітництва;

Головко Олег Павлович – кандидат економічних наук, голова наглядової ради Центру українсько-європейського наукового співробітництва, засновник і директор Видавничого дому «Гельветика»;

Стрільчук Людмила Василівна – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри всесвітньої історії Волинського національного університету імені Лесі Українки, голова Волинської крайової організації Всеукраїнського товариства «Просвіта» імені Т.Г. Шевченка;

Струс Мирослава (Mirosława Struś) – д-р, Куявський університет у Влоцлавську;

Філіпович Мирослава Богданівна – кандидат історичних наук, доцент, професор кафедри всесвітньої історії Волинського національного університету імені Лесі Українки, гарант освітньо-професійної програми «Публічна історія»;

Ярош Ярослав Богданович – доктор політичних наук, професор, декан факультету історії, політології та національної безпеки Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Українська історія у публічному просторі : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції, 17–18 травня 2024 р., м. Луцьк. – Львів – Торунь : Liha-Pres, 2024. – 128 с.

ISBN 978-966-397-387-6

У збірнику представлено матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції «Українська історія у публічному просторі» (17–18 травня 2024 р., м. Луцьк).

УДК 94(477)(062.552)

ISBN 978-966-397-387-6

© Волинський національний університет
імені Лесі Українки 2024
© Українсько-польське наукове видавництво
«Liha-Pres», 2024

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 1. ВПЛИВ СУЧАСНИХ ГІБРИДНИХ ВІЙН НА СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІЇ

Культурний туризм в умовах російсько-української війни Гусак Д. Г.	7
Участь української діаспори у протистоянні з Росією у гібридній війні Драмарецький Б. Б.	11
Селянський світ України як антидот «руському миру/російському світу» Корновенко Л. В., Корновенко С. В.	15
Російська гібридна агресія проти України: ізраїльський досвід протистояння гібридній агресії Нінічук С. В.	20
Національна ідентичність та історична пам'ять як інструмент протидії російській гібридній загрози Сворак Л. М.	23

СЕКЦІЯ 2. ЛОКАЛЬНА ІСТОРІЯ ЯК ФОРМА ЗБЕРЕЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ САМОІДЕНТИЧНОСТІ

Внесок уродженки Гадяча Ольги Петрівни Косач-Драгоманової (Олени Пчілки) у культурну спадщину Полтавщини Демедович Д. І., Тенькова З. Ю.	27
Греко-католицизм як основа україноцентричності у Східній Словаччині на початку 20-х рр. ХХ ст. Костючок П. Л.	29
Національна ідентичність українців у контексті російсько-української війни (2014 – по т. ч.) Куцька О. М., Куцька К. С.	33
Культурно-просвітницький чин Михайла Новаковського на Закарпатті у 20-х роках ХХ ст. Ліхтей І. М.	37

The role of the OUN and UPA press publications in the formation of Ukrainian statehood and national self-awareness Markivska L.L., Melnychuk O.V.	41
Науковий та особистий внесок Віри Неканорівни Жук у розиток локальної історії Полтавщини Молька А. С., Тенькова З. Ю.	44
Опішня –центр гончарства Полтавщини Ніколайчук М. С., Єгоров Р.	46
Більське городище як осередок локальної історії на тереторії Полтавщини Пікалов О. В., Тенькова З. Ю.	49
Місця національної пам’яті на українсько-польському порубіжжі: як форма локальної історії та національної самоідентифікації Причулок В. Є.	52
Нові дані про втечу голодних українців на захід у 1932–1933 роках Сергійчук В. І.	55
Фіксування власної історії українськими січовими стрільцями на прикладі діяльності Пресової Кватири Шевченко А. С.	60
Краєзнавча та культурно-просвітницька діяльність о. Юрія Кікти Щербін Л. В.	64
Біографічні дослідження як засіб розуміння історичного процесу Ющук Т. Ф.	67
Панас Мирний в українському національно-визвольному русі Янко А. Л.	69
СЕКЦІЯ 3. ІСТОРИЧНА ПАМ’ЯТЬ ТА ТЕНДЕНЦІЇ ІСТОРИЧНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ	
Бабин Яр – символ Голокосту чи спільне місце пам’яті? Білокінь М. М.	75
Культ Т. Г. Шевченка в українській суспільній думці початку ХХ століття Вівсяна І. А.	79
Українсько-польські відносини. Важке минуле – нове майбутнє. Як розмовляти про Волинь’43 Каліщук О. М.	81

Пам'ятники у місті як механізми передачі соціально-історичної пам'яті Карліна О. М.	84
Участь української військової еміграції міжвоєнного періоду ХХ ст. у збереженні історичної пам'яті про національно-визвольні змагання 1917–1921 років Сидоренко А. О.	88
«Борітеся – поборете»: історія скандального пам'ятника в Одесі Синявська О. О.	92
Державні свята в Україні як приклад домінування пострадянських нарративів Стрільчук Л. В.	96
СЕКЦІЯ 4. ВМІННЯ ТА НАВИКИ УПРАВЛІННЯ ІСТОРИЧНОЮ СПАДЩИНОЮ	
Управління історичною спадщиною в Україні: проблеми та перспективи Філіпович М. Б.	100
СЕКЦІЯ 5. ШЛЯХИ ТА МЕТОДИ ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ ІСТОРІЇ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ	
Роль музеїв у популяризації історії Білик В. А.	105
СЕКЦІЯ 6. ІСТОРИЧНА ОНОМАСТИКА – СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ	
Регіональна специфіка побутування системи власних імен в контексті етно-культурних взаємовпливів (на прикладі с. Сивороги Кам'янець-Подільського району Хмельницької області) Мороз І. М.	110
«Та що ім'я?»: до проблеми пошуку українських відповідників західноєвропейських середньовічних антропонімів Чепіженко В. В.	114

СЕКЦІЯ 7. УКРАЇНЬСЬКА ОСВІТА В ІСТОРИЧНОМУ ВИМІРІ

Учителів німці у добу Великого терору
(за матеріалами архівно-кримінальних справ)

Бривко М. В...... 119

Учнівство Волинської області в умовах повоєнної
радянської дійсності (1944–1953 рр.)

Сосницька Л. С...... 124

СЕКЦІЯ 1. ВПЛИВ СУЧАСНИХ ГІБРИДНИХ ВІЙН НА СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІЇ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-387-6-1>

КУЛЬТУРНИЙ ТУРИЗМ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Гусак Д. Г.

*кандидат історичних наук,
старший викладач кафедри всевітньої історії
Волинський національний університет імені Лесі Українки
м. Луцьк, Україна*

З початком повномасштабного вторгнення РФ в Україну відбулись масові міграційні процеси. Значна частина біженців поїхала в країни Європейського Союзу. Урядам цих країн потрібно було швидко вирішити низку проблемних питань пов'язаних з організацією життя українських біженців за межами України. В статті автор досліджує заходи урядів країн спрямовані на відвідування історичних пам'яток та значення відвідин культурних заходів біженцями, як один з етапів адаптації в новому середовищі.

В країнах Європи українці отримали різноманітні пільги та додаткові можливості. Так, в Литві біженці мали низку соціальних пільг, зокрема на проїзд, відвідання різноманітних культурних заходів, музеїв тощо. Важливу роль для адаптації вимушених переселенців стало безоплатне відвідування закладів культури – бібліотеки, музеї, місця сценічного мистецтва. Загалом у березні, квітні та травні 2022 року національні та республіканські музеї, підпорядковані Мінкульту, відвідали 43 723 українці. Так, у березні українці відвідали Національний музей Литви (3480 відвідувачів), Морський музей Литви (2788 відвідувачів) і Національний музей-палац правителів Великого князівства Литовського (1924 відвідувачі). Загалом у березні підвідомчі Мінкульту музеї відвідали 10 568 українців. У квітні цей показник збільшився до 17 792 відвідувачів. У травні музеї прийняли 15 363 українців.

«Ми активно співпрацюємо з музеями Західної України. Крім того, ми хотіли, щоб українці, які приїжджають до нас, почувалися як вдома. Жінки, які втікали від війни, плакали, коли бачили в нашому музеї

скульптури з рідної України. Ми разом з 14 століття, а може й раніше, тому не дивно, що ми разом з Україною й сьогодні. З відкритими серцями вітаємо українців у Музеї Палацу Лордів. Можливо, тому вони нас полюбили і приїжджають сюди не раз. Ми дуже раді цьому», – каже директор Музею Палати Лордів Відас Долінскас. Музей організовує тематичні просвітницькі заходи та екскурсії для українських родин. Було започатковано ініціативу «HELLO = ПРИВІТ», спрямовану на представників українського культурного поля, які тимчасово знайшли притулок у Вільнюсі [1].

У перші місяці війни в Польщі для українців також було організовано безоплатне відвідування різних історичних пам'яток та музеїв. Наприклад, Національні музеї, Королівський парк Лазенки, Вілянівський палац та багато інших культурно-історичних закладів зустріли біженців з України та запропонували безкоштовні відвідування, організували навчальні уроки та заходи. Національний музей у Варшаві надавав безкоштовний вхід у постійні галереї та виставки, а також аудіогіди українською мовою. В цьому ж музеї проводилися заняття для дітей біженців з України, які проходили польською та українською мовами. «У цей трагічний час є багато дуже базових потреб. Проте ми отримуємо все більше сигналів від сімей, які приймають біженців у Варшаві, які вказують на необхідність організації часу для українських дітей. Ми хочемо допомогти всіма доступними засобами», – каже Марта Кохлевська з відділу освіти Національного музею у Варшаві.

Королівський парк Лазенки також запрошував біженців з України та гарантував вільний вхід у березні та квітні 2022 року до всіх своїх об'єктів: Палацу на острові з Королівською картинною галереєю, Старої оранжереї з Королівською галереєю, Театру і Королівської галереї скульптур тощо. В історичних будівлях і садах парку Лазенки також проводили музейні уроки українською мовою для дітей та їхніх опікунів.

Музей Палацу короля Яна III у Вілянові у свою чергу підготував освітні заходи для гостей з України під гаслом «У королівських гостях», а Державний етнографічний музей у Варшаві запрошував на екскурсії українською мовою родинною виставкою «Тут. Тепер. Там».

Музеї в інших містах Польщі також були доступні для біженців безкоштовно, зокрема: усі філії Національного музею в Гданську, який виказав свою підтримку та солідарність з українським народом: «Ми вважаємо своїм обов'язком допомагати людям, які приїжджають до Польщі та тікають від жорстокості війни. Тому ми реалізуємо низку дій – як негайних, так і довгострокових – які спрямовані на задоволення хоча б частини потреб біженців. Сподіваємося, що в музеї вони

знайдуть хоч хвилинку перепочинку від цих трагічних подій». Національний музей у Гданську проводив міські ігри та активності, які допомогли дітям та їхнім опікунам пізнати Гданськ і сприяли адаптації до нової життєвої ситуації. Національний музей у Вроцлаві у Павільйоні чотирьох куполів також запрошував українські родини на безкоштовні майстер-класи. Національний музей у Кракові відчинив двері біженцям з України на постійні та тимчасові виставки в Головному корпусі та дванадцяти філіалах, серед яких і Музей князів Чарторийських [2].

До акції «Допомагаємо Україні» доєдналися сім установ. Безкоштовний вхід діяв до головної резиденції Підляського музею, Ратуші, а також і в інших філіях: у Білостоці, Тикоцині, Супраслі та ін. Цінні витвори мистецтва з колекції музею Люблінського католицького університету Івана Павла II були доступні для відвідування, де українці могли познайомитися з живописом і малюнками видатних польських художників 19–20 століть – Пьотра Міхаловського, Яна Матейка, Юзефа Хелмонського, Леона Вичулковського, Юзефа Меґоффера, Яцека Мальчевського та його сина Рафала, Влодзімежа Тетмаєра та Юзефа Панькевича. На виставці також була представлена колекція зарубіжного живопису, включно з творами визнаних представників італійського, голландського, фламандського та німецького мистецтв [3].

Соляні копальні у Величці провели українською мовою безкоштовні екскурсії туристичним маршрутом. Музей романтизму в Опіногурі пропонував безкоштовний вхід до музею та безоплатну участь дітей у культурних заходах, таких як майстер-класи, музейні уроки, одноденні перебування. Окрім культурної програми, працівники музею займалися і волонтерською діяльністю, а саме збирали продукти для біженців. Заклад також заявив про готовність прийняти евакуйовані з України твори мистецтва. Музей був готовий займатися процесом інвентаризації, документування та оцифрування українських колекцій [4; 5].

У Вольштині відбулась екскурсія, маршрут якої простягався крізь Вольштинське паровозне депо, музей під відкритим небом, мальовничий сад у музеї. Екскурсія завершилася короткою зустріччю на ринковій площі з мером міста та його заступником. Міський голова дозволив біженцям з України відвідувати музеї безкоштовно [6]. Працівники Археологічного Музею в Гданську від початку війни допомагають українцям із власної ініціативи. Одні збирають речі для українців, другі – благодійні внески, інші надають притулок громадянам України, які прибувають до Польщі. Археологічний Музей в Гданську також пропонував вільний вхід для українців, які виявили бажання відвідати зерносховище «Блакитний Баран», городище в Сопоті або Романські підвали [7].

Замковий музей у Ланьцуті дозволив біженцям побачити вибрані виставки на основі спеціального квитка, вартістю 1 злотий. Крім того, в межах абонементу, який дозволив побачити інтер'єр першого поверху замку, конюшні та каретної, відвідувачам було надано аудіогід українською мовою [8].

З початком повномасштабного вторгнення РФ в Україну уряди європейських країн надали допомогу українським біженцям. Важливим етапом адаптації українців у невідомому середовищі стала всебічна підтримка, зокрема і культурна. Вище перелічені культурні заходи дозволили українцям познайомитись з історією та культурою держави, яка їх прихистила, позитивно вплинули на стан біженців в стресовій ситуації. В нетиповій ситуації історичний туризм став одним з важливих етапів допомоги українцям.

Література:

1. Salies muziejai pavasari sulauke 40 tukst ukrainieciu. URL: <https://m.kauno.diena.lt/naujienos/laisvalaikis-ir-kultura/kultura> (дата звернення: 23.11.2023).

2. Polskie muzea dla uchodzcow z Ukrainy. URL: <https://www.rp.pl/kultura/art35853841-polskie-muzea-dla-uchodzcow-z-ukrainy> (дата звернення: 15.01.2024).

3. Uchodzcy z Ukrainy moga odwiedzac muzeum podlaskie i jego oddzialy. URL: <https://bialystok.wyborcza.pl/bialystok/7,35241,28247476,uchodzcy-z-ukrainy-moga-odwiedzac-muzeum-podlaskie-i-jego-oddzialy.html> (дата звернення: 15.01.2024).

4. Bezplatne zwiedzanie dla obywateli z Ukrainy. URL: <https://www.kopalnia.pl/kopalnia-wiedzy/bezplatne-zwiedzanie-dla-obywateli-z-ukrainy-j7cm> (дата звернення: 15.01.2024).

5. Uchodzcy z Ukrainy moga za darmo zwiedzac muzeum romantyzmu w Opinogorze. URL: <https://warszawa.tvp.pl/59147022/uchodzcy-z-ukrainy-moga-za-darmo-zwiedzac-muzeum-romantyzmu-w-opinogorze> (дата звернення: 16.01.2024).

6. Znalezli schronienie w rudnie ukraincy zwiedzili. URL: <https://wolsztyn.naszemiasto.pl/znalezli-schronienie-w-rudnie-ukraincy-zwiedzili/ar/c1-8749307> (дата звернення: 16.01.2024).

7. Muzeum archeologiczne w gdansku dla ukraincow zwiedzanie zajecia dla dzieci. URL: <https://archeologia.pl/aktualnosci/aktualnosci-wszystkie-muzea/muzeum-archeologiczne-w-gdansku-dla-ukraincow-zwiedzanie-zajecia-dla-dzieci-pomoc-instytucjonalna/> (дата звернення: 16.01.2024).

8. Muzeum zamek w Lancucie dla uchodzcow z Ukrainy. URL: <https://www.zamek-lancut.pl/muzeum-zamek-w-lancucie-dla-uchodzcow-z-ukrainy> (дата звернення: 16.01.2024).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-387-6-2>

УЧАСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ У ПРОТИСТОЯННІ З РОСІЄЮ У ГІБРИДНІЙ ВІЙНІ

Драмарецький Б. Б.

кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри історії світового українства

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

м. Київ, Україна

Від перших загарбницьких воєн Московської держави до сучасної агресії Російської Федерації пройшло чимало часу, однак усі ці державні утворення, під якою б назвою не були, завжди використовували гібридні методи для загарбання чужих територій. І хоча «гібридна війна» сучасне поняття, проте це не винахід сьогодення, бо схожі комбінації інформаційної, психологічної, економічної та військової боротьби використовувалися і раніше [3, с. 53].

Дослідники воєнної історії вважають, що вперше проти України Москва використала стратегію гібридності ще у 1658–1659 рр., намагаючись сформувати квазідержавні утворення. Тоді московські війська без оголошення війни вторглися у Гетьманщину, попередньо сформувавши промосковську «п'яту колону» та видаючи агресію за внутрішній конфлікт, оскільки в обозі московського війська перебував маріонетка – «наказний гетьман» Іван Беспалий, якого Москва протиставляла законному гетьману Івану Виговському [11, с. 33]. Використовувала подібні методи й правонаступниця московщини – Російська імперія поряд із залякуванням та фізичним знищенням населення.

Підхопивши імперські традиції, комуністичні вожді вдосконалили методи ведення гібридних воєн. Згадаймо сумнозвісне «нас там нет»: коли у грудні 1918 р. російські війська напали на Україну, більшовицький нарком закордонних справ РСФРР Г.Чичерін заявив, що це внутрішній конфлікт, бо в «обозі» московських військ був «незалежний радянський уряд України» на той час самопроголошений у Харкові. Не обійшлося й без «агентів впливу», які деморалізували українське військо, організовували заколоти та відверто брехали для створення

негативного образу української державної влади серед місцевого населення. А із захопленням України, лідерів думок, творчих людей намагалися перетворити на відданих рабів режиму шляхом залякування, силового тиску аж до фізичного знищення. Врешті, деякі з них, зломлені системою, змушені були «оспікувати» революцію, називаючи 1920-ті рр. «світлою і радісною добою», «епохою великих зрушень», «виром бурхливого й національного життя» [2, с. 225].

Сучасна росія не лише запозичила у своїх попередників методи ведення гібридної війни проти України, а й значно їх вдосконалила, використовуючи пропаганду, фейки та відверту брехню. Так, розпочинаючи збройний напад на Україну у 2014 р., офіційні російські особи категорично заперечували участь своїх військових у діях на території України, хіба що тільки путін визнав, що «референдум» у Криму відбувався «під прикриттям» російських військ [4, с. 9]. Пропагандисти, виконуючи кремлівські наративи, заявляли про те, що «Україну придумав Ленін», «ми не б'ємо по цивільній інфраструктурі», «усе йде за планом», «Європа замерзає» та ін.

Повномасштабному нападу 24 лютого 2022 р. також передувала «відповідна інформаційна підготовка». Ще у 2021 р. вийшла стаття московського політтехнолога Тимофія Сергєйцева «Яка Україна нам не потрібна», а 3 квітня 2022 р. державне інформагентство «РИА. Новости» публікує нову його статтю: «Що Росія має зробити з Україною». Пропагандист не лише виправдовував злочинне вторгнення в Україну «необхідністю денацифікації», називаючи усіх українців «нацистами і пособниками нацистів», а й заявляв, що країна, у якій проводиться так звана «денацифікація», не може бути суверенною. Пропонував він і позбутися назви «Україна» та запустити процеси деукраїнізації, щоб змусити українців забути своє коріння [9]. Хоча «нацистськість» українців полягала лише в їх європейських прагненнях і бажанні бути членом ЄС, однак «європейськість» розглядається кремлівськими політиками як ознака расової переваги. Активно формувалася й образ України як ворога для власного суспільства, а заяви російських представників на міжнародному рівні створювали враження про штучність утворення держави та ставили під сумнів допомогу демократичного світу у постачанні зброї і військової техніки.

Розуміючи небезпеку московської пропаганди, діаспора на перші та другі роковини вторгнення організувала заходи у межах глобальної адвокаційної кампанії Світового Конгресу Українців (далі – СКУ) StandWithUkraine у 400 містах світу. Акції проводилися на шести континентах, у тому числі й в Антарктиді [7]. Ці події висвітлювалися у місцевих ЗМІ, представники СКУ давали інтерв'ю мовою країни проживання, де розповідали правду про війну в Україні. З активізацією

впливу російських асоціацій на українських біженців і, щонайгірше, на дітей, в Євросоюзі, діаспора «звернулися до міністра внутрішніх справ Португалії, щоб кожна така школа була контрольована державою» [10]. Врешті, за словами президента СКУ Павла Грода, діаспора отримала перемогу над російською пропагандою в країнах, які є членами НАТО і ЄС, за винятком Угорщини [6]. Активне протистояння російській пропаганді відбувається також на спортивній арені, коли представники СКУ звернулися до Міжнародного олімпійського комітету, щоб не допустити спортсменів країни-агресора до Олімпійських Ігор 2024 р. «Немає жодного сумніву у тому, що росія використає Літні Олімпійські Ігри 2024 року у цілях пропаганди – точно так само, як вони намагались нещодавно використати для цього тенісний турнір 2022 Australian Open в Австралії» [8].

Навіть у Південно-Східній Азії, де небагато людей знають про Україну, а росія має значну кількість агентів впливу в політиці та бізнесі, діаспора проводила бойкоти під російським посольством та роз'яснювала, чому українці воюють за свободу. Наприклад, представник української діаспори на Філіппінах Ярослав Кошелєв сказав, що можна пояснювати історію України на прикладі цієї країни: «коли Філіппіни ще не були Філіппінами й Фернан Магеллан, португалець на службі в іспанського короля Філіппа, тільки приплив до Філіппін, його вбили як окупанта» [1].

Відмітимо також лобювання безпекових інтересів України шляхом створення груп підтримки у США, Канаді та інших країнах, проведення акцій щодо обвинувачення путіна як воєнного злочинця, а росії як терористичної країни за незаконну депортацію українських дітей та підготовку росії до викрадення запасів зерна і планування умисного голоду. Врешті, протидіючи російській гібридній війні, діаспора створює образ нової України, яка готова себе захищати та готова до швидких реформ [6].

Таким чином, Москва, змінюючи форми, постійно намагалася захопити Україну не лише збройним шляхом, а й використовуючи елементи гібридної війни. Змінювалися та удосконалювалися лише методи в залежності від історичного контексту та наявних технологій. Однак у XXI ст. до протистояння долучилася й українська діаспора. Для адекватної протидії російській пропаганді проводилися акції, мітинги, демонстрації, бойкоти, акцентуючи увагу світової спільноти на агресивних діях росії, роз'яснювалась необхідність боротьби українців за свободу. Підтримала діаспора й обвинувачення путіна як воєнного злочинця – Punish Putin! (Покарати путіна!), а росії як терористичної країни. Лобюючи безпекові інтереси України, діаспора добивалася від урядів країн свого проживання посилення економічних

санкцій, відключення росії від міжнародної платіжної системи SWIFT. І, незважаючи на величезні кошти, вкладені путінсько-тоталітарним режимом у російські наративи, діаспора зуміла не лише адекватно їй протидіяти, а й переважно здобути перемогу над російською пропагандою в країнах, які є членами НАТО і ЄС, тим самим пришвидшуючи перемогу України.

Література:

1. З Філіппін фронт: Ярослав Кошелєв про те, як діаспора може допомагати Україні (2024). *Світовий Конгрес Українців*, FEBRUARY 16. <https://www.ukrainianworldcongress.org/ua/z-filippin-na-front-yaroslav-koshelev-pro-te-yak-diaspora-mozhe-dopomahaty-ukrayini/>

2. Куц, О. (2006) Українізація як каталізатор духовного життя українського суспільства 20–30-х років. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. Вип. 32. С. 224–232.

3. Левантович, О. (2019) Гібридні війни XXI століття: нові виклики для медіапростору. *Вісник Львівського університету. Серія : Журналістика*. Випуск 45. С. 52–59.

4. Магда, Є. В. (2015) Гібридна війна: вижити і перемогти. Харків : Віват, 2015. 304 с.

5. На Путіна повісили табличку, що він воєнний злочинець. Експерти про ордер на арешт Путіна (2023). *Радіо Свобода*, 18 березня. <https://www.radiosvoboda.org/a/order-na-aresht-putina-reaktsiyi/32324200.html>

6. Орел, І. (2023) Діаспора надала Україні допомоги на \$500 млн. *Forbes*, 13 травня / <https://forbes.ua/war-in-ukraine/v-deyakikh-rechakh-ukraina-e-bilsh-zakhidnoyu-nizh-sam-zakhid-golova-svitovogo-kongresu-ukraintsv-pavlo-grod-pro-povernennya-bizhentsiv-piv-milyarda-dolariv-vid-diaspori-ta-borotbu-z-rosiyskoi-propag-12092023-15944>

7. Президент СКУ в інтерв'ю Forbes: ми створюємо сильний український світ (2023). *Світовий Конгрес Українців*, SEPTEMBER 14. <https://www.ukrainianworldcongress.org/ua/prezydent-sku-v-interviu-forbes-my-stvoriyemo-sylnyi-ukrayinskyi-svit/>

8. СКУ закликає Міжнародний олімпійський комітет заборонити участь російських та білоруських спортсменів в Олімпійських Іграх 2024 року (2023). *Світовий Конгрес Українців*, FEBRUARY 6. <https://www.ukrainianworldcongress.org/ua/sku-zaklikae-mizhnarodnij-olimpijskij-komitet-zaboroniti-uchast-rosijskih-ta-biloruskikh-sportsmeniv-v-olimpijskih-igrah-2024-roku/>

9. Стаття пропагандиста Тимофія Сергєйцева “Що Росія має зробити з Україною” (2022). *Музей Голодомору*, 17 листопада /

<https://holodomormuseum.org.ua/propaganda/stattia-propahandysta-tymofiiia-serhejtseva-shcho-rosiia-maie-zrobyty-z-ukrainoiu/>

10. Укрінформ (2024), 17 березня. <https://www.ukrinform.ua/rubric-diaspora/3437103-u-diaspori-rozpovili-ak-nablizaut-peremogu-ukraini-u-vijni-z-rosieiu.html>

11. Шевчук, В., Сегеда, С. (2019). Гібридна війни Росії проти України: історичний вимір. *Наука і оборона*. № 1. С. 31–35.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-387-6-3>

СЕЛЯНСЬКИЙ СВІТ УКРАЇНИ ЯК АНТИДОТ «РУССКОМУ МИРУ/РОСІЙСЬКОМУ СВІТУ»¹

Корновенко Л. В.

к. філол. н., доц.,

завідувач кафедри слов'янської філології,

зарубіжної літератури та методики навчання

Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

Корновенко С. В.

д. і. н., проф.,

проф. кафедри археології та спеціальних галузей історичної науки,

директор Науково-дослідного інституту селянства

та вивчення аграрної історії

Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

Докорінні зміни кінця 1980-х – початку 1990-х рр. в Україні вплинули на всі сфери життєдіяльності її громадян. Не минули вони й історичну науку. Новітня українська історична наука впродовж 1990–2020-х рр. долає тернистий шлях самопізнання, самоідентифікації, саморозвитку, інтеграції в європейський та світовий історіографічний простір. На нашу думку, окреслений період – своєрідний ренесанс історичної науки в Україні. Насамперед тому, що відбулося якісне переосмислення суспільної значущості історії, наукового інструментарію історичних студій, розширено як тематичне поле історичної науки, так і джерельну базу. Історичні знання стали розумітися не лише

---

¹ Публікацію підготовлено відповідно до держбюджетної теми «Освіта і наука як чинники післявоєнної відбудови: історичний досвід, уроки для України (номер державної реєстрації 0124U000787)».

як академічне осмислення минулого, а і як інструмент єдності української політичної нації. Очевидною, зважаючи на досвід українського націо- та державотворення, стала сентенція про те, що людина / нація / держава остаточно вмирає тоді, коли зникає пам'ять про неї, її історія. У такому сенсі одна з ключових позицій в осмисленні минулого, сьогодення та майбутнього, збереженні та розвитку української ідентичності належить історичній науці, історичним знанням, політиці пам'яті.

Зазначене нами вище набуло особливої значущості й актуальності за умов російсько-української війни, що точиться від 2014 р., а повномасштабна фаза якої розпочалася 24 лютого 2022 р., оскільки її складником є інформаційно-ідеологічний. Для агресора він – важливий інструмент знищення життєво важливих інтелектуальних, духовних цінностей Українського народу як носія суверенітету і єдиного джерела влади в Україні. Його функція полягає: 1) у знищенні/деформації українського інформаційно-ідеологічного простору: національної системи символів – соціальних інформаційних конструктів, що консолідують українську політичну націю, українську державу; 2) у нав'язуванні громадянам України цінностей, поглядів, інтересів країни-агресора; 3) у вигідному для країни-агресора впливові як на індивідуальну, так і на суспільну свідомість, підсвідомість громадян України; 4) у керуванні життєво важливими сферами державної та суспільної діяльності в Україні, поведінкою та розвитком українського громадянського суспільства у вигідному для країни-агресора напрямі.

У такому контексті слухними є судження Ю. Горбєнка про особливості використання міфів у гібридній російсько-українській війні. У фокусі його аналізу став «русский мир/російський світ», його міфотворчість, зокрема міфотворчість рф як засіб формування вигідного для рф образу світу у масовій свідомості українського суспільства. Ним влучно зазначено, що одним із прийомів, який використовується рф у гібридні війні, «є спроба переконати населення противника, що правди не існує взагалі. Заради цього засоби масової інформації виконують завдання перегріти інформаційне середовище, викидаючи безліч варіантів тлумачення фактів, надалі на цьому фоні вибирається один із варіантів для обґрунтування власної версії картини розвитку подій». У такий спосіб просувається зокрема міф про єдність українського та російського народів. Резонними є міркування автора статті, що насправді вся історія росії – суцільний міф [1, с. 33].

Одним із антидотів у протистоянні інформаційно-ідеологічному складникові країни-агресора є якісний український науково-історичний продукт, зокрема напрацювання з аграрної історії України.

Така наша позиція обґрунтована тим, що нація – не лише державна зовнішня спільність, а передусім – ідейно-ідеологічна, ментальна

спільність/цілісність. Наскрізною символічною структурою ментальності нації є національний архетип. Особливість архетипів і визначає особливість/унікальність нації як ідейно-ідеологічної, ментальної спільноти/цілісності.

На нашу думку, базовим архетипом української ідейно-ідеологічної, ментальної спільноти/цілісності є хліборобська/селянська культура в широкому сенсі. У такому контексті аграрна історія України – справді «історія селянства – основи нації», це історія «присутності у вітчизняній історії селянства», як зауважив В. Смолій [2, с. 5]. Зважаючи на це, аграрна історія України, академічні уявлення про селянський світ, про спільне минуле – інструменти консолідації української політичної нації, ефективний засіб охорони й захисту інформаційно-ідеологічного простору України, української ідентичності за умов справедливої війни України за свою національну самобутність і самобутній соціокультурний простір.

Беручи до уваги викладене вище, актуальним є питання методології: як і що говорити про селянський світ? Викладемо (тезово) основні положення нашої відповіді на це питання.

У науково-історичній, історіософській традиції тощо представлено різні підходи до розуміння селянського світу. Наприклад, О. Михайлюк, послуговується конструктивістським підходом, розглядаючи суб'єкт селяноцентричного простору як «уявну спільноту» – термін, що запровадив в обіг Б. Андерсон [3]. За М. Вебером, селянство – соціологічна абстракція, ідеально-типова конструкція [4]. Для К. Маркса селянство – представник варварства у середині цивілізації [5, с. 279]. Спільним для цих та інших підходів є те, що вони наділяють свій об'єкт пізнання не властивими для нього характеристиками та адекватним розумінням, а тим уявленням, яке у них є про цей об'єкт. За такого підходу відбувається або гіперболізація, або нівеляція селянського виміру, експресія домінує у характеристиках об'єкта пізнання.

Ми пропонуємо якісно інший підхід у вивченні та розумінні селянського світу. На наше переконання, науково продуктивніше селянський світ досліджувати з позиції іншого, відмінного, окремишнього від інших світів. Це самобутній, унікальний світ. За Р. Пайпсом [6] і К. Леві-Стросом [7], власна або інша цивілізація. За Р. Редфілдом [8], «сільський вимір цивілізації». Специфіка селянського світу України полягає у тому, що впродовж усієї історії України він становив єдиноможливу основу українського націотворення. Є достатньо підстав селянський світ інтерпретувати як цілком «нормальний/стандартний» світ східноєвропейського соціокультурного простору.

Ми вважаємо, що селянський світ України не потрібно вважати недолугим, порівняно, скажімо, з індустріальним. Такий підхід,

заснований на протиставленні, на технократіоцентризмі, є малопродуктивним якщо не хибним, оскільки не дозволяє повною мірою осмислити сутність багатотисячолітнього феномену аграрного суспільства, зрозуміти його соціальну структуру, духовно-культурну глибину і розмаїття тощо. Селянський світ – це не лише техніка і технології, їх постійне удосконалення, насамперед це природність соціокультурного буття, баланс між природою і людиною, оприроднення суспільного буття і олюднення природи. Це оригінальна еволюція і непередбачуване реагування на внутрішні й зовнішні виклики. Селянський світ став лоном, в якому зросли соціальні, економічні, політичні та інші інститути без яких не можливо уявити індустріальний чи постіндустріальний типи суспільства. В його надрах сформувалися міста, що від початку носили аграрний характер, а згодом перетворилися у рушії трансформації аграрного типу суспільства в індустріальний тип суспільства, стали іншими стосовно до села. Ми переконані, не ідеалізуючи селянський світ, що цей феномен повною мірою не осмислений вченими, оскільки він насправді є набагато більшим і значно іншим, ніж уявлення про нього з позицій пріоритету розвитку техніки і технологій.

Селянський світ України не є штучним, він природний. Він сформований тисячолітньої традицією співіснування селянина і природи у широкому сенсі цього слова. Він глибинний, у ньому домінує сакральне, що формує архетип, у ньому пріоритетність має комплементарність, «воля до життя», послуговуючись термінологією А. Шпенглера, принцип коеволюції. Натомість «русский мир/російський світ», що ґрунтується на системно-мисленево-діяльнісній методології Г. Щедровицького, – соціальна інженерія штучного втручання в історичний процес, ідеологія, позбавлена перспектив, зважаючи на її заперечення іншого, агресивність, зацикленість на минулому тощо.

У такий спосіб обґрунтовано спростовується ідеологема панрусизму («русского мира/російського світу») щодо штучності української ідентичності, процесів українського націо- та державотворення.

На нашу думку, селянський світ підлягає пізнанню з позиції рівності культур, природності соціокультурного буття, балансу між природою і людиною, оприроднення суспільного буття і олюднення природи, оригінальності еволюції та непередбачуваного реагування на внутрішні й зовнішні виклики.

Водночас селянський світ – це те, що існує реально, є об'єктом і суб'єктом соціокультурного простору України, його історичних трансформацій, уявлення про що формується на підставі соціальних дій, зафіксованих у культурі. Відповідно до нашого підходу, селянський світ є всі підстави зрозуміти явищем історичним, дискретним

і варіативним, зважаючи на територіальність його поширення, хронологічні межі, особливості еволюції тощо.

Отже, селянський світ постає, з одного боку, як об'єкт соціокультурних трансформацій, а з іншого – їх суб'єкт, що багато у чому визначив історичний вектор соціокультурних трансформацій соціокультурного простору України. За сучасних умов є носієм української ідентичності, антидотом «русскому миру/російському світу».

Література:

1. Горбенко Ю. Особливості використання міфів у гібридній російсько-українській війні. *Вісник Львівського університету. Серія : Психологічні науки*. 2021. Вип. 10. С. 32–38.

2. Смолій В. Передмова. Історія українського селянства : в 2 т. 2006. Т. 1. 632 с.

3. Михайлюк О. Селянство як «уявлена спільнота». *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2009. Вип. XXVII. С. 89–98.

4. Вебер М. Основные социологические понятия. *Избранные произведения*: пер. с нем. Москва: Прогресс, 1990. С. 602–643.

5. Маркс К. Крестьянство как класс. *Великий незнакомец: крестьяне и фермеры в современном мире : хрестоматия* ; пер. с англ. Москва : Прогресс : Прогресс-Академия, 1992. С. 279–284.

6. Пайпс Р. Русская революция : в 2 ч. М. : РОССПЭН, 1994. Ч. 1. 398 с.

7. Фурсов А. Крестьянство в общественных системах: опыт разработки теории крестьянства как социального типа – персонификатора взаимодействия универсальной и системной социальности. *Крестьянство и индустриальная цивилизация*. Москва : Наука. Издательская фирма «Восточная литература», 1993. С. 56–112.

8. Редфилд Р. Большая и малая традиции. *Великий незнакомец: крестьяне и фермеры в современном мире : хрестоматия* ; пер. с англ. Москва : Прогресс : Прогресс-Академия, 1992. С. 200–201.

РОСІЙСЬКА ГІБРИДНА АГРЕСІЯ ПРОТИ УКРАЇНИ: ІЗРАЇЛЬСЬКИЙ ДОСВІД ПРОТИСТОЯННЯ ГІБРИДНІЙ АГРЕСІЇ

Нінічук С. В.

*аспірант кафедри всесвітньої історії,
лабораторії «Історична спадщина порубіжжя
Центральної та Східної Європи»*

*Волинського національного університету імені Лесі Українки,
Луцьк, Україна*

Російська гібридна агресія супроти України розпочалася ще задовго до моменту широкомасштабного вторгнення військ Російської Федерації в Україну, активна фаза гібридної війни тривала від 2014 року. Одним із найактуальніших питань, що нині стоять перед Україною є питання протидії гібридній агресії, що в нинішніх умовах дорівнює захисту і збереженню державного суверенітету та територіальної цілісності. У цьому сенсі варто розглянути уже апробовані практикою світові напрацювання, одним із таких взірців є досвід Ізраїлю, який впродовж тривалих десятиліть успішно протистоїть і гібридній, і збройній агресії сусідніх арабських держав.

Гібридна агресія має чимало форм та методів найпоширенішими із яких є: інформаційна війна, пропаганда, економічні та гуманітарні важелі впливу на суспільство, яке піддається агресії. Малозатратна та надзвичайно ефективна, а головне, практично, безвідмовна інформаційна зброя має значно ширший спектр застосування аніж будь яка інша зброя. При інформаційних атаках об'єктом враження стає свідомість і воля суспільства, що піддається агресії. Експерти називають гібридну війну таким типом воєнного конфлікту, який все частіше буде застосовуватися у XXI столітті, і різновидів та прикладів гібридних загроз, нині, можемо перелічити цілу низку, інформаційні ж атаки є одним із найпоширеніших їх проявів [3, с. 235].

Незавждиючи на контекст загроз ззовні, Державі Ізраїль вдалося не лише успішно протистояти гібридним загрозам, але й вибудувати досить ефективну політичну та економічну державну модель, що дозволяє не просто надійно обороняти власну територію, забезпечити високий рівень економічного добробуту ізраїльтянам, але й стали взірцем світового досвіду консолідації суспільства в умовах постійної війни та численних загроз. Найбільш дієвим засобом протидії гібридній агресії, у випадку Ізраїлю, є побудова стійкої демократичної системи

[4, с. 111–113] (що нині є надактуальним для України). Підтвердженням цього є статистика представлена у щорічному міжнародному рейтингу «Democracy Index», так за результати 2022 року Ізраїль посідає 29 місце з-поміж 167 держав, що увійшли до компаративного аналізу. За оцінками експертів 9,58 із можливих 10-ти балів складає стан електорального плюралізму у Ізраїлі, а 9,44 бали припали на політичну активність громадян [5].

З часу розпаду СРСР в Україні, на думку автора, не відбулося глибокого переосмислення національної та регіональної безпеки, що зробило нашу країну вразливою для російської гібридної агресії [3, с. 236–237]. А між тим, ізраїльська доктрина національної безпеки пройшла неодноразові випробування часом, постійними воєнними конфліктами, що з різною інтенсивністю відбувалися тут, впродовж тривалих десятиліть, і довела свою ефективність. Вивчення досвіду побудови національної безпеки в умовах постійної військової загрози та війни, нині, для України є надактуальним. Наприклад, у періоди «заморожування» конфліктів у Ізраїлі, політики та міжнародні експерти здійснювали спроби обґрунтувати найрізноманітніші моделі послаблення оборонної діяльності, однак військові, незмінно, наполягали на неможливості відходу від ключових принципів національної безпеки, які вбачалися у постійному та послідовному зміцненні обороноздатності ізраїльської армії. Історичний досвід підтвердив, що низька інтенсивність конфлікту – це лише період підготовки вороже налаштованих держав-сусідів до чергових актів агресії.

Практика держави Ізраїль засвідчує, що ніякі мирні домовленості не можуть гарантувати безпеку «в умовах екзистенційної війни із країнами, які а рїогі не налаштовані на дотримання будь-яких угод» [1, с. 124–125]. Аналогічну ситуацію ми можемо спостерігати й у досвіді українського переговорного процесу з Російською Федерацією, наприклад, через мінські домовленості про припинення вогню і багато ін.

Тривалий досвід Держави Ізраїль демонструє, також, що в умовах конфліктів, так званої, низької інтенсивності, важливим засобом досягнення мети ворожих держав, є терор та транскордонний тероризм. У умовах триваючої російської агресії ракетний терор мирних громадян та цивільної інфраструктури, енергетичний терор України, та терор продовольчої безпеки світу з боку Російської Федерації можуть слугувати хрестоматійним прикладом застосування гібридної агресії. Єдино правильною позицією з боку держави, що піддається терору, може бути непохитна реакція, що, власне, нині і демонструє Україна.

Окремо, слід зацентувати увагу і на інформаційній безпеці, що, на переконання автора, має забезпечуватися як на загальнодержавному так і на місцевому рівнях. Йдеться, передусім, про одну із форм гібридної агресії – інформаційну війну, жертвою якої стала частина сучасного українського суспільства. Сучасна російська агресія чітко це продемонструвала. А між тим, Держава Ізраїль, впродовж усього свого існування, значні зусилля зосереджувала на інформаційній безпеці та запобіганню такого роду гібридній агресії з боку сусідів.

Російська гібридна агресія проти України змушує вивчати існуючий досвід і адаптовувати його до існуючих реалій, ізраїльський досвід протистояння гібридній агресії, у цьому сенсі, є цікавим і важливим для нашої держави.

Література:

1. Захарченко А. Арабо-ізраїльський конфлікт: проблеми врегулювання на сучасному етапі : зб. статей. Одеса : Фенікс, 2009. 240 с.
2. Магда Є. Гібридна агресія Росії: уроки для Європи. К. : КАЛАМАР, 2017. 268 с.
3. Стрільчук Л. Інформаційна війна як складова сучасних гібридних воєн (на прикладі Грузії та України). *Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис. Заснований у 2001 р. Число 28. 2023. С. 235–239.*
4. Ханін В. Держава Ізраїль: політика і суспільство : навчальний посібник / В. Ханін, А. Романюк, В. Чернін. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2017. С. 372 с.
5. Learn about US Democracy – What is Democracy. URL: <https://www.thewhy.dk/docuseries/why-democracy?gclid=Cj0KCQjw6KunBhDxARIsAKFUGs9GMxcnVIIInKkXNTzHCKTi3VWtMon> (Дата звернення: 27.08.2023).

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ТА ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРОТИДІЇ РОСІЙСЬКІЙ ГІБРИДНІЙ ЗАГРОЗИ

Сворак Л. М.

*викладач, голова циклової комісії гуманітарних
та соціально-економічних дисциплін
Івано-Франківський фаховий коледж ЛНУП
м. Івано-Франківськ, Україна*

Переломним моментом у сучасній історії Української держави стали трагічні події російсько-української війни. Попри те, що повномасштабний конфлікт і надалі триває, потрібно пам'ятати про те, що країна агресор докладає максимум зусиль у просуванні власних історичних наративів, які виступають як один із елементів гібридної війни. Парадоксальним елементом на фоні інших зусиль виступає пропагування історичних міфів та фальсифікацій направлених на виправдання агресії. Основним напрямком впливу таких конструктів виступає зміна ідентичності українців та створення протистояння в середині нашого суспільства.

Серед основних історичних міфів, які пропагує рф можна виділити тези про: «один народ» та «Україну імені Леніна» [1], українська культура нерозвинена, Голодомор спричинив неврожай, Крим завжди був російським, Українські націоналісти – це нацисти, Європа була звільнена від нацистів завдяки росії, правонаступниця Київської Русі – москва [2], та інші. Основним «споживачем» таких містифікацій виступає російський громадянин, проте і доволі значний відсоток українців, особливо на початковому етапі протистояння, сприймали твердження російських пропагандистів як історично dokonані факти.

Відмітимо, що іще з періоду горбачовської «перебудови», наш народ розпочав активний процес відтворення власної історичної ідентичності, як основи національної пам'яті. Особливо цей процес пришвидшився у період президенства В. А. Ющенка, який вніс на розгляд Верховної Ради України проект закону «Про Голодомор 1932–1933 років в Україні» ухвалений Верховною Радою 28 листопада 2006 року [3]. Примітно, що найбільше заперечень Голодомору як злочину геноциду із моменту ухвалення закону звучало від росії, яка є правонаступницею Радянського Союзу. В той же час за президенства В. Ф. Януковича, вітчизняна дослідниця Л. Нагорна зазначала «Справжньою бідною для вітчизняного історієписання став пасеїзм (цим запозиченим із

французької мови терміном позначається такий ступінь самолюбівання минулим, який заважає бачити перспективу). На тенденцію архаїзації за часів президентства В. Ющенка було накинута такий потужний шар етноцентризму, який реанімував притаманне українській свідомості віктимне світобачення. Психологія обійденості, ущемленості, травм так нав'язливо прищеплювалася вітчизняному соціуму, що стала частиною його фрактальної матриці і психічного несвідомого» [4, с. 11]. Таке твердження стало яскравим критерієм повернення значної кількості українських дослідників до російських нарративів, та виступило як тригер відновлення впливу російських міфологем на вітчизняних науковців.

Однак, анексія Криму, початок АТО, а в подальшому і повномасштабної війни стали наочною демонстрацією того, що пропагування історичних міфів несе не лише ілюзорну, але й реальну загрозу для існування цілих держав, адже стає основою для формування «п'ятої колони» на різних рівнях соціуму. Це також посприяло визнанню науковою спільнотою та істеблішментом того факту, що формування ідентичності України на фоні історичної спадщини має особливе значення, враховуючи унікальний внесок країни у світову культуру та історію [5, с. 186].

Відповідно до цього наше суспільство, незалежно від регіону проживання нарешті усвідомило, що «історична пам'ять» – це фундамент національної ідентичності. Адже дякуючи спільному образіві минулого, більш-менш однаковому для мільйонів Я, ми ототожнюємо себе з перемогами й поразками попередніх поколінь, з нашими спільними героями, зі священними для нації місцями пам'яті, з досягненнями нашої культури і т.д. [6, с. 145–146]. Саме усвідомлення та сприйняття національної ідентичності повинно виступити як основа для усвідомлення більшістю нашого соціуму того факту, що ми кардинально відмінні від росіян, і аж ніяк не можемо сприймати один одного як частину «триєдиного народу». Особливої актуальності набуває національна ідентичність на фоні твердження, що «сучасні війни трансформувалися у війни ідей, коли відбувається трансляція на інші народи власного «культурного коду», світогляду, нав'язування власної «ціннісної платформи»» [7, с. 19].

Усвідомлення необхідності національної самоідентифікації та відновлення історичної пам'яті стане основою для подальшої консолідації українців не лише у протистоянні російській агресії, але й в подальшому сприятиме більш успішному відновленню нашої держави. І тут важко сперечатися з тим, що, «Історична пам'ять вказує українцям на шлях пошуку ідентичності, містить у собі культурну, ідеологічну, соціальну та матеріальну спадщину минулих поколінь» [8, с. 7].

Підводячи підсумок, первинно акцентуємо увагу на тому, що в новітній історії незалежної України, на фоні гібридної та відкритої російсько-української війни одним із основних завдань нашої нації виступає пошук власної національної ідентичності, яка неможлива без відновлення історичної пам'яті. Саме цих два елементи, на наш погляд стануть основним інструментом у протидії російському пропагуванню історичних міфів та наративів, як одного із компонентів сучасної війни ідей та створить передумови для формування власної ідеології українського народу як основи для подальшого розвитку етносу.

Література:

1. Один народ: як виник міф про «історичну єдність» України та Росії. URL: <https://ms.detector.media/trendi/post/33382/2023-11-03-odynnarod-yak-vynuk-mif-pro-istorychnu-iednist-ukrainy-ta-rosii/>

2. Справжня історія України: популярні міфи про Україну, які поширює рф. URL: <https://visitukraine.today/uk/blog/1856/ukraines-true-history-popular-misconceptions-about-ukraine-propagated-by-russia>

3. Закон України «Про Голодомор 1932—1933 років в Україні». URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%97%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%BD_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD_%D0%B8_%C2%AB%D0%9F%D1%80%D0%BE_%D0%93%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B4%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D1%80_1932_E2%80%941933_%D1%80%D0%BE%D0%BA%D1%96%D0%B2_%D0%B2_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%96%C2%BB

4. Нагорна Л. П. Історична пам'ять: теорії, дискурси, рефлексії. К., ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2012. 328 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Nahorna_Larysa/Istorychna_pamiat_teorii_dyskursy_refleksii.pdf

5. Кузьмінець, Н., Стадник, О., Букіна, Т. Вплив історичної пам'яті українців на події сьогодення. *Проблеми гуманітарних наук* : збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. *Серія Історія*. 2023. № 14(56). С. 185–196. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.14/56.20>

6. Готра О. Історична пам'ять як чинник формування ідентичності. *Intermagnum: історія, політика, культура*. 2015. Вип. 2. С. 143–155. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/inhpc_2015_2_12

7. Ковальська-Павелко І. «Війни пам'яті» як ключовий чинник формування державної політики пам'яті в сучасній Україні. *Krakowskie Studia Malopolskie*. 2022. Т. 35. №. 3. С. 7–26. Режим доступу: https://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.ojs-doi-10_15804_ksm20220301

8. Школяр М., Дудок О. Актуалізація історичної пам'яті в контексті національної ідентичності. *Науково-теоретичний альманах Грани*. 2019. № 22(8). С. 5–13. <https://doi.org/10.15421/171978>

СЕКЦІЯ 2. ЛОКАЛЬНА ІСТОРІЯ ЯК ФОРМА ЗБЕРЕЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ САМОІДЕНТИЧНОСТІ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-387-6-6>

ВНЕСОК УРОДЖЕНКИ ГАДЯЧА ОЛЬГИ ПЕТРІВНИ КОСАЧ-ДРАГОМАНОВОЇ (ОЛЕНИ ПЧІЛКИ) У КУЛЬТУРНУ СПАДЩИНУ ПОЛТАВЩИНИ

Демедович Д. І.

*студент гр. ЕН-1-1 Відокремленого структурного підрозділу
Полтавського фахового коледжу нафти і газу
Національного університету «Полтавська політехніка
імені Юрія Кондратюка»*

Тенькова З. Ю.

*викладач Відокремленого структурного підрозділу
Полтавського фахового коледжу нафти і газу
Національного університету «Полтавська політехніка
імені Юрія Кондратюка»;
аспірантка III року
Університет Григорія Сковороди в Переяславі
м. Полтава, Україна*

Цього року в Україні відзначається 175-річний ювілей від дня народження славетної української письменниці Олени Пчілки. Справжнє ім'я – Ольга Петрівна Косач, до одруження Драгоманова, народилася 17 липня 1849 р. в м. Гадяч на Полтавщині. Вона видатна письменниця, перекладачка, громадська діячка, фольклорист, етнограф. Ольга Петрівна Косач-Драгоманова не просто молодша сестра філософа та історика Михайла Драгоманова, а ще й мати Лесі Українки яка ввійде в світову літературу. Ольга Косач була учасницею національно-визвольного та феміністичного рухів. Писала нариси і спогади про видатних діячів української культури. Брала участь у жіночому русі [1].

Життя і діяльність письменниці нерозривно пов'язані з Гадячем. Протягом 1914–1921 рр. жила в Зеленому Гаю на околиці Гадяча, де збудувала дачний одноповерховий будинок. У 1895 році заснувала журнал "Рідний край" у якому чимало уваги приділялося історії, етнографії, народній творчості питанням розвитку української мови та

літератури. Це був інформаційний вісник про суспільно-політичне і культурне життя. А у 1908 році почала видавати додаток до нього "Молода Україна", єдиний на той час український дитячий журнал. Олені вдалось відстояти часопис після його заборони в травні 1907 року. Видавництво журналу та роботу редакції було перенесено до Києва з дозволу тогочасної влади. Ольга Петрівна саме за власний рахунок видає «Рідний край» аж до кінця 1914 року. Навіть в роки Першої світової війни часопис продовжує видаватись виключно на українській мові, яка була під заборонаю в той нелегкий час. В 1915–1916 роках журнал «Рідний край» повертається до рідного Гадяча [2, с. 192–194].

А в 1917 році Ользі Петрівні було запропоновано обійняти посаду головного редактора «Газети Гадяцького земства». Вона погодилась, але тільки з умовою, якщо газету будуть друкувати українською мовою. Саме Ользі було запропоновано очолити раду повітової спілки товариства «Просвіти». Під її керівництвом «Просвіта» в Гадячі відкриває читальню і книгозбірню, якою користувалося більше 800 дітей, школу для дорослих. Всі місцеві осередки «Просвіти» та початкові школи отримували журнал "Рідний край" безкоштовно [3].

Ольга Петрівна була ініціатором створення Українського національного хору, урочисте відкриття якого відбулось 22 жовтня 1917 року в Гадячі. Вона була захохана в українську народну культуру, вивчала народні звичаї та обряди а також записувала пісні. Була першою хто впорядкувала і видав книжку про особливості і види полтавських розписів, узорів з 23 кольоровими замальовками писанок і вишивок. В 1876 року видала фундаментальну працю «Український народний орнамент»: 298 зразків вишивок, 31 таблиця візерунків, 23 візерунки для писанок[4].

Отже внесок в культурний розвиток регіону Ольги Петрівни Косач важко недооцінити, оскільки крім видавничої діяльності саме завдяки її етнографічній діяльності до нашого часу дійшли унікальні матеріали які на разі є пам'ятками не тільки локальної історії.

Література:

1. Янишин Б. М. ПЧІЛКА Олена [Електронний ресурс]. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Pchilka_O (дата звернення: 09.04.2024).

2. Новаківська Л. Подвижництво Олени Пчілки на видавничій ниві / Людмила Новаківська. *Збірник наукових праць за матеріалами всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Тоталітаризм як система знищення національної пам'яті»*, 11–12 червня 2020 року. Львів : Друкарня Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького, 2020. С. 192–196.

3. Анатолій Чернов. Зірка українського відродження. *День*. 2009. № 128. URL: <https://day.kyiv.ua/article/istoriya-i-ya/zirka-ukrayinskoho-vidrodzhennya> (дата звернення : 09.04.2024).

4. Людмила Іваннікова. ОЛЕНА ПЧІЛКА: НАУКОВІ ГРАНИ ТАЛАНТУ. Етнографія. URL: <https://ethnography.org.ua/content/olena-pchilka-naukovi-grani-talantu>. (дата звернення: 10.04.2024).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-387-6-7>

ГРЕКО-КАТОЛИЦИЗМ ЯК ОСНОВА УКРАЇНОЦЕНТРИЧНОСТІ У СХІДНІЙ СЛОВАЧЧИНІ НА ПОЧАТКУ 20-Х РР. ХХ СТ.

Костючок П. Л.

*кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри етнології і археології,*

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,
м. Івано-Франківськ, Україна*

На території Східної Словаччини у 1920-х рр. важливим фактором формування української національної ідеї була релігія. У Пряшівській архієпархії тривала етноідеологічна боротьба між прихильниками українізму, яких очолював єпископ Д. Нарядій, та русофілами на чолі з генеральним вікарієм д-ром М. Руснаком.

У 1913–1918 рр. єпископом Пряшівської греко-католицької єпархії був Стефан Новак, котрий підтримував мадяризацію. Серед духовенства і населення Пряшівської греко-католицької єпархії панувало глибоке незадоволення церковними відносинами» за єпископа Новака [6]. У 1918 р. він після зречення від єпископства втік до Угорщини. Після зречення в кафедрі у 1918 р. генеральним вікарієм був призначений о. М. Руснак. За його каденції припали зміни в адміністративно-політичному структуруванні Карпатської Русі. Власне вони наклалися на пошук власної етнорелігійної приналежності. У 1918–1922 рр. були започатковані дискусії між двома таборами щодо розвитку греко-католицької церкви: великоросами і українофілами.

У 1922–1927 рр. апостольським адміністратором Пряшівської греко-католицької єпархії був призначений єпископ Крижевецької єпархії Хорватської греко-католицької церкви Діонісій Нярадї. Він мав дружні відносини з митрополитом Андреем Шептицьким [2, с. 158].

У Пряшівській єпархії після номінації єпископа Д. Няраді розпочалася конфронтація між адміністрацією дієцезії і священницьким кліром. Жупан Кошицької жупи Я. Руман так охарактеризував призначення Няраді: «За моїми попередніми спостереженнями іменованій іде більше за українізування місцевого руського народу, ніж про реальні інтереси Республіки. Єпископ Нярадій стоїть інакше повністю під впливом архієпископа Шептицького, якого є вихованцем і я як сам пересвідчився, просто обожнювачем. Напевно з того становища для інтересів нашої держави нічого корисного не вийде» [4, s. 40]. За інформацією словацьких властей у 1925 р. призначення на єпископського адміністратора Пряшівської єпархії Няраді отримав через лобювання колишнього очільника угорського уряду І. Тісо [5, s. 174].

Польські дипломати у рапорті від 28 грудня 1925 р. стверджували, що «через тиск ЧСР на Ватикан у червні 1922 р. єпископ Папп був перенесений до Мішкольца», а це «усунення є шкідливе, бо не допускав він напливу українського галицького кліру до своєї дієцезії, і побоював загалом всю іншу політику, зрештою працюючи політично для угорських інтересів» [8, k. 279]. Політика Няраді щодо духовництва оцінювалась як така, що «в останніх часах пішла на Підкарпатській Русі в напрямі усування русинського духовенства і обсадження духовних посад свідомими українцями, що навіть викликало незадоволення Карпаторуської народної ради» [9, k. 1].

Зважаючи на поширення православ'я в регіоні, єпископ Няраді прагнув зміцнити становище греко-католицької церкви та вплинути на місцевих священників. Проте ситуація була складною, серед духовенства були поширені різні політичні орієнтації. Помадярщинне священництво вважало Д. Няраді «за зловмисника» і його розпорядження як правило не виконувало, в єпархії настала повна анархія. Частина греко-католицьких священників прямо протидіяли єпископу, використовувала різноманітні заходи для його ігнорування, демонстрації несприйняття: не повідомляли парафіян про приїзд церковного ієрарха, не виконували його розпорядження про призначення, шукали способів уникнути відвідування громади єпископом [12, s. 376, 385, 392]. Так, о. Рокіцькому в 1923 р. було наказано залишити парафію в Кошицях, а о. Міклушовському – в Завадці, проте вони проігнорували накази єпископа. На парафію В Шамбронь єпископ планував перевести священника з Гиральтовців, проте місцева громада домоглася перенесення о. С. Войтовича з В. Липника.

Ці священники виступили проти єпископа за його українофільську політику, оскільки «духовенство прешовської дієцезії...є в антипатії своєї до українців, однак духовенство то не є однак русофіли.

Витворилося серед тутейших русинів, так як і на Підкарпатській Русі відчуття національної відмінності від росіян і від українців» [12].

Єпископ Няраді був прихильником і пропагандистом ідеї «Великої України», яка «обіймала би в своїх кордонах всі русинські землі, які знаходяться на території Польщі, Підкарпатської Русі з Пряшівщиною і Наддніпрянської України» [7, к. 30–35]. Саме тому місцеве духовенство звинувачувало його в українізмі і латинізмі. Поліційний комісаріат в Прешові доносив, що єпископ докладав зусилля, щоб його священники отримували освіту буквально та теологічно. З цією метою він надсилав їм українські богословські та релігійні книги. За інформацією поліційного комісаріату місцеві священники чинили опір українській мові, вони не відвідували навчальні курси, запроваджені апостольським адміністратором. Латинізм Няраді стосувався запровадження целібату, ідею якого природно місцеві священники відкидали.

Єпископ Няраді «прийняв 34 петлюрівців в греко-католицькій школі на вчителів. Основою діяльності українського напрямку були галицькі священники прикордонних парафій» [10, к. 150]. У листах до митрополита А. Шептицького єпископ Д. Няраді твердив, що «ту страшна агітація» [1, с. 65]. Єпископ просив «дати пару смиренних священників – по можливості цеlebсів і то на час, щоби стримувати офензиву на Лемківщину» [1, с. 65].

Згідно поліцейських донесень зі 159 парафій 96 з них не визнавало авторитет єпископа. Йому підпорядковувались лише 25 священників і каноників на чолі з Біхарієм, з яким він «вузько співпрацює» [11, с. 237–238].

Частина чеського політикуму (К. Крамарж, Й. Стржібрні) фаворизували православ'ю, оскільки бачили в ньому «слов'янську церкву» [7, к. 30–35].

Релігійне протистояння між прихильниками обох конфесій набирало обертів і зумовило масові переходи громад у православ'я, насильницьке захоплення греко-католицьких храмів та церковного майна. Найбільшими осередками православного руху в 1922–1925 рр. були русинські села В. Свидницького, почасти Межилаборського і Бардеївського округів. У Снінському окрузі православний рух поширився лише в 1925 р. [12, с. 391].

Переходи населення з греко-католицької конфесії в православну упродовж 1923–1924 рр. супроводжувалися протистояннями в Ладоміровій, Медвежому, Вагринці, Кр. Чарному, В. Свиднику, Ю. Волі, Орлику, Грабському та різного роду злочинними діями (крадіжки релігійних атрибутів, підпали господарств, побиття супротивників) [12, с. 376–386, 414].

Більшість православних священників були російськими і українськими «емігрантами». Зокрема, о. А. Лагола з Стакчина і А. Гуглевіч з Кривої «підтримували письмові контакти з д-рем Гагатком в Ужгороді» [12, s. 376]. Так, єпископ Д. Нарядій писав, що «люди говорять, що їм пан Гагатко обіцяв, що їх буде і церква і церковні добра, якщо всі підпишуться на схизму» [12, s. 415].

Пряшівський єпископ Д. Нярадї у своєму листі до кошицького жупана від 18 лютого 1926 р. писав, що «агітатори прямо агітують проти церкви греко-католицької, непрямо проти держави і кожного авторитету» [12, s. 414]. Єпископ просив у жупана адміністративного втручання проти православних та гарантування вільного віросповідання для греко-католиків [3, с. 169]. Єпископ повідомляв жупана про факти порушення прав греко-католиків, протистояння між ними та православними за приміщення у різних селах.

Таким чином, греко-католицизм у Східній Словаччині у 20-х рр. ХХ ст. став фактором збереження національної ідентичності українського населення, можливістю увиразнити свою окремішність попри відсутність власної державності.

Література:

1. Бойко Ю. «AMICUS MEUS OPTIMUS» Листування єпископа Діонізія Нярадї з митрополитом Андреем Шептицьким. URL: <https://www.justyn-studyt.com/my-blog>

2. Вегеш М., Концур-Карабінович Н. Українська Греко-Католицька Церква в портретах. Ужгород, 2021. 347 с.

3. Данилець Ю. В. Документи апостольського адміністратора Пряшівської єпархії, єпископа Діонізія Нарядї на тему православного руху (на матеріалах архіву в Кошицях). *Historia Radu bazilianov sv. Yozafata*. Presov, 2017. С. 167–173.

4. Lukáč M. Pomery v Prešovskej eparchii gréckokatolickej cirkvi pred nástupom Pavla Petra Gojdiča do úradu apoštolského administrátora v roku 1927. *Človek a spoločnosť. Internetový časopis pre pôvodné teoretické a výskumné štúdie z oblasti spoločenských vied*. 2012. Vol. 15. Issue. 4. S. 39–49.

5. Pop I. *Malé dejiny Rusínov*. Bratislava : Združenie inteligencie Rusínov Slovenska. Bratislava. Združenie inteligencie Rusínov Slovenska, 2011. 240 s.

6. *Slovenský východ 1920* 4.04.

7. Archiwum Akt Nowych (далі – ААН), WKRPK, 24, k. 30–35.

8. ААН, WKRPK, 83, k. 279.

9. ААН, WKRPK, 90, k. 1.

10. Národný Archív Slovenskej Republiky, Předsednictvo ministerské rady, 294, k. 150.

11. Slovenský národný archív, Krajský úrad v Bratislave (1920, 1928–1939), 297, s. 237–238.

12. Štátny archív v Košiciach, fond Košická Župa, 1923–1927. KZ, 108, 563, s. 376, 385, 392.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-387-6-8>

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ УКРАЇНЦІВ У КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ (2014 – ПО Т.Ч.)

Куцька О. М.

*доктор історичних наук, професор, начальник кафедри воєнної історії
Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного
м. Львів, Україна*

Куцька К. С.

*студентка
Львівського інституту
Міжрегіональної Академії управління персоналом
м. Львів, Україна*

Понад 10 років триває російсько-українська війна, яка гостро поставила питання перед українськими громадянами про усвідомлення своєї національної ідентичності. Розглядаючи це питання, ми за відправну точку обрали прагнення збагнути власне дефініції «національна ідентичність». Згідно «Енциклопедії історії України», під редакцією доктора історичних наук Валерія Смолія, це – широкий комплекс індивідуалізованих і неіндивідуалізованих міжособистісних зв'язків та історичних уявлень, який становить основу самоідентифікації окремих осіб та груп людей з певною нацією як самотутньої спільнотою, що має свою історичну територію, мову, історичну пам'ять, культуру, міфи, традиції, об'єкти поклоніння, національну ідею [6, с. 415–416]. Продовжуючи логічний ланцюг роздумів, спробуємо зупинитись на найбільш важливих термінах цього визначення.

Історична територія. Зважаючи на розвиток України як держави, усвідомлюємо, що розірваність між країнами українських земель не могло не відобразитись на національній ідентифікації їх населення

(наприклад, процеси спольщення або малоросійства). Наслідком цього став «оборонний» характер української національної ідеї. У радянський період під тиском інтернаціоналістської ідеології відбувався активний процес створення «радянської ідентичності». Відновлення престижу української національної ідентичності стає можливим у 90-х роках ХХ століття, проте етнічні спільноти України по різному себе ідентифікували: українці, росіяни, татари тощо, помилково плутаючи етнічну приналежність з національною ідентичністю [10]. Остання ж є особистим духовним вибором і вона наочно проявилась серед українського населення в ході російсько-української війни. Саме з її початком пліч-о-пліч стали до зброї військові з різним територіальним походженням, які об'єднані були певною корпоративною єдністю – національною ідентичністю та бажанням захищати свою Батьківщину.

Розглядаючи мову, як складову національної ідентичності, найперше згадаємо слова Почесного патріарха Православної церкви України Філарета: «Сили, які виступали проти України як держави, завжди поневолювали нас через знищення нашої української мови» [1]. Водночас досвід російсько-української війни яскраво доводить, що на першій лінії збройного протистояння українські воїни, що розмовляють різними мовами, захищають одну спільну Батьківщину – Україну. Тому підтримуємо думку Президента Володимира Зеленського, який у День писемності та мови 2022 року зазначив, що «Українська – це мова свободи й волі, а також могутня зброя українського народу в боротьбі за незалежність і перемогу» [5].

Ще однією категорією, якою «вимірюється» національна ідентичність є «історична пам'ять». Саме вона пов'язана з формуванням, передачею та збереженням уявлень про події минулого та сьогодення. У житті українського народу історична пам'ять довгий час була деформована радянською ідеологією, яка вкорінила у свідомості людей альтернативну (вигідну для Москви) картину [9]. Таке викривлення історії ідеологічно роз'єднувало націю, ставало об'єктом маніпуляції, підживлювало сепаратизм, що відобразилось у подіях в Криму та на сході України у 2014 році.

Національна ідея. Як зазначено у «Енциклопедії історії України», національна ідея – духовна основа життєдіяльності нації, система соціокультурних координат, яка задає їй світоглядні та цілепокладаючі орієнтри, визначає ціннісні орієнтації [7, с. 264]. Це поняття не є сталим впродовж історичного розвитку країни. Наприклад, історія українського народу свідчить, що починаючи з часів Б.Хмельницького та І.Мазепи українська національна ідея полягала у здобутті українським народом власної незалежної держави та суверенітету. Після здобуття Україною незалежності у 1991 р. з'явилась потреба оновлення

національної ідеї, відповідно до нових викликів суспільства. Тоді набула переваги так звана панслов'янська інтеграція, в якій українська національна ідея, на наш погляд, була відображена фрагментарно. Проте події у нашій державі 2014–2024 років поставили на чільне місце національну ідею, яка стала спільним національним проєктом, визріла в самому соціумі, всередині українського суспільства.

У цьому ключі погодимось із українським дисидентом та Героєм України Левком Лук'яненком, який висловився наступним чином: «Національна ідея – це сукупність «національних етнічних річок». Ці «річки» присутні практично у всіх сферах діяльності житті суспільства – у тому, як українці одягаються і яку їжу вони готують, яких традицій і свят вони дотримуються [4, с. 19].

Культура. Екстраполюючи думку чеського історика Миколи Гроха, зазначимо, що Україна пройшла шлях поступу національних рухів «малих» європейських націй, одним із етапів якого був культурницький. Він полягав у «спалаху» інтересу до місцевих мов та відродження культурних традицій [3]. Проте, розвиток української культури тривалий час відбувався в досить складних історичних умовах, часто екстремальних... Ці фактори спричинили насильницьку перерваність у спадкоємності традицій, порушили природну еволюцію народної, традиційної культури. Утворився своєрідний вакуум у пам'яті не одного покоління, які жили в умовах нестабільності соціально-політичного й економічного життя [8].

Ця криза отримала новий характер і надзвичайно загострилась з початком нової російсько-української війни у 2014 році і, найперше, з анексією Криму та окупацією Донбасу. Коріння ж цієї проблеми, згідно переконання науковця Володимира Василенка, пов'язане з тим, що в минулому Україна стала рушієм трансформації Московського царства в імперію та була його потужним духовним, культурним і ресурсним донором [2, с. 29].

Беззаперечно, надійною альтернативою сучасному тискові на українську культуру може бути лише той стан суспільства, коли воно ідентифікує себе з нею, коли усвідомить її як узагальнене вираження творчих зусиль українського народу, його обсягів у світорозумінні, релігії, моралі, художньому мисленні, науці й філософії. Поки боротьба триває, культура на тлі війни продовжує свій розвиток і видозмінюється під впливом конфлікту.

Отже, на формування національної ідентичності українців здебільшого впливав історичний контекст розвитку і становлення нашої держави. Кожна складова, яка утворює поняття «національної ідентичності» сама по собі не є визначальною на шляху її еволюції. За відсутності одного із вищезазначених чинників її формування,

за недосконалих взаємозв'язків між ними відбувається деформація цього поняття. Тільки у сукупності вони лягають на полотно національної ідентичності українців. Російсько-українська війна (2014 – по т.ч.) поряд із, наприклад, революцією 1917–1921 рр., здобуттям Україною незалежності у 1991 р., Помаранчевою революцією 2004 р., Революцією Гідності 2013-2014 рр. стали своєрідним «рубіконом» для нашого народу.

Література:

1. «Без мови немає нації, немає народу»: Філарет закликав нардепів прийняти мовний закон. *Сайт «Патріоти України»*. 09.04.2019. URL: <https://patrioty.org.ua/politic/bez-movy-nemaie-natsii-nemaie-narodu-filaret-zaklykav-nardepiv-priyniaty-movnyi-zakon-video-274154.html> (дата звернення: 11.04.2024).

2. Василенко В. Війна 2014 року: спроба системного аналізу. *Український тиждень*. 2014. № 42. Спецвипуск. С. 29.

3. Касьянов Г. Теорії нації та націоналізму: Монографія. Київ: Либідь, 1999. 352 с. URL: <http://litopys.org.ua/kasian/kas.htm> (дата звернення: 08.04.2024).

4. Кіпенський А. В., Первалова Л. В., Яценко О. М. Якою має бути українська національна ідея? *Вісник НТУ «ХПИ»*. Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. Харків, 2017. № 52 (1273). С. 16–28.

5. Мова під час війни стала зброєю – в Україні відзначають День писемності. Українське національне інформаційне агентство «Укрінформ». 09.11.2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3610534-mova-pid-cas-vijni-stala-zbroeu-v-ukraini-vidznacaut-den-pisemnosti.html> (дата звернення: 11.04.2024).

6. Нагорна Л. П. Ідентичність національна. *Енциклопедія історії України*: Т. 3: Е–Й / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ: Наукова думка, 2005. 672 с.

7. Нагорна Л. П. Національна ідея. *Енциклопедія історії України*: Т. 7. Мл–О / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ: Наукова думка, 2010. 728 с.

8. Перспективи збереження і розвитку української культури у контексті інформаційного суспільства. *Сайт кафедри української мови, літератури та культури*. 09.03.2017. URL: <https://kumlk.kpi.ua/arch/node/1447> (дата звернення: 09.04.2024).

9. Тангер М. Історична пам'ять і як нею маніпулює Росія. *Блог ґрунтовної аналітики «DeepState»*. 12.05.2023. URL: <https://deepstateua.com/natsionalnii-mif-iaak-rosiia-krala-nashu-istorii/> (дата звернення: 11.04.2024).

10. Тиский М. Г. Етапи становлення української національної ідентичності. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. Серія: Міжнародні відносини. Луцьк, 2011. № 21. С. 111–114.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-387-6-9>

КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКИЙ ЧИН МИХАЙЛА НОВАКОВСЬКОГО НА ЗАКАРПАТТІ У 20-Х РОКАХ ХХ СТ.

Ліхтей І. М.

*кандидат історичних наук, доцент
завідувач кафедри Античності, Середньовіччя та
історії України домодерної доби
Ужгородський національний університет
м. Ужгород, Україна*

Після поразки визвольних змагань у Наддніпрянській Україні (що знайшло свій прояв у припиненні існування Української Народної Республіки – УНР), у Східній Галичині та на Буковині (землях, які входили до складу Західно-Української Народної Республіки – ЗУНР, але відійшли до Польщі та Румунії) чимало їх активних учасників знайшли прихисток у Чехословаччині, зокрема й на Закарпатті, яке в міжвоєнний період перебувало в її складі. До таких належав і Михайло Новаковський (1872–1941).

Досить ґрунтовний біографічний матеріал про М. Новаковського до періоду його появи на Закарпатті маємо завдяки монографії І. Чорновола та ґаслу в «Енциклопедії сучасної України» авторства П.З. Гуцала. Відповідно до цих даних, М. Новаковський народився 20 листопада 1872 в селі Торки (нині знаходиться в Підкарпатському воєводстві, в Польщі). Навчався в гімназіях м. Перемишля (нині – в Польщі) та Львова. Відтак став студентом юридичного факультету Львівського університету, який закінчив у 1896 році. Під час університетських студій долучився до діяльності Української радикальної партії (УРП), був особисто знайомий з Іваном Франком. Деякий час М. Новаковський трудився в судових установах у різних містах Галичини, та через членство в УРП був змушений залишити державну службу. Здобувши докторат із права, він 1903 р. відкрив адвокатську контору в м. Богородчани (нині належить до Івано-Франківської області). У 1913–1914 роках був послом Галицького крайового сейму.

У роки Першої світової війни М. Новаковський воював у складі Легіону Українських Січових стрільців. Весною 1917 р. його було призначено командиром сотні, яка проявила героїзм у боях з російськими військами біля с. Конюхи (нині в Тернопільському р-ні Тернопільської області). Під час національно-визвольних змагань д-р М. Новаковський брав вагому участь у розбудові ЗУНР, входив до її законодавчого органу – Української національної ради, був повітовим комісаром у м. Скалат (нині – в Підволочиському районі Тернопільської області). У жовтні 1919 року в складі дипломатичної місії УНР М.Новаковський як репрезентант уряду ЗУНР прибув на переговори з лідерами Польщі до Варшави. Однак невдовзі вийшов зі складу місії, позаяк не погодився з польсько-українською декларацією, укладеною 2 грудня 1919 за наполяганням Симона Петлюри, яка визнавала право Польщі на Східну Галичину [2; 8, с. 163–164].

У першій половині 1920 р. М.Новаковський поселився в Ужгороді, працевлаштувався в Підкарпатському банку й одразу ж поринув у вир суспільного життя Закарпаття. Він, зокрема, взяв активну участь у заснуванні культурно-освітнього товариства «Просвіта». Воно було створене 9 травня 1920 року в Ужгороді завдяки наполегливості о. д-ра Августина Волошина, братів Юлія та Михайла Брацайків, о. д-ра Василя Гаджеги, Степана Клочурака, д-ра Івана Панькевича та інших лідерів національного відродження краю. Головою товариства став адвокат д-р Ю. Брацайко, його заступником – о. А. Волошин, а секретарем – відомий український учений-мовознавець, уродженець Львівщини І.Панькевич. Хоча ядро «Просвіти» складала місцева інтелігенція, великий вплив на форми і методи її діяльності мали емігранти з Галичини.

На установчих зборах «Просвіти» за пропозицією д-ра Михайла Новаковського було ухвалено рішення створити Руський Національний музей та обрати музейну комісію [1, арк. 5]. На початку 20-х років товариство «Просвіта» активно виступало за збереження багатой колекції старожитностей Тиводара Легоцького, (1830–1915) яка знаходилася в Мукачеві і була під загрозою вивезення за межі краю. У цій справі просвітяни апелювали до *губернатора Григорія Жатковича, віце-губернатора Петера Еренфельда та очільника шкільного відділу краю Йозефа Пешека*. Вони передали представникам чехословацької цивільної адміністрації три меморандуми, два з яких підготував особисто М. Новаковський на основі ретельного обстеження умов зберігання збірки Т. Легоцького [3, с.43–60]. Завдяки наполегливій позиції членів «Просвіти» й безпосередньо М. Новаковського зібрані Т. Легоцьким скарби вдалося врятувати, вони послужили основою для створення в Мукачеві відповідного музею.

Про діяльність музейної та бібліотечної комісії «Просвіти» в перші роки її функціонування М. Новаковський розповів у невеликій статті, опублікованій у «Календарі» товариства. Тут він стисло описав і подвижницьку діяльність цієї комісії та Головного відділу «Просвіти» у справі збереження колекції Т. Легоцького. У цьому контексті М. Новаковський згадав також про візити до губернатора, віце-губернатора та керівника шкільного відділу, про три меморіали (меморандуми) на адресу очільників краю, однак, не зацентрував на тому, що саме він був безпосереднім автором принаймні двох із них [4, с. 66].

Слід відзначити, що в перші роки свого перебування на Підкарпатській Русі д-р М. Новаковський як член «Просвіти» займався не лише питанням збереження музейного зібрання Т. Легоцького. Матеріали звіту діяльності музейної та бібліотечної комісії від 7 вересня 1921 р. свідчать, що д-р М. Новаковський провадив також лекторську роботу в краї. Він, зокрема, прочитав лекції про музейництво та його завдання на Підкарпатській Русі 1) греко-католицьким студенам-богословам, 2) членам товариства «Руський клуб», 3) на вчительських курсах у Мукачеві [5, арк. 10].

Улітку 1921 р. «Просвіта» вирішила придбати бібліотеку відомого дослідника історії Закарпаття Гядора Стрипського (1875–1946), який проживав у Будапешті. Тож не дивно, що Головний відділ товариства доручив саме М. Новаковському підготувати договір купівлі книгозбірні Г. Стрипського [7, с. 143].

Високу оцінку М. Новаковському дав відомий громадський діяч Закарпаття, активний учасник Карпатської України Вікентій Шандор (1907–2003), якому довелося певний час працювати з ним у банківській установі: «Особливо поважав я д-ра Новаковського. Він умів дуже правильно аналізувати політичні явища і події, що мене сповна захоплювало і я від нього вчився політичної грамоти, політичного розуму» [9, с. 63].

Однак чехословацькі правоохоронні органи досить пильно стежили за діяльністю українських емігрантів загалом та М. Новаковського зокрема. Так, 8 лютого 1928 р. очільник поліції Ужгорода інформував Цивільне управління (на той час керівний орган краю – *Л/Т*) про те, що М. Новаковський одружений, є греко-католиком за віросповіданням і українцем за національністю. Він проживає у власному особняку в районі «Цегольні», в якому організовує таємні українські зібрання. Крім того, правоохоронець акцентує увагу на тому, що М. Новаковський є керівником таємної української організації і провідним членом української «Мафії», а також підтримує активні контакти із закордоном. У його особняку збираються визначні українці, він, мабуть, налагодив таємні зв'язки з радянською Україною та радянською місією

в Празі, налаштований проти чехів і займає антидержавну позицію. З цього донесення також довідуємося, що на основі рішення міністерства внутрішніх справ М.Новаковський отримав чехословацьке громадянство і місцем його прописки є Ужгород [6, арк. 4–5]. Утім зрозуміло, що питання політичної діяльності М. Новаковського на Закарпатті потребує більш докладного вивчення.

Отже, д-р Михайло Новаковський як заступник голови музейної та бібліотечної комісії товариства «Просвіта» активно долучився до збереження унікальних артефактів з історії Закарпаття, продемонструвавши свою компетентність як фаховий юрист. Підготовлені ним меморандуми щодо збереження колекції старожитностей, зібраних Т. Легоцьким, є важливим суспільно-історичним джерелом, яке проливає світло на стан справ у музейній сфері Закарпаття перших десятиліть ХХ ст. Попри поразку визвольних змагань і вимушену еміграцію, М. Новаковський вірив, що українці рано чи пізно збудують свою самостійну державу, складовою частиною якої стане й Закарпаття. Через це для нього, мабуть, було важливо докласти максимум зусиль для активної культурно-просвітницької праці на теренах краю.

Література:

1. Брошура М.Творидла «Історія оснований товариства «Просвіта» Підкарпатської Русі в Ужгороді», вірш мешканця с. Рахова про місцевого багача і його проугорський напрямок ; лист і вірш учителя с. Кивяжд. *Державний архів Закарпатської області*. Ф. 72. Оп. 2. Спр. 5. Арк. 1–22.
2. Гуцал П. З. Новаковський Михайло Антонович. *Енциклопедія Сучасної України* : енциклопедія [електронна версія] / ред.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін. ; НАН України, НТШ. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2021. Т. 23. URL: <https://esu.com.ua/article-72234> (дата перегляду: 7.04.2024).
3. Ліхтей І. Роль товариства «Просвіта» в збереженні колекції старожитностей Тиводара Легоцького на Підкарпатській Русі на початку 20-х років ХХ ст. *Історичний часопис з богемістики і словакістики*. Вип. 9 / відп. ред. І. Ліхтей. Ужгород : РІК-У, 2023. С. 43–60.
4. Новаковський М. Національний музей и бібліотека Подкарпатської Русі. *Великий ілюстрований народний календарь товариства «Просвіта» на звичайний рік 1923*. Ужгород, 1922. Рбчник І. С. 65–67.
5. Переписка з міністерством шкільництва та освіти Чехословаччини і культосвітнім товариством «Просвіта» про відпущення коштів на придбання експонатів для музею. *Державний архів Закарпатської області*. Ф. 28. Оп. 5. Спр. 115. Арк. 1–66.

6. Справа про виселення Бадана Александра з території Чехословаччини. *Державний архів Закарпатської області*. Ф. 2. Оп. 5. Спр. 22. Арк. 1–25.

7. IV засідання дня 13 юлія 1921. год. 5 по пол. в салѣ «Руського Клубу». *Науковий збірник товариства «Просвіта» в Ужгороді*. Ужгород, 2003. Річник V–VII (XIX–XXI). С. 142–144.

8. Чорновол І. 199 депутатів Галицького сейму. Львів : Тріада плюс, 2010. 224 с.

9. Шандор В. Спомини: Карпатська Україна 1938–1939. Ужгород : МПП Гражда, 1995. Т. 1. 388 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-387-6-10>

THE ROLE OF THE OUN AND UPA PRESS PUBLICATIONS IN THE FORMATION OF UKRAINIAN STATEHOOD AND NATIONAL SELF-AWARENESS

Markivska L. L.

*PhD in History, Associate Professor,
Volyn Military Lyceum in the name of the Heroes of the Heavenly Hundred
Lutsk, Ukraine*

Melnychuk O. V.

*PhD in History, Teacher,
Volyn Military Lyceum in the name of the Heroes of the Heavenly Hundred
Lutsk, Ukraine*

On August 24, 1991, Ukraine became an independent state. For more than 30 years of Ukrainian national state-building, unfortunately, no clear state position was formed in the field of ideological propaganda, especially through mass media. The political elites of independent Ukraine very often took the path of such a maneuvering (rather "calm") position on this issue. Today, we are reaping the fruits of such an inert national policy of our government on the fields of the modern muscovite-Ukrainian war.

Among the means of spreading revolutionary ideas in the first place is an underground publication. Senior leaders of the OUN and UPA knew that powerful machine of soviet propaganda is a major component of the stalinist policy.

In terms of statelessness in an unequal struggle with the largest totalitarian regime of XXth century the Ukrainian liberation movement

created the structure illegal propaganda. In May 1941 the OUN in "Political guidance" claims that important elements in this struggle are propaganda centers. In April 1942, on the second conference of the OUN was taken "Propaganda resolutions". The document identified the forms and methods of propaganda and training programs of agitators and propagandists. District OUN formed their Referents of propaganda for organize a system of agitation and propaganda among the population, including the creation of underground printing and setting courier network for the distribution of newspapers, journals and postcards. Soon in many centers of propaganda was published many recurrent and non-recurrent publications and printed much of postcards and agitations.

In 1942 the OUN started publishing the journal "Ideia i Chyn" (1942 – 1946). Chief Editor of journal was Dmytro Mayivskyy. It was the official publication of the OUN. The main objective of publications in the journal was a reflection of thinking and the policies of the OUN in its fight against the German and bolshevik invaders. On its pages were printed eminent publicists of the Ukrainian underground.

The main means of propaganda UPA was the press. Political Department of the General Command of the UPA published the journal "Do Zbroi" ("To Arms") (1943–1944). It printed in "Printing UPA named after Bohdan Khmelnytsky" [1, p. 230]. Chief Editor was Y. Busel. The journal accommodated publications on the history of the liberation struggle, reviews of military events on the fronts of World War II. The main military headquarters UPA published the journal "Povstanec" (1946 – 1947 years). Chief Editor was M.Duzyy.

The journal "Shliakh Peremohy" ("The Way of Victory") was published by Fourth Military district "Hoverla", edited by Marko Boieslav. Tactical sector of Stanislav Command of the UPA "Chornyi Lis" published in the 1947–1950 years the journal "Chornyi Lis". Survived 11 issues of the journal from 16 published. Most places in the journal was given to stories about combat operations, descriptions of army life, there are also poems, short stories, because the journal edited by a famous poet of the Ukrainian underground Marko Boieslav. The Ukrainian Insurgent Army also printed following the publication "Schodenni Visti" and "Visti Striltsia". Was published a satirical journal "Ukrainskyi Perec" [5, p. 337].

There were underground journals from Ukraine beyond the Curzon line. The "Tyzhnevi visti" (The Weekly News), was published every week and contained information which was gathered primarily from foreign sources, the press and the radio services. In addition to the commentaries on the Polish press, the foreign newspapers (primarily various press organs from England) were constantly being surveyed and reported upon.

"Informator" ("The Informer") on the other hand was a journal of larger format and had anywhere from 20 to 60 pages. The focus of the journal was the USSR and the position of the Ukrainian liberation struggle within the constellation of forces in the Soviet Union and in the world at large. It contained longer, more serious analytical articles discussing for example, such problems as the "Budget of the USSR", the population policies in Poland and the Soviet Union, the Polish terror against the Ukrainian population, as well as shorter news items from Ukraine or from abroad.

"Lisovyk" ("The Forrest Dweller") was the journal of humor and satire, clearly designed for a very wide distribution among the UPA soldiers and the population at large. Well edited and illustrated by political cartoons by "Astra", a young Crimean Tatar (his father was the Red Army colonel while his mother was ethnically Russian), it was full of witty and quite often very biting vignettes on various aspects of international politics, Soviet and Polish life and on the conditions of life in the underground [6, p. 10].

Also were publications for youth: "Yunak", "Na chatah", "Na zminu". "Molodyi revolyucioner" ("The young revolutionary") was published in Volyn during 1948–1953 years.

The Ukrainian underground published their publications in their printing, which were twenty. The largest of them, Printing named after Otaman S. Petliura (in Stanislav), Printing named after Klim Savur (near Lutsk) and Printing from Ukraine beyond the Curzon line.

Press publications were the mouthpiece of the revolutionary struggle for statehood not only among OUN members and UPA soldiers, but among ordinary Ukrainians. Such a practice should be continued in the formation of the national self-identification of modern Ukrainians.

References:

1. Kost S. Tymchyshyn O. Fedirko K. (1998) *Narysy z istorii ukrainskoi viiskovoi presy* [Essays on the history of the Ukrainian military press]. Lviv : Svit. S. 224–252. (in Ukrainian).

2. *Litopys Ukrainskoi Povstanskoï Armii t. 24: "Ideia i Chyn": Orhan Provodu OUN, 1942–1946 / za red. Ye. Shtendery (1995–1996)* [Annals of the Ukrainian Insurgent Army, vol. 24: "Idea and Act": Organization of the OUN Wire, 1942–1946 / by General ed. Ye. Shtendery]. Lviv. T. 24. 584 s. (in Ukrainian).

3. Nataliia Nikolaieva (2012) *Pidpilni drukarni OUN ta yikh likvidatsiia karalnymy orhanamy SRSR v 1944–1954 rr.* [Underground printing houses of the OUN and their liquidation by the punitive authorities of the USSR in 1944–1954]. Toronto, 132 s. (in Ukrainian).

4. Romanyshyn Yu. (2002) *Presa OUN-UPA 40–50-tyh rr. XX st.: dzhereloznavchy aspekt* [The press of the OUN-UPA in the 40s and 50s

of the XXth century: source research aspect]. *Ukrainska periodyka: istoriia i suchasnist (Dopovidy ta povidomlennia Somoi Vseukrainskoi naukovoteoretychnoi konferentsii*. Lviv, 17–18 travnia 2002 roku. S. 186–190 (in Ukrainian).

5. Stasiuk O. (2004) Presovi vydannia OUN, UPA, UHVR [Press publications of OUN, UPA, UGVR]. *Ukrainska Povstanska Armii (Do 60-richchia utvorennia)*. Lviv. S. 329–357. (in Ukrainian).

6. Shankovskyi L. (1952) UPA ta yii pidpilna literatura [UPA and its underground literature]. Filadelfia. 19 s. (in Ukrainian).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-387-6-11>

НАУКОВИЙ ТА ОСОБИСТИЙ ВНЕСОК ВІРИ НЕКАНОРІВНИ ЖУК У РОЗИТОК ЛОКАЛЬНОЇ ІСТОРІЇ ПОЛТАЩИНИ

Молька А. С.

*студент гр. ЕН-1-1 Відокремленого структурного підрозділу
Полтавського фахового коледжу нафти і газу
Національного університету
«Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»*

Тенькова З. Ю.

*викладач Відокремленого структурного підрозділу
Полтавського фахового коледжу нафти і газу
Національного університету
«Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»;
аспірантка III року
Університет Григорія Сковороди в Переяславі
м. Полтава, Україна*

Віра Никанорівна Жук народилася 12 квітня 1928 року в селищі Кривуші Полтавської області. Закінчивши історичний факультет Київського державного університету імені Т.Г.Шевченка, у Києві, вона повернулася до рідної Полтавщини. Віра Никанорівна була направлена на роботу в Полтавський обласний державний архів в якому пропрацювала 23 роки, займаючи різні посади. Починала з наукового і старшого наукового співробітника, а також займала посаду начальника відділу публікації і використання документів[1, с. 29–70].

1977 року захистила дисертацію в Інституті історії Академії наук Української Радянської Соціалістичної Республіки на тему «Громад-

ськість України в російсько-болгарських відносинах у 60–70-ті роки ХІХ ст.» Варто наголосити що внесок у розвиток історичної регіоналістики та краєзнавства Полтавщини Віри Никанорівни просто надзвичайний. З червня 1978 року і по кінець серпня 1986 працювала у державному педагогічному інституті імені Короленка у Полтаві. Вчена вважала своїм обов'язком навчити майбутніх викладачів патріотизму, національної свідомості. Наукові дослідження та відкриття Віри Жук у галузі історії України є здобутком історичної науки[2]. Свої знання Віра передавала учням, вченим. Часто до неї зверталися за допомогою, порадою, а вона у свою чергу завжди знаходила відповідь. Здатність надихати, пробуджувати інтерес, давати поради не лише у науці, а й у житті, викликають вдячність та захоплення. Як знавця архіву, Віру Никанорівну залучали до створення тому фундаментальної 26-томної «Історії міст і сіл УРСР. Полтавська область» та «Історія міст і сіл УРСР. Черкаська область». Це була її перша історична праця, кожна серія якої розповідала про історію окремої області країни, яких налічувалось близько 40 тисяч. Протягом 1986–1987 років, перебуваючи на пенсії та працюючи доцентом кафедри історії, Віра виконувала багато доручень, а саме: лектор обласної організації товариства охорони пам'яток історії та культури, лектор організації «Знання», голова історичних секцій, голова бюро первинної організації Українського товариства охорони пам'яток історії та культури Полтавського державного педагогічного інституту імені Короленка, екскурсоводом на громадських засадах, керівником краєзнавчого гуртка по кафедрі, членом не зафіксованої робочої групи по кафедрі історії СРСР та УРСР по виявленню архівних документів та матеріалів для меморіального комплексу Макаренка в селі Ковалівці Полтавського району, членом комісії по створенню музею імені Юрія Кондратюка [3, с. 220–222].

На жаль, 3 листопада 2008 року внаслідок тяжкої хвороби перестало битися серце вченої. Поховали її на Розсошанському цвинтарі Полтави. За своє життя Віра Никанорівна написала більше 800 наукових робіт (монографій, посібників, статей). Вона відома за межами нашої країни, а її постать є унікальною. Науковиця віддала все життя науці. Вона була справжньою дослідницею, талантом. Цій людині потрібно віддати велику шану, вона є видатною особистістю не лише для її рідного краю, а й для всієї України.

Література:

1. Петренко І. М. Історик Віра Жук (1928–2008): життя, віддане науці. Київ : МЛЕНІУМ, 2017. 516 с. (<http://www.nbuv.gov.ua/node/4801>).
2. Петренко І. М. Корифей української історичної науки: Віра Никанорівна Жук (1928–2008). *Світгляд*. 2023. 18(4). С. 50–55. URL:

<https://www.mao.kiev.ua/biblio/jscans/svitogliad/svit-2023-18-4/svit-4-2023-petrenko-012> (дата звернення: 08.04.2024).

3. Петренко І. М. Громадсько-просвітницька діяльність історика Віри Жук (1928–2008). *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2017. Вип. 47. С. 219–222. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npifznu_2017_47_43 (дата звернення: 09.04.2024).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-387-6-12>

ОПІШНЯ –ЦЕНТР ГОНЧАРСТВА ПОЛТАВЩИНИ

Ніколайчук М. С.

*студент гр. ГР-1-1 Відокремленого структурного підрозділу
Полтавського фахового коледжу нафти і газу
Національного університету «Полтавська політехніка
імені Юрія Кондратюка»
м. Полтава, Україна*

Сгоров Р.

*студент гр. ГР-1-1 Відокремленого структурного підрозділу
Полтавського фахового коледжу нафти і газу
Національного університету «Полтавська політехніка
імені Юрія Кондратюка»
м. Полтава, Україна*

З давніх-давен життя людини в Україні супроводжували вироби з глини. Майже в кожному регіоні існували великі та малі гончарні осередки вироби яких вирізнялися характерним регіональним колоритом та символікою. Опішня, що на Полтавщині, – найвідоміше гончарське поселення України навіть. Назва селища походить від слова «опока» – це різновид глинистої породи яку використовували у гончарстві, хоча є версія що назва пішла від слова «опішитися», тобто зійти з коня для відпочинку [1, с. 270–274].

Селище розміщене на семи пагорбах, які утворились за допомогою річки Ворскли. Головним ремеслом села є гончарство, яке розвивається тут з незапам'ятних часів. Це і прославило селище далеко за межі Полтавської області. Вироби місцевих майстрів представлені в кращих музеях усього світу. Наприкінці 19 століття гончарством у Опішньому

займалися 1218 господарств; горшки, глечики, миски, кухлики все вироблялося із глини [2].

У опішному кожна третя родина займалася гончарством. Напевне такому поширенню складного і творчого ремесла сприяли не лише поклади гончарних глин. З часом Опішня стала одним із найважливіших центрів гончарства в Україні. До витворів місцевих гончарів почав пильно придивлятися весь цивілізований світ, їхні вироби знайшли своїх шанувальників, колекціонерів. Відомі були випадки, коли посуд у гончарів забирали ще теплим, прямо з горна. На початку 20-го століття, російський консул у Лондоні повідомив зінківській повітовій земській управі про велику популярність опішнянської кераміки в Англії, й буквально благав збільшити її постачання на європейські ринки. Найбільші музеї країн Європи та Америки відряджали спеціальні експедиції до опішного з метою формування власних колекцій [3].

В часи Литви, Опішне вже було вагомим населеним пунктом. Одним із перших його відомих власників був князь Лекса Глинський. На початку 17 століття, вже у складі Речі Посполитої, Опішне отримало Магдебурзьке право. У 20 столітті в Опішне прийшли більшовики і з'явилася назва «Опішня». На щастя, опішнянці не покинули гончарство, хоч і відчували радянський прес. Було створено гончарські артлі найвідоміша з яких називалася «Художній керамік». На базі цієї артлі, у повоєнний час, з'явився однойменний завод гончарних виробів [4, с. 181–201]. Ще в 1894 році в Опішному було відкрито першу в Лівобережній Україні, земську навчальну гончарну майстерню. Навіть на сьогодні, Опішне залишається єдиним осередком розвитку гончарного шкільництва в Україні, який з часом трансформувався у державний музей-заповідник українського гончарства. На разі до складу музею-заповідника входить музей родини Кричевських, розташований у будинку зведеному у 1916 році за проектом видатного архітектора Василя Кричевського та технолога-кераміста Івана Лебіщака. Стиль будівлі – український модерн. Її називають найвидатнішою гончарською будівлею України. На подвір'ї музею розміщений масштабний гончарський етнопарк, галерея монументальної й садово-паркової глиняної скульптури просто неба. Приголомшливі витвори найрізноманітніших розмірів і форм виконані митцями з різних міст України. Тут і янгол із куришкою, підставкою для свічки, й усміхнений вусатий дідуган із люлькою, й традиційні опішнянські фігурки лелеки, які символізують розмноження роду і є своєрідним оберегом Опішні, й закоханий кентавр та хор козаків. Не менш цікаві експонати й у самому музеї. Чого вартий, наприклад, мисник, заставлений посудом із різних куточків України, і теракотові, не покриті лискучою поливою глечики, в яких на диво довго зберігається молоко і куманці для лікарів, що зодягалися на руку й горщики та ін.

У музеї можна переглянути виставку унікальних фото кінця XIX ст., ознайомитися з колекціями декоративних тарілок, навіть власноруч виготовити свій глиняний витвір. Найкраще враження від музею висловив у 1999 р Єжи Бар тодішній посол Польщі в Україні: « я думав що глину побачу, а побачив народ» [5].

Опішнянські майстри створювали шедеври у найкращих місцевих традиціях із яскравим місцевим колоритом. Опішне – це справжня скарбниця української культури на території Полтавщини Тут ви можете не лише познайомитися з історією гончарства, але і зануритись в потужну мистецьку атмосферу.

Література:

1. Пошивайло Олесь. Про назву гончарної столиці України впродовж другої чверті XVIII – початку XX століття. *Українська керамологія: національний науковий щорічник*. За рік 2018: Український керамолінгвістичний простір / за ред. професора Олеса Пошивайла. Опішне : Українське Народознавство, 2019. Кн. XIII. Т. 2. С. 266–294.

2. Дар'я Бунякіна Опішня – «український Рим» понад Ворсклою. *Радіо Свобода*. 04 липня 2013. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/25035904.html> (дата звернення: 15.04.2024).

3. Ірина Батирева. «Гончарна столиця» України зі світовою славою. Автентична Україна. URL: <https://authenticukraine.com.ua/blog/orisnanskaa-keramika> (дата звернення: 15.04.2024).

4. Лупій С. Українська професійна кераміка першої половини XX ст. *Вісник Львівської національної академії мистецтв*. 2012. Вип. 23. С. 181–201.

5. Тетяна Терен. ОПІШНИТИСЯ В ОПІШНІ. *Україна молода*. Вип. № 031 за 17.02.2007. URL: <https://umoloda.kyiv.ua/number/861/286/31354> (дата звернення: 15.04.2024).

БІЛЬСЬКЕ ГОРОДИЩЕ ЯК ОСЕРЕДОК ЛОКАЛЬНОЇ ІСТОРІЇ НА ТЕРЕТОРІЇ ПОЛТАВЩИНИ

Пікалов О. В.

*студент гр. ІТ-2-1 Відокремленого структурного підрозділу
Полтавського фахового коледжу нафти і газу
Національного університету «Полтавська політехніка
імені Юрія Кондратюка»*

Тенькова З. Ю.

*викладач Відокремленого структурного підрозділу
Полтавського фахового коледжу нафти і газу
Національного університету «Полтавська політехніка
імені Юрія Кондратюка»;
аспірантка III року Університет Григорія Сковороди в Переяславі
м. Полтава, Україна*

Більське городище розташоване на височині між річками Ворскла і Суха Грунь, у районі села Більськ у Котелевському районі Полтавської області. Це археологічне місце належить до періоду скіфської історії, і представляє собою давнє укріплене поселення. Більське городище приховує у своїх недрах тисячолітню історію, що захоплює увагу дослідників та туристів з усього світу. На площі понад 5 тисяч гектарів розташовані рукотворні земляні вали, що свідчать про величність і складність цієї давньої споруди [1]. Це місце, імовірно, є найбільшим городищем ранньої залізної доби у Східній Європі, яке збереглося до наших днів у вражаючому стані. Професіонали заповідника мріють облаштувати тут музей, щоб зберегти і показати всю багатство історії цього унікального місця. Протягом VIII–III ст. до н.е., території Великого Євразійського степу були домом для численних племен скіфів, які мешкали і на землях сучасної України. Вони засновували свої міцні укріплення, які зараз, навіть після тисячоліть, залишаються вражаючими своєю масштабністю. Території, де колись жили скіфи, охоплювали Подніпров'я, Таврію, Наддніпрянщину, і Полтавщину. Звідси відкривається дивовижний краєвид на річку Ворскла та околиці Більського городища, дозволяючи насолодитися природною красою та відчути дух історії цих місць. Це місце приваблює як любителів природи, так і історико-культурних дослідників, створюючи унікальну атмосферу сполучення природних та культурних цінностей. Східне укріплення Більського городища є найбільш вивченою частиною цієї давньої споруди. На сьогодні археологічно розкопана площа становить близько 5 гектарів, де від-

криті різноманітні типи споруд, що свідчать про життя та діяльність давніх мешканців. На дослідженій території знайдено господарські, житлові та культові споруди, а також майстерні, де виробляли бронзові вироби, знаряддя для ливарства, кузнечні вироби та вироби з кістки. Місцеві жителі володіли високим рівнем ремесел, включаючи виробництво залізних та бронзових виробів різного призначення [2, с. 280–285].

Особливу увагу варто звернути на виробництво бронзових виробів, які виявлені під час розкопок. Серед знахідок – печі для плавлення металу, вироби з бронзи та золота, а також знаряддя для обробки металу та створення золотих платівок. Крім того, виявлено велику кількість глиняних виробів, серед яких культові статуетки та вотивні предмети, що свідчать про релігійні та культурні вірування мешканців городища. Ці археологічні дослідження розширюють нашу уяву про життя та розвиток давніх цивілізацій на цих землях, вказуючи на високий рівень розвитку ремесел, торгівлі та культури у той період історії [3, с. 80–85].

Куземинське укріплення є цікавою, але менш вивченою частиною Більського городища, розташованою на півночі комплексу. Його площа становить приблизно 15 гектарів, що робить його найменш дослідженою частиною археологічного комплексу. Одна з основних причин цього – значне заліснення території, яке ускладнює проведення археологічних розкопок. Це укріплення розташоване на мисі правого корінного берега річки Ворскла та мисі першої надзаплавної тераси. Воно складається з двох частин, які об'єднані валами Великого Більського городища.

Дослідження оборонних споруд Куземинського укріплення проводилися у 2014 році. Результати розкопок показали, що у функціонуванні рову та валу можна виділити лише один будівельний період, який зберігався з часів скіфського періоду. Цікаво, що весь комплекс укріплення був створений практично одночасно, але з певних причин, які ще потребують дослідження, він незабаром був покинутий та не модернізувався. Більське городище також вважають туристичною візиткою для поціновувачів історії та культури [4]. Відвідувачі мають можливість не лише на власні очі побачити ці вражаючі залишки минулого, а й взяти участь у розкопках, долучитися до процесу розкриття нових загадок історії. Археологи регулярно знаходять тут цінні артефакти, які розкривають нові аспекти життя та культури тих давніх часів.

Отже, розкопки на території городища виявляють багату культурну спадщину, таку як кераміка, вироби з металу, а також релігійні та військові артефакти. Це дозволяє краще зрозуміти релігійні та соці-

альні аспекти життя та взаємодії давніх народів. Чимало частин Більського городища залишаються менш вивченими через різницю в розмірах та доступність для розкопок, однак це відкриває потенціал для подальших досліджень, які можуть принести нові відомості про цю унікальну історичну спадщину. У цілому, Більське городище та його складові елементи є важливими не лише для наукових досліджень, а й для збереження та популяризації культурної спадщини регіону, привертаючи увагу як вчених, так і туристів до цієї унікальної археологічної локації.

Література:

1. Більське городище / Н. І. Бондаренко // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2003. Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-40941>

2. Феномен Більського городища – 2016: До 95-річчя від дня народження визначного українського археолога професора Б. А. Шрамка (1921–2012) та 110-річчя від початку археологічних досліджень Більського городища: зб. наук. пр. і мат-лів конф. К. : Полтава : ЦП НАНУ і УТОPIK, 2016. 288 с.

3. Дослідження округи Більського городища в 2013 р. // Археологічні дослідження Більського городища. 2013. Київ; Котельва, 2014. С. 83–93.

4. Ліна Романченко. Найцікавіше про Більське городище: із Гелом, кам'яними спорудами та історичними знахідками. *Кременчуцька газета*. 26 жовтня 2020. URL: <https://kg.ua/news/naucikavishe-pro-bilskogorodishche-iz-gelonom-kamyanimi-sporudami-ta-istorichnimi-znahidkami> (дата звернення: 27.04.2024).

**МІСЦЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ
НА УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКОМУ ПОРУБІЖЖІ:
ЯК ФОРМА ЛОКАЛЬНОЇ ІСТОРІЇ
ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ**

Притулюк В. Є.

*аспірант кафедри всесвітньої історії
Волинського національного університету
імені Лесі Українки, Луцьк, Україна*

Місця національної пам'яті, значною мірою, віддзеркалюють історію народу: історію його становлення та розвитку, вибравши локальні особливості того чи іншого регіону. На порубіжних землях проживання двох та більше народів, їхні національні місця пам'яті є одночасно і засобом самоідентифікації, адже увиразнюють у собі культурно-історичні та ментальні риси нації. Українці та поляки, два сусідні народи, що за будь-яких історичних епох не розвивалася без взаємного впливу, відірвано чи окремо. Обидва сусідні народи впродовж усієї своєї історії тісно пов'язані порубіжними теренами проживання та багатовіковою історією сусідства, яка гучним відголосом нагадує про себе кризь століття.

Історично склалося так, що українсько-польське порубіжжя, пов'язане із частими міжнаціональними конфліктами, увібрало в себе чимало місць, що є символом національної пам'яті для обох народів (часто непримиренної та протилежної за оцінками сторін). Наслідком цього стало те, що по обидва боки міждержавного українського кордону сконцентровано чимало кладовищ, де покояться українці та поляки, що у різні роки воювали за власну державність.

А між тим, як зауважує Ю. Зерній, «за певних історичних умов всередині національної спільноти можуть співіснувати відмінні (генераційні, регіональні, корпоративні) опції історичної пам'яті. В такому стані колективна історична пам'ять схильна до політизації і може виступати дезінтегруючим чинником щодо національної ідентичності» [1, с. 35]. Саме тому важливим видається простежити локальні та національні особливості формування історичної пам'яті на українсько-польському порубіжжі.

Проблеми опіки над місцями національної пам'яті в сучасних українсько-польських відносинах пропонується розглянути на прикладі подій, що в останні десятиліття, із задрісною стабільністю, не пере-

стають збурювати, як польське, так і українське суспільства, і відомі широкому загалу, як «Волинська трагедія».

Після численних переговорів, і, здавалося б, остаточних домовленостей (як наприклад, відкриття у 2003 році меморіалу пам'яті у с. Павлівка, що на Волині Президентами України та Республіки Польща), проблема міжнаціонального українсько-польського протистояння у роки Другої світової війни із регулярністю постає знову і знов у суспільному та політичному дискурсі, досить часто стаючи предметом політичних маніпуляцій. Ухвала Сейму Республіки Польща від 22 липня 2016 року, про визнання подій на Волині у роки Другої світової війни геноцидом проти польського населення [3], стала черговим поверненням до, здавалося б, вичерпаній дискусії.

Розхитування антиукраїнських настроїв у РП поставило Україну перед необхідністю дати адекватну відповідь на такі, з точки зору автора, безпідставні звинувачення. Суспільний резонанс та звернення до історичної минувшини, намагання маніпуляції історичною пам'яттю з боку польського політичного істеблішменту, змістили акценти з двосторонніх взаємин на локальну історію, зробивши місця національної пам'яті на українсько-польському порубіжжі не просто предметом пильної уваги та повторних досліджень, але й місцями національної самоідентифікації.

Як відомо, українсько-польський конфлікт розгорнувся на етнічних українських землях (Волинь), де українці склали переважну більшість, і впродовж десятиліть піддавалися національним та релігійним утискам з боку поляків, оскільки у міжвоєнні десятиліття Волинь входила до складу Другої Речіпосполитої. То ж, хоча би з точки зору формальної логіки, про жоден геноцид не може йтися, бо саме українці піддавалися дискримінації на своїх етнічних землях.

Не вдаючись у глибокий аналіз причин українсько-польського протистояння у 1943–1944 років, очевидними є декілька факторів: головними причинами міжнаціонального конфлікту були: дискримінаційна політика польської держави щодо українців та вплив німецького і радянського чинників на міжнаціональний конфлікт [4, с. 64–66].

Складні міжнаціональні взаємини та вплив третьої сили, як відомо, призвели до того, що жертвами протистояння на Волині у роки Другої світової війни стали і поляки, і українці. Ця сторінка локальної історії з однаковим трагізмом вписана в історію обох народів, що мешкали на порубіжжі. Тому і не дивно, що по обидва боки кордону є чимала кількість місць поховань, пам'ятних знаків споруджених на вшанування пам'яті загиблих у цьому міжнаціональному конфлікті. Само по собі, це позитивне явище, яке свідчить про національну історичну пам'ять. Однак, намагання перекрутити факти, чи значно завищити

цифри жертв трагедії зі свого боку (з сторони Республіки Польща), викликає занепокоєння в Україні і дає підстави для різноманітних спекуляцій і політичних заяв, на кшталт уже згаданої ухвали польського Сейму [3].

Свідків «Волинської трагедії», які могли б заповнити прогалини у локальній історії, залишається усе менше в силу часової віддаленості тих подій, а натомість на території Волині з'являються все нові і нові пам'ятні знаки, встановлені за останні роки польською стороною, з крикливо неправдивими цифрами жертв міжнародного конфлікту, що частково є наслідком відсутності чітких правових актів, щодо встановлення пам'ятних знаків [2, с. 233–235]. Для української сторони це досить гостра проблема, яка у майбутньому потребує іще значного юридичного унормування. Адже, спорудження згаданих пам'ятних комплексів має узгоджуватися та відбуватися не лише в руслі національної політики пам'яті, але й не нести шкоди національній самоідентифікації українців.

Волинська крайова організація Всеукраїнського товариства «Прогрес» імені Тараса Шевченка ініціювала у серпні 2016 р. науково-дослідницький проект, що цілком лежав у площині локальної історії, «Тільки правда нам важлива!». В ході цього проекту було здійснено інвентаризацію пам'ятних знаків встановлених на Волині жертвам українсько-польського протистояння [5, с. 312–317]. Виявлені факти шокують: значна частина пам'ятних знаків встановлена полякам на території Волині – незаконна, оскільки не існує жодних дозвоільних документів з боку місцевої влади; цифри, що написані на пам'ятних знаках, перевищені у кільканадцять разів і не відповідають дійсності [4, с. 65–67]. Як приклад назвемо кілька сіл Волині: с. Охнівка, де згідно перепису населення проживало 8 поляків, а кількість польських жертв у цьому селі зазначена – 168 осіб; с. Домінополь (проживали лише поляки у кількості 230–250 осіб), було спалене у 1943 р., кількість жертв зазначена – 500 загиблих поляків.

Такі, та схожі приклади, дають підстави польській стороні робити заяви про факти геноциду польського населення, перекручувати історичні факти та маніпулювати суспільною свідомістю, загострюючи міжнародні взаємини.

Література:

1. Зерній Ю. О. Як суспільства пам'ятають: властивості та механізми функціонування історичної пам'яті. *Стратегічні пріоритети*. 2008. № 4(9). С. 35–43.

2. Набок С. Політика пам'яті в сучасній Україні: проблеми формування та контраверсійність наслідків. *Етнополітичний контекст суспільних трансформацій у сучасній Україні*. К., 2017. С. 230–274.

3. Повий текст резолюції польського Сейму про визнання Волинської трагедії геноцидом. URL: https://zaxid.net/povniy_tekst_rezolyutsiyi_polskogo_seymu_pro_n1398458 Дата доступу: 21.03.2024 р.

4. Стрільчук Л. Питання історичної пам'яті в сучасних українсько-польських взаєминах. *Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*. Ч-49. *Історія*. Чернівці, 2017. № 1. С. 63–68.

5. Стрільчук Л., Нінічук А. Війна пам'яті та війни пам'ятників у сучасних українсько-польських відносинах. Луцьк : Вжа-Друк, 2019. 368 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-387-6-15>

НОВІ ДАНІ ПРО ВТЕЧУ ГОЛОДНИХ УКРАЇНЦІВ НА ЗАХІД У 1932–1933 РОКАХ

Сергійчук В. І.

*доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії
світового українства Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
м. Київ, Україна*

Голодомор 1932–1933 років змусив українців шукати порятунку на Заході, куди дістатися через кордон офіційно було неможливо. Тож наші голодні селяни намагалися знайти в ньому шпаринки, аби з небезпекою для власного життя пробратися непомітно для радянських прикордонників через Дністер, Збруч чи поліські болота. А вже там, в капіталістичному світі, вони могли сподіватися на шматок хліба, в першу чергу для голодних дітей.

Про ту небезпеку, яка підстерігала голодних людей за таких обставин, свідчив відомий організатор повстанського руху на Поліссі в роки Другої світової війни Тарас Бульба-Боровець: «Між втікачами та пограничними військами ГПУ ведеться справжня війна. Цілими ночами строчать кулемети та сяють ракети та прожектори, наче на фронті. Такого видовища ще цей кордон не бачив.

Біля польських прикордонних урядів хмари народу. Хто ж це такий? Це вже ні буржуї, ні куркулі, ні інженери, ні кооператори, ні про-

фесори, ні агрономи, ні урядовці. Це звичайні робітники і селяни рятують своє життя. Тікають під градом кулеметних куль, наче на фронтівій лінії. Біжать наосліп через непрохідні багна та ліси, аби тільки де-небудь попасти за межі ССРСР. Несуть на плечах пораниених та побитих дітей, тягнуть покалічених, обдертих до наготи жінок. Створюють на прикордонні невимовний жах.

... Вони розповідали тим, хто цікавився, що в ССРСР проводиться насильна колективізація, в людей відбирають худобу, землю та реманент – все те, що їм дала революція, що мільйони голодують і вмирають, як мухи, по всій Україні, що бідних жертв нікому й ховати, що люди їдять листя, траву, котів собак і не обходиться й без людодства» [2, с. 27, 28]).

Але не всім щастило перебратися на Захід: багатьох втікачів розстріляли радянські прикордонники, не всі з них допливли до рятивного берега. Такі випадки траплялися не тільки на радянсько-польському кордоні, а й на Дністрі, який відділяв УСРР від Румунії. Про це збереглося чимало свідчень у протоколах допиту біженців, яких затримували румунські прикордонники. Зокрема, головною мотивацією нелегального переходу кордону вказується, як правило, повне зубожіння, викликане суцільним вилученням продуктів харчування, що спричинилося до голодного існування, а також постійні репресії з боку більшовицької влади селянських родин [3; Ф. 680. Оп. 1. Спр. 3580. Арк. 22, 26, 42, 46, 66, 68].

Важливим доповненням до вказаних повідомлень про трагедії на радянсько-румунському кордоні є спомини українця з Бесарабії Степана Матвієнка. Уродженець Кишинєва як київський студент (з усього видно, навчався в політехнічному інституті), брав участь у бою під Крутами. Після переходу Армії УНР в екзилу працював в Українській господарській академії в Подєбрадах (Чехо-Словаччина), потім повернувся до рідні в Бендери, де як інженер займався, як правило, мостобудуванням. З 1929 року відновив листування з тодішнім викладачем згаданої вище УГА Панасом Феденком, відомим діячем соціалістичного руху під час Української національної революції в 1917–1921 роках.

Збережені в архіві Слов'янської бібліотеки в Празі листи Степана Матвієнка до Панаса Феденка містять не лише відомості про справи приватного характеру, а й дають оцінку суспільно-політичним подіям як у Бесарабії, так і в УСРР, яка відділялася тоді від Румунії Дністром. Тож у багатьох зазначених листах висвітлюються події, які відбуваються і на лівому березі Дністра і стосуються безпосередньо нашої теми.

Що важливо, потік біженців з українського берега значно збільшився вже з початком колективізації. Так, 9 лютого 1931 року Степан Матвієнко повідомляє, що «за Дністром якесь марево величезної, голодної, злої, обдертої небезпеки, що вкриває стріхи нових хаток червоною дахівкою, оре поле тракторами та косить жниварками. Має 5-денний працьовний тиждень, так чуємо по гудках на фабриці.

Втікають звідти люде, кажуть зле. Хто ж тікає: або добрі господарі-німці колоністи, або мізерні паразіти – попи старі й нікому не потрібні як подихаюча воша з мертвого тіла. Тікають урядники, що зпроневірили щось на службі, втікають старі баби, втікають ті, що мають тут, у Бесарабщині, якихось родичів, та втікають багатії, що й досі там не перевелися, втікають ті, що мають тисячі доларів й багато kg золота та драгоцінностей. Усі, що втікли – лають. Як обживаються тут – там зачинають хвалити, тут лаяти. Бідняки звідці тікають туди. Але взагалі ідея совітська в нас на Бесарабщині не популярна й захоплюється нею лише жидівський люмпен-пролетаріят. На жаль, в нас тепер дуже ширить люмпен-пролетаризація мас» [1. Т-FED, 23].

Треба зазначити, що і в документах більшовицької влади простежується подібна тенденція, зокрема, про нелегальний перехід багатьох селян через Дністер, що стверджується і матеріалами румунської жандармерії. Наприклад, біженців з УСРР до Бесарабії з 1924 по 1930 рік в офіційному документі виявилось тільки 6, у тому числі 1 селянин. У 1930 році, коли в УСРР розпочалося розкуркулення, ця категорія вже становила 34 особи, в тому числі 5 хліборобів. У 1931 відповідно 119 і 26. А от за 8 місяців 1932 року, коли вже з весни на лівому березі Дністра лютував голод, до Бесарабії нелегально перейшли кордон 339 осіб, з них 143 зафіксовані як хлібороби, а інші – як члени їхніх родин [3; Ф. 680. Оп. 1. Спр. 3583. Арк. 1–18].

Про різке збільшення голодних біженців з України наступної зими деталізується і в листах Степана Матвієнка. Так, 12 січня 1932 року він пише з Бендер, знову ж таки вживаючи давню українську назву Тягиня: «Останнім часом перебігає багато народу з того боку. Соціально це селяни середняки та кулаки-молдаване з Херсонщини та Поділля. Втікають, бо провалилися й бояться бути висланими до Сібіру. А то за те, що один зарівав власного кабана та половину з'їв, а половину продав. Другий за те, що закопав 80 пудів пшениці у землю і т. д. Втікачі дуже брудні, але вдягнені не згірше» [1; Т-FED, 23].

Через два місяці, 6 березня 1932, Степан Матвієнко підтверджує, що потік втікачів з комуністичного «раю» зростає: «До нас з того боку йде сила людей щодня. Люде переважно селяне, що тікають від колективізації. Іноді забігають і дезертири в уніформах та зі зброєю або й інтелігентні люде. Маса втікачів – селяне. По народности вони

на 90 % – молдаване, транс-дністрянські, бо їх одних тут залишують. Решту віддають назад й їм загрожує розстріл. Жиди вміють вирятовувати своїх з числа втікачів. Бувають молдаване з Херсонщини, молд. республіки та кольтоністи аж з Сібіру та Туркестану.

Часто переходять границю десятками й бувають при тому трагедії, як у тих днях проти села Пуркари на нашому боці переходило 60 селян молдаван у ночі з того боку. Їх помітили. Видко знали з-за рання й зачали розстрілювати – сов. кордонна охорона. 40 з них лягло трупом, а 20 добігло до нашого берега. Майже всі поранені, й чимало з них тяжко й по декілька разів.

Або ще й такий випадок. У 5 год. вечора з херсонського берега (тобто, з Одещини. – В. С.), з України, від села Паркани (болгарська колонія), що проти Тягині, виїхали сані й погнали по льоду до нашого берега. Але їх помітили б (ільшови) ки та зачали стріляти. Вбили чоловіка та жінку. Тяжко зранили одного коня, а хто каже, що обидвох.

З порубки вискочили й побігли по льоду й забігли до нашого берега, а самі коні й 2 групи посеред Дністра залишилися ночувати, а в санях 4 або 5 малих дітей, й чутно з нашого берега плач та вереск дитячий. От ще не чув чи замерзли до ранку діти, бо мороз був – 16 градусів С тої ночі та різкий вітер.

У самій Тягині є у азилу 180 чоловік з того боку, а бувало й по 100 й по 200 за цю зиму. Вони працюють, сніг кидали по місту.

Брали ми їх на працю – не варт платити грошей. Дуже ліниві, я це пояснюю рабською працею, що там виконували.

... Втікачі скаржаться, що в «колгоспах» дають замало їсти й швидче свиням, те що лишиться, викинуть, ніж людям дадуть, бо, мовляв, нехай привчаються до норми їсти усі» [1; T-FED, 23].

Звичайно, більшовицька влада намагалася зупинити процес втечі голодних українців до Румунії. Скажімо, 24 лютого 1932 року бюро Молдавського обкому КП (б) У розглянуло питання про спроби масового переходу кордону в Слободзейському районі, а 29 березня 1932 року заслухало повідомлення начальника місцевого ДПУ, в якому акцентувалася увага на величезній кількості еміграційних тенденцій в республіці. Так, якщо в січні 1932 року ці настрої охоплювали 314 родин (1.090 осіб), то в лютому відповідно 423 і 1.449, станом на 25 березня – 503 і 1.644 [5; Ф. 1. Оп. 20. Спр. 6063. Арк. 75].

Цілком ймовірно, що серед того потоку біженців до Румунії більшовицькими спецслужбами засилалася агентура, яка мала завдання проводити відповідну роботу на правому березі Дністра, а потім повертатися до УСРР. І це розгадали румунські правоохоронці. Так, 19 листопада 1932 року Степан Матвієнко повідомляє: «Знаєте, майже

половину з втікачів повернули назад знов з таким же різіком втратити життя, як й першого разу, коли сюди перебігали.

Один з перебіжчиків вже й по радіо з Тирасполю говорив 2 вечора по-молдавськи й по раз говорив він те ж саме, що й вони усі говорять, що їх оманили наші агенти, що їм обіцяли землю, хати й худобу, а тут ще гірше ніж там у б-ків було. Ні хат, ні землі, ні заробітків. Харчів будь-яких ніхто задурно не дає, а працю їх оцінювали там не дорожче 15–20 леїв денно, тоді як ціна робітника тутешнього 25–40 леїв денно.

Мимо того, нехай вбоге забезпечення, але забезпечення, бодай картоплею та мамалигою, але все ж забезпечення життя їм більше подобається, як наше, ніким, крім самого себе, незабезпечене життя. Отже вплив комунізму на маси є й ще буде довго видай відчуватися» [1. T-FED, 23].

У цьому ж листі ставиться питання про можливість збільшення потоку втікачів з України до Румунії в 1933 році. Так і станеться, про що знаходимо в газетних публікаціях того часу. Скажімо, в румунських часописах «щораз приносять відомости про звірства комуністів над Дністром. Більшовицька погранична сторожа стріляє до людей, які тікають на другий бік Дністра як до зайців. Такі сцени бувають не раз у білий день і румунське населення має змогу дивитись на звірства більшовиків. Таке було недавно напроти Василівців: група з трьох утікачів намагалася переплисти на румунський бік. Більшовики відкрили вогонь з кулеметів. Один ранений втікач втопився, другий вернувся до більшовицького берега, де його тут же добили, а третій дістався на другий беріг, але такий поранений, що не можна було з ним говорити» [цит. за: 4; с. 344].

Сьогодні ще важко сказати, скільки голодних утікачів з більшовицького «раю» одержали кулю в потилицю, скільки їх через невміння плавати втопилися, особливо в хвилях швидкого Дністра, скільки невдовзі помруть від застуди вже на теренах Польщі чи Румунії.

Література:

1. Архів Слов'янської бібліотеки (Прага).
2. Бульба- Боровець Т. Армія без держави. Вінніпег : накладом товариства «Волинь», 1981.
3. Національний архів Республіки Молдова.
4. Сергійчук В. Голодомор 1932–1933 років як геноцид українства. Вишгород, 2018.
5. Центральний державний архів громадських об'єднань та українці.

ФІКСУВАННЯ ВЛАСНОЇ ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКИМИ СІЧОВИМИ СТРІЛЬЦЯМИ НА ПРИКЛАДІ ДІЯЛЬНОСТІ ПРЕСОВОЇ КВАТИРИ

Шевченко А. С.

*Криворізький державний педагогічний університет
м. Кривий Ріг, Україна*

Спекулюючи на українському питанні австрійське командування хоча й допустило створення окремого Легіону українських січових стрільців, проте всіляко намагалось утримувати українську формуцію лише в рамках ведення пропаганди серед українців в російських частинах, використовуючи їх бажання відтворити давню козацьку державу. Однак складення присяги на вірність Австрійській імперії зовсім не завадило стрільцям з перших днів створення Легіону підкреслювати свою окремішність від інших частин австрійської армії, використовуючи старі військові назви, терміни, звання і т.ін.. Так само перебування в складі імперської армії не завадило стрільцям фіксувати власну історію самостійно, не замикаючи її лише в рапортах і звітних документаціях. На цьому ґрунті утворилася Пресова Кватира – це допоміжна культурно-просвітня формація українських січових стрільців, що первинно відповідала за збереження та поширення національних ідей серед самого стрілецтва, але згодом їх завдання розширились до впливу і на цивільне населення.

Вже станом на осінь 1916 року Пресова Кватира встигла організувати власний архів, бібліотечні фонди, курси для не писемних, стрілецькі гімназії, благодійні фонди, догляд за стрілецькими могилами, виробити свій однострій, січовий оркестр і театр. Було складено декілька календарів ходу бойових дій, збірників стрілецьких пісень, зроблено сотні фотографій, виведено власну лінійку листівок, створено ряд портретів і пейзажів. Проте найбільше нас цікавлять історії зафіксовані в перших повноцінних часописах: «Бомба» (з 1916 р. – 3 числа), «Самопал» (від травня 1916 р. – 3 числа), «Самохотник» (вийшло 40 чисел), «Усусу» (за 1916–1917-ті рр. – 7 чисел) [5, с. 498]. Вони були рукописними, друкувалися гектографічним або шапірографічним способом невеликим тиражем, тому ці журнали передавалися з рук у руки, читалися колективно, з їх змістом було ознайомлене майже все стрілецтво, до того ж багато випусків бійці знали мало не напам'ять. В основі цих видань були переважно карикатура, шаржі, короткі жарти, оповідки з життя стрільців, головні новини, з певними індивідуальними

особливостями кожного видання таких як постійні рубрики й т.ін. Наприклад, в «Самохотнику», окрім викладення основних творів, іноді можна було зустріти «підслухані розмови», коментарі простих вояків.

Ставлення самих учасників тих подій до такої діяльності можна простежити на словах А. Баб'юка поданих в статті К. Рожак, який так обґрунтовував доцільність сатиричного спрямування стрілецької преси: «Не треба зараз думати, що гумористичні видання тільки для того появляються, щоб розбудити веселість у приспаних, знидїлих думках стрільців, і що в них вміщуються нічого не варті жарти, які по хвиливім перерхитуванні та сміху перестають бути цінними. Так не є! Гумористичні і сатиричні видання мають на ціли переважно всі їдким гумором та сатирою направляти тих одиниць або загал, як зі стрілецького так і поза стрілецького світа. Найдете в них цікаві нотатки з нашої політики, себто гірку іронію її, найдете в них болочу, а правдиву сатиру зі сучасного нашого життя» [5, с. 498]. Тобто можемо зробити висновок, що стрільці намагалися реагувати на всі процеси, котрі відбувалися навколо них і безпосередньо в їхньому середовищі, поспішали залишити *власну* оцінку своїй діяльності, то ж можна стверджувати, що видання Пресової Кватири це по суті «історіографування» стрілецтвом самого себе.

Однією з найпоказовіших в цьому плані була рубрика «Дещо з неба», що поступово перетворилася на «Дещо з пекла». Вперше вона була представлена в числі «Самохотника» за 1 серпня 1915, в ній обігрувались фігури святих як таких, що брали безпосередню участь у цій війні. Таким чином в одному з номерів під весіллям святих оригінально подаються новини про весілля реальних отаманів та сотників [7].

Окремою ланкою у фіксуванні своєї локальної історії стала критика «батьків народу», на котру було фактично відведено окрему рубрику – «Дещо з пекла». Саме там говориться про те, що чорти «...як колись їх прадіди взяли за провідників, інтелігенцію, що взяла провід над народом» [1, с. 10]. Також був натяк на якусь «визначну особу», в яку вселився легіон чортів, і тепер ця особа робить все чого вони захочуть і навіть підписується як «легіон». Нескладно здогадатись, що мова йде знову ж таки про когось із «батьків народу», але визначити про кого саме дуже складно заважаючи на те, що багато жартів потребують пояснення контексту. Поряд з цим у риториці «Самохотника» час від часу відчувається прикрість і сум стрільців від того, що їх лідери не прислухаються до них. Наприклад: «Слово ваше ще зелене, / Тут рішають тільки члени / Академії наук!» [9, с. 8]. Однак щойно з'являються такі постаті, що готові представляти їх інтереси на політичній арені або перед військовим керівництвом в журналі видаються такі рядки «Тоді кричав я: «Нам Стрільці / Конечні так як сяйво Феба, /

Бо... бо... бо... бо тоді мені / Стрілецтва було ще потреба / Та знов з стрільця я депутат / Тож хай стрілецьтво вибачає – / Стрілецьтву я тепер не брат. / Вже мазепинка в кут (нерозбірливо)» [8, с. 9]. За всіма цими творчими опрацюваннями чітко проглядаються складнощі особистих взаємостосунків стрільців зі своїм військовим керівництвом, політичним проводом та колишніми побратимами, дізнатися подробиці яких, на жаль, не представляється можливим через брак інформації, чітких посилань і конкретних імен, але це допомагає ствердити сам факт того, що такі труднощі були. І в цьому полягає найвища цінність «самописання» українських військових.

Завдяки всім цим приміткам маємо також зафіксований конфлікт з авторами часопису «УСУС», де було місце й більш жорстоким жартам: «Бувший редактор «УСУСУ» Юрко Каламарь, що був висланий у поле, як доносять нам, пропав без вісти. Та ми сподіємося, що йому ніщо не станеться, бо лихе як то кажуть не пропаде» [2]. Наведені вище чвари в середині стрілецтва як раз належать до, на нашу думку, недостатньо розкритої в історіографії теми конфліктології українського руху. Втім щодо видавничої конкуренції у своїй праці висловилося І. Роздольська: «Треба розуміти, що попри тертя, які є неунікними у будь-якому середовищі, а тим більше у середовищі творчих, хоч і військових людей, демократична атмосфера в Коші дозволяла плюралізм думок і їхнє вільне висловлення» [6, с. 114].

Таким чином можемо зробити висновок, що важливість маленьких видань, які розповідають локальні історії однієї військової формації, не можна переоцінити, адже саме вони проливають світло на щоденне життя людей, які творили історію. В них дослідники мають змогу простежити зміну соціальних настроїв, нові витки у пропагуванні української національної ідеї, а також метаморфози самих стрільців.

Література:

1. Азлюді. Дещо з пекла. Український самохотник. 1917. Ч: 29–30. Пісочна. С. 10–15
2. Бувший редактор «УСУСУ» Юрко Каламарь. Український самохотник. 1917. Кіш. С. 16.
3. Лазарович М. Культурно-просвітницька діяльність Українських Січових Стрільців у роки Першої світової війни. Тернопіль : Тайп, 2003. 114 с.
4. Лазарович М. Легіон Українських Січових Стрільців: формування, ідея, боротьба. 2-ге вид., доп. Тернопіль : Джура, 2016. 628 с.
5. Рожак К. Шарж і карикатура у контексті видавничої діяльності мистецького угруповання Українських Січових Стрільців. *Народознавчі зошити*. 2009. № 3–4(87–88). С. 497–503.

6. Роздольська І. Літературний феномен Українських Січових Стрільців: функціонування та структура покоління : монографія. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2020. 444 с.

7. С. Смик. Дещо з неба. Український самохотник. 1916. Кіш. С. 7–8.

8. Тото Долото. Тепер я посол не стрілець! Український самохотник. 1917. Р.ІІІ. Ч. 31. Кіш. С. 8–9.

9. У погоні за «союзами». Український самохотник. 1916. Кіш. С. 5–10.

КРАЄЗНАВЧА ТА КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ О. ЮРІЯ КІКТИ

Щербін Л. В.

*кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри всесвітньої історії,*

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,
м. Івано-Франківськ, Україна*

Юрій Кікта (1907–1979) – священник, багаторічний парох у селі Старі Кривотули Івано-Франківської області. Він народився у Тарнаві у багатодітній сім'ї о. Павла Кікти та Теодозії Войтович [4, с. 418].

У 1913–1917 рр. Юрій навчався у чотирирічній нормальній школі ім. Адама Міцкевича, у 1917–1925 рр. – у польській гімназії у Дрогобичі [2, арк. 18]. Після матури у 1925 р. Ю. Кікта два роки студював право у Львівському університеті. Після смерті 5 вересня 1927 р. батька о. П. Кікти Юрій розпочав навчання у духовній семінарії у Перемишля. У 1930 р. єпископ Перемишльської єпархії УГКЦ Й. Коциловський запропонував йому продовжити навчання у Римі. Ю. Кікта відмовився, оскільки змушений дбати про родину. Під час навчання в семінарії, впорядковуючи архів Перемиської Капітули, Ю. Кікта зацікавився історією, музейництвом. Юрій Кікта брав участь у V З'їзді українських музеологів 16–17 травня 1937 р. у Перемишлі [7].

22 березня 1931 р. Ю. Кікта був висвячений у Перемишлі єпископом Григорієм Лакотою, став капеланом єпископа Й. Коциловського. З червня 1931 р. до 8 квітня 1938 р. о. Юрій призначений сотрудником при соборі у Ярославі при о. К. Хотинецькому – пароху греко-католицької парафії в Ярославі, засновнику і голові українських товариств у Ярославі, Співзасновнику і президенту Товариства Бурса святого Онуфрія, Товариства міщан і ремісників «Родина» (1905–1942) та «Просвіта» (1910–1942), а також співзасновнику (1929) Повітового союзу кооперативів.

О. Юрій був катехитом у вечірніх промислових школах, у 1934–1935 рр. у державних гімназіях. Окрім того о. Юрій був скарбником збірки фондів для малювання собору Господнього Преображення, популяризував відпусту до чудотворної ікони Матері Божої «Милосердя двері» [3]. Також о. Юрій був секретарем «Просвіти» у 1932–1933 рр., головою кружка «Рідної школи», товариства Служниць, членом управи Української бурси ім. св. Онуфрія, «Родини», Української Бесіди, дирекції Повітового союзу кооперативів.

У 1934 р. о. Юрій створив Український Оркестр у складі 20 музикантів та оплачував диригента-чеха Бичека, який упродовж трьохлітнього існування давав концерти у Ярославі, Олешичах, на фестианах. Священник співав тенором, грав на гітарі, мандоліні, цитрі [8, с. 49].

Досліджуючи парафіяльні документи та акти міського музею, Ю. Кікта написав та опублікував праці власним коштом, зокрема «Церковний співаночок» (1934), «Ювілейний альманах 1910–1935 Філії Просвіти в Ярославі» (1935), «Табеля українських князів», «Табеля гетьманів», «З історії ярославських церков» (1937), «Дещо з історії міста Ярослава» (1935), «Ярослав. Від поїзду до поїзду : провідник. З картою міста» (1937), «Пам'ятка з відпусту в Ярославлі» (1937), «Вистава книжки в Ярославі» (1937), «Самоучок гри на гітарі» (1935), «Табеля акордів на гітарі» (1935), «Ремонт церковного муру у Лежайську» (1938), «Пам'ятка з відпусту в Лежайську» (1938), «Cercovnyj spriwanuk» (1939).

На думку дослідниці М. Мовної, «путівник авторства о. Юрія Кікти «Ярослав. Від поїзду до поїзду» – перший український вадемекум¹ міста» [9, с. 228]. Путівник складається з чотирьох розділів: «Загальні дані» (історичні факти про місто і статистика чисельності та національного складу мешканців Ярослава і повіту за різні роки), «Оглядання міста» (основні маршрути: із залізничного двірця на Корзо; Корзо – Ринок – церква Преображення; колиска міста – Ринок – повенедиктинські руїни; Краківське і Львівське передмістя), «Загальний огляд» (стилий історичний огляд міста трьох періодів – українська доба (1031–1387), польська доба (1387–1772), австрійська доба (1772–1918); «Адресар» (страхове товариство «Дністер», Українська бурса та захоронка, магістрат, парафіяльний греко-католицький уряд, пошта, староство і повітовий уряд, театральні зали)» [9, с. 228]. У виданні «Дещо з історії міста Ярослава» Ю. Кікта проаналізував проблему виникнення, походження назви міста [6, с. 7].

З 1938 р. до середини 1940-х років о. Юрій був парохом української громади м. Лежайськ на Ярославщині [5], де продовжив свої наукові пошуки, опублікувавши «Пам'ятку з відпусту в Лежайську» (1938). Священник був знаним як «молодий і діяльний, а притому завзятий дослідник тієї надсянської закутини» [10].

Через посилення терору з боку відділів «Волиняка», «Меви» та «Радвана», що належали до «Національного військового союзу» (NZW – Narodowy Związek Wojskowy), рятуючи своє життя, греко-

---

¹ Вадемекум – це кишенькова довідникова книжка, путівник, книжка невеликого формату, яку можна постійно мати при собі.

католицькі священники покинули парафії, серед них був о. Ю. Кікта [11, с. 66]. Разом з мамою о. Юрій переїхав до Східної Галичини.

У 1945–1963 рр. о. Юрій Кікта був священником у с. Завалля на Снятинщині. У 1946 р. перейшов на православ'я. Отець Юрій сприяв діяльності церковного хору у с. Завалля [12]. 9 вересня 1963 р. Юрій Павлович Кікта був призначений настоятелем церкви св. Михаїла у с. Старі Кривотули Тисменицького району Івано-Франківської області з правом надавати релігійні треби віруючим на їх прохання у селах Красилівка і Нові Кривотули. Указом від 15 листопада 1965 р. о. Юрій отримав право служіння у Нових Кривотулах.

У с. Старі Кривотули о. Юрій навчав парафіян співати церковних пісень, музичної грамоти, проводив репетиції церковного хору [1]. З липня 1977 р. через погіршення здоров'я о. Юрій відійшов від церковних справ, став емеритом. О. Юрій Кікта помер 9 березня 1979 р., похований 12 березня 1979 р. у с. Старі Кривотули.

Таким чином, священник Юрій Кікта займався дослідницькою роботою. Серед його зацікавлень історичне краєзнавство, історія церкви, що відображено в опублікованих брошурах. О. Ю. Кікта активно долучався до участі у культурно-просвітницькому житті, сприяв формуванню національної ідентичності української молоді.

Література:

1. Григорів Н. Дослідник, видавець, душпастир (минає 90-років з часу народження бл. п. о. Юрія Кікти, пароха Ст. Кривотул). *Нова зоря*. 1997. 28 серпня.
2. ДАІФО. Ф. 3-388, оп. 1д, спр. 177.
3. Історія Ярославської чудотворної ікони Божої матері «Милосердя двері». URL: <https://pilgrimage.in.ua/istoriya-yaroslavskojichudotvornoji-ikony-bozhoji-materi-myloserdya-dveri/>
4. Кікта С. О. Юрій Кікта 1907–1979. *Дрогобиччина – земля Івана Франка* / ред. Адольф Гладилевич. Нью-Йорк : Наукове товариство імені Шевченка у США, 1986. Т. 3. С. 418–421.
5. Козак П. Стара Батьківщина (частина 2 Лежайськ). URL: <https://lysty.net.ua/lezajsk/>
6. Лукань Р. Нові видання. *Нова Зоря*. 1935. 11 серп. (чис. 60). С. 7.
7. Лукань Р. П'ятий з'їзд Українських Музейників». Ч. 1. *Нова зоря*. 27 травня 1937. Ч. 38(1038).
8. Мала українська музична енциклопедія / упор. О. Залеський. Мюнхен : Дніпрова хвиля, 1971. 125 с.
9. Мовна М. Історико-краєзнавчий дискурс у західноукраїнських виданнях 1930-х рр. *Затиски Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника*. 2017. Вип. 9. С. 216–238.

10. М-р Адольф Гладилович. Лежайськ. URL: <https://zbruc.eu/node/40832>

11. Прах Б. Духовенство Перемиської єпархії та Апостольської адміністрації Лемківщини : у 2-х т. Т. 1: Біографічні нариси (1939–1989). Львів : Видавництво Українського католицького університету, 2015. 722 с.

12. Церковний хор у селі Завалля Снятинського району Станіславської області. URL: <https://livehistory.org.ua/photos/9e5685f8-1bf3-4278-bcdf-dde16ec7aea1>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-387-6-18>

БІОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ЯК ЗАСІБ РОЗУМІННЯ ІСТОРИЧНОГО ПРОЦЕСУ

Ющук Т. Ф.

*викладач-стажист кафедри міжнародних відносин
Національного університету «Острозька академія»*

Біографістика та біоісторіографія в останні десятиліття викликали зацікавлення як у сучасних зарубіжних, так і в українських дослідників. Становлення біографістики як окремої історичної дисципліни в Україні пов'язують із діяльністю президента українського біографічного товариства та першого директора Інституту біографічних досліджень НБУВ проф. В. С. Чижка [2]. Його монографія «Біографічна традиція і наукова біографія в історії і сучасності України» (1996) фактично стала основоположною працею щодо вивчення біографістики. Як зазначив В. Онопрієнко в рецензії на монографію В. Чижка, останній поділяв біографічне дослідження на три стадії: 1) емпіричну – ґрунтується на евристичних та джерелознавчих методиках; 2) реконструкцію життя та діяльності, психічного складу особистості, яка базується на методах історичної та психологічної реконструкції; 3) репрезентацію особи, що вивчається в усій сукупності зовнішніх і внутрішніх зв'язків [5].

Специфіка біографічного методу визначається тим чи тим джерелом інформації, до якого може належати: власне особа, яка вивчається; люди, які з нею знайомі; продукти її діяльності; історичні та літературні джерела; матеріали, які тим чи іншим способом зафіксували події в особистому житті; листування; домашня та робоча обстановка; особисті речі (одяг, книги, прикраси і т. ін.). Інтерв'ю є тим джерелом інформації про об'єкт дослідження, яке виникає від самого носія цієї самої інформації – особи, яку вивчають, респондента [6]. Хоча певною

мірою ця категорія є доволі суб'єктивною, адже події можуть бути не підтверджені фактично, а різне ставлення до об'єкта інтерв'ю накладає суб'єктивний відтінок на осмислення результатів дослідження. Крім того, інформація подана в інтерв'ю часто уривчаста, іноді хаотична та не завжди послідовна. Основні види інтерв'ю як методу біографічного дослідження розглядають В. Савчук та О. Чаплиць [7].

У персоналійних студіях важливе місце посідає відтворення наукової біографії історика, що є самостійною методологічною проблемою. В українській історіографії існують два підходи, позитивні та негативні сторони яких проаналізовано у спеціальній розвідці А. Санцевича [8]. Варто погодитись із думкою В. Яремчука, що необхідною умовою для цього є наявність значного комплексу джерел, насамперед особистого походження – епістоляріїв, щоденників, автобіографій тощо [9]. Використання комплексу біографічних та біоісторіографічних джерел дає можливість підтвердити чи спростувати різну інформацію про особистість та її оточення.

Безсумнівним є твердження А. Атаманенко щодо значення для біоісторіографічного дослідження творів історика – як друкованих, так і рукописних. Вона зазначає, що лише поєднання таких джерел «дозволяє зробити всебічний аналіз концептуальних, конкретно-історичних та суспільно-політичних поглядів їх автора» [1].

Історик і філософ В. Дільтей вважав, що для того, щоб чіткіше зрозуміти історичний процес, необхідно точною опори використовувати інформацію про життя окремого індивіда, адже у ньому, «...як в мініатюрі, кристалізуються такі фундаментальні складові історичного процесу, як пошуки та встановлення цілей, боротьба за їх реалізацію, взаємовпливи різних людей та чинників» [4].

Визначальною рисою закордонної історіографії щодо біографічних досліджень є їх міждисциплінарність. Так, А. Громик у своїй публікації порівняла погляди закордонних учених, таких як Д. Берто, П. Бурдьє, Ш. Бюлер, Ж. Женет, Г. Піно, на проблему вивчення біографії [3]. Крім того, при вивченні особистості не варто ігнорувати методи інших наук (психології, соціології).

Таким чином, задля повного та всеохопного вивчення особистості необхідно керуватись такими категоріями, як біографічний наратив (історія життя) та біографічний дискурс (оповідання про історію життя).

Література:

1. Атаманенко А. Методологічні засади біоісторіографічних досліджень. *Наукові записки Університету «Острозька академія»*. Острог, 1998. Т. 1. С. 28.

2. Вашенко В. Концепція «інтелектуальної біографії» та проблема конструювання «наукових біографій» в українській історіографії. Ейдос. *Альманах теорії та історії історичної науки*. Київ, 2009. Вип. 4. С. 475–486.

3. Громик А. Життєпис як міждисциплінарний об'єкт дослідження гуманітарних наук. *Мова і культура*. 2014. Вип. 17. С. 5–10.

4. Менжулін В. Біографістика між філософією життя та герменевтикою: досвід В. Дильтея. *Збірник наукових праць з філософії і філології*. 2008. Вип. 12 : Німецька традиція в філософії та культурі. С. 212, 214.

5. Онопрієнко В. Рец. на книгу: В. Чишко. Біографічна традиція та наукова біографія в історії і сучасності України. Київ, 1996. 240 с. *Український історичний журнал*. 1998. № 5. С. 141–142.

6. Путилова Е. «Еволюция» биографического метода: особенности проведения on-line интервью. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/evolyutsiya-biograficheskogo-metoda-osobennosti-provedeniya-onlineintervyu/viewer> (дата обращения: 03.03.2022).

7. Савчук В., Чаплиць О. Метод інтерв'ю в історико-біографічному дослідженні. *Ейдос. Альманах теорії та історії історичної науки*. Київ, 2015. Вип. 8. С. 301–311.

8. Санцевич А. В. Методика исторического исследования. АН УССР, Ин-т истории ; отв. ред. Ф. П. Шевченко. 2-е изд., перераб., дополн. Київ : Наукова думка, 1990. 190 с.

9. Яремчук В. Проблеми біографії історії як частини біографічних досліджень. *Наукові записки. Острог*, 1997. Т. 1. С. 36–37.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-387-6-19>

ПАНАС МИРНИЙ В УКРАЇНСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОМУ РУСІ

Янко А. Л.

кандидат історичних наук, викладач історії України,

Комунальний заклад освіти

Полтавський базовий медичний фаховий коледж

Полтавської обласної ради

м. Полтава, Україна

Власне, все що відомо пересічній людині про Панаса Мирного, та й то полтавцю, бо маємо дім-музей і вулицю його імені, що був він письменником, написав великий роман із довгою й немовби

селянською назвою «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» І писав він здебільше про село, про важку селянську долю колишніх кріпаків, що не отримали землі від хитромудрих царя і поміщиків, ось чому, мовляв, пізніше і сталася революція, що покінчила і з царським самодержавством, і з пережитками кріпосництва. Дійсно, письменнику писати твори, а революціонеру змінювати суспільство. Можливо, хтось здивується, дізнавшись, що ні образ скромного чиновника, ні мирного обивателя, ні знаного письменника насправді не відповідає дійсності. Панас Якович дослужився до цивільного чину статського радника (в армії він був би бригадним генералом), у молодості мріяв про розпад Російської імперії та всіляко уникав слави відомого літератора.

Насправді Афанасій ніколи не жив у селі, а більшу частину свого чималого життя провів у губернському центрі, місті Полтаві. Ключовим для нього і для країни став 1874 р., коли саме відбулося славнозвісне «перше ходіння в народ» молодих революціонерів-народників по всій Російській імперії, тобто похід молодих студентів до села з метою революційної пропаганди серед широких верств народу. За рік брати Рудченки (обидва сховалися за псевдонімами Іван Білик та Панас Мирний) дописали врешті-решт свій роман про розбійника Чіпку (Нечипора) Варениченка. Роман пізніше виходив і під назвою «Пропаша сила», а «селянський», а насправді біблійний заголовок він отримав від старшого брата Івана, який вичитав у журналі «Правда» 1869 року (ч. 6, с. 44) монолог Йова в українському перекладі П. Куліша: «Хіба рика онагра серед паші? Хіба ревуть воли, як ясла повні?» (Йов 6: 5) [9, с. 51]. До назви, як видно, потрапила друга фраза біблійного персонажа.

І треба ж такому статися, що саме цього ж року влітку зробилося явним те, що було таємним. А саме жандарми натрапили на слід революційного гуртка (інколи його називають таємним товариством) «Унія», до якого належав і Афанасій Рудченко, який немовби мирно працював собі бухгалтером губернського казначейства в Полтаві. Тепер уже не можна дізнатися напевно, чому гурток був названий словом, яким позначалися союзи королів і князів литовсько-польської доби. Очевидно, просто тому, що латиною цей термін означає поняття «єдність», адже до ідейної єдності прагнули члени гуртка.

До нас дійшло донесення головного жандарма Полтавської губернії підполковника Югана про те, що загальна кількість людей, що входили до товариства добирала до 80 осіб. На чолі його стояли діячі старої «Громади» корнет С. Шохін та педагог Д. Пильчиков, брали участь офіцери і поліціанти, відділи гуртка були в Києві, Одесі й Харкові, але значну роль відігравав скромний бухгалтер Рудченко [5, с. 77]. Таємний радник Мартинов, на якого посилається жандармський

підполковник, стверджував, що «Унія» створилася «зі злочинною метою пропаганди в народі руйнівних ідей проти порядку, що існує в державі, в сенсі відновлення Малоросії» (тут і далі переклад наш – А. Я.). По суті, мова йшла про відновлення на основі південно-західних губерній Російської імперії автономії української козацької Гетьманщини, що у минулому для таємного радника XVIII століття мала назву Малоросія. Начальник Полтавського губернського жандармського управління у донесенні шефу жандармів на це заперечував, що про діяльність означених осіб стало відомо від якихось хлопчиків, сусідів пристава 2-ї частини Ларіонова [5, с. 78]. Щоби, веде далі жандармський чин, не надавати хлопчикам великої ваги політичних діячів, не на часі, мовляв, починати розслідування цієї справи. До пуття і досі не відомо, що ж насправді сталося з членами товариства. Та добре відомо, що 26-річний письменник і бухгалтер Рудченко точно ніяк не постраждав.

Радянські історики однозначно стверджували, що гуртківці прагнули національної незалежності України, товариство було розгромлене, а члени були ув'язнені або заслані [4, с. 82]. У перші роки незалежності говорилося майже те саме [2, с. 926]. Пізніше почали писати, що викриття товариства призвело до обшуків у членів, в тому числі й у Панаса Мирного [3, с. 99]. Нарешті в 2010 р. Л. Ушкалов зазначав, що обшуки дійсно відбувалися, але з членів товариства ніхто засуджений не був, в тому числі й письменник [9, с. 67]. Серед забороненої літератури була суцзя дрібнота: кілька чисел «Правди», а також герценівське видання «Голоса из России» за 1856 р. О. Рудяченко чомусь вважав жандармів через це йолопами, а через те, що вони нікого не заарештували, тому що не поділили, кому ж першому вести слідство, назвав їх повними йолопами [8]. Насправді причина була наведена вище у донесенні, оригінальному документі тієї епохи: один вірний служака багато в чому перебрив міру, щоби вислужитися перед начальством і його інформація не була сприйнята всерйоз. На перевірку, крім кількох старих заборонених журналів, нічого «крамольного» знайдено не було (очевидно, далася взнаки і гарна конспірація членів гуртка). Треба звернутися й до контексту цього часу. Перед нами пореформена Росія помірної лібералізації суспільства (порівняти можна з хрущовською відлигою чи горбачовською перебудовою періоду СРСР). До того ж, варто згадати, що всі сили жандармів було кинуте проти руху російських народників, а пізніше й проти народовольців-терористів на чолі з «малоросами» О. Желябовим та С. Перовською.

Яка ж роль у цьому всьому була нашого героя? Про це можна довідатися з «Австро-руських споминів» М. П. Драгоманова, для якого П. Мирний був «один з немногих справді робучих людей з лівобе-

режців, починавши белетрист справді з талантом і реальним напрямком» [6, с. 228]. Деякою мірою Драгоманов ставив його навіть дещо вище Д. Пильчикова, «голови лівобережних українофілів». Спомини відповідають і на питання, що ж сталося у дійсності з гуртком. «До лівобережців же ніяк було й приступитись, – писав Драгоманов, – бо саме в августі 1874 р. почались по всій Росії арести народників-соціалістів, а всердна провінціальна жандармерія пошукала в паперах де в кого і з лівобережців, і хоч нічого не знайшла і нічого їм не зробила, та лівобережці так тим налякались, що переказували, щоб до них од нас ніхто не їздив і не писав» [6, с. 231]. Тож виходить, що письменник злякався і зацаївся, тому й не потрапив більше до пильного ока «охранки»?

Та в нас є ще одне повідомлення царських жандармів. 20 листопада 1915 р. помічник начальника Полтавського губернського жандармського управління писав кобеляцькому повітовому справникові: «За отриманими відомостями, згаданий у моєму відношенні від 13 листопада ц. р. за № 2234 видний діяч українського руху Рудган, якого на прізвище агентура називає Рудченко, літературний псевдонім "Панас Мирний" або "Мирний", перебуває нині десь у Полтавській губернії та мешкає на нелегальному становищі. Повідомляючи про викладене, прошу розпорядження вашого про розшук у ввіреному вам районі вищезгаданої особи та про подальше прошу мене повідомити» [9]. Знову йолопи? Вражаюча короткозорість. Статський радник і кавалер п'яти орденів Рудченко, працює у всіх на виду начальником першого відділу Полтавської казенної палати, драматург Панас Мирний виходить до глядачів під час вистави своєї «Лимерівни» ще 1892 р., пише відозви, протестуючи 1914 р. з приводу недопущення режимом святкувати пам'ять Т. Г. Шевченка. Вдруге псевдонім «Панас Мирний» було розкрито наприкінці 1913 р. в київському тижневику «Спутник чиновника», де з'явилася коротка інформація «Юбилей А. Я. Рудченко», та в схожому повідомленні, надрукованому на шпальтах газети «Полтавский голос» від 29 жовтня цього ж таки року. Однак поліція його не «знаходить»! Чи можливо таке?

Можливо, письменник був тасмним агентом жандармів на псевдо Рудган?! Проте така версія здається надто конспірологічною. Спростувати її доволі легко. Треба розуміти, які люди прийшли на місце царських жандармів: якби хоч якась інформація про А. Я. Рудченка як «провокатора» (так більшовики називали всіх позаштатних агентів поліції чи жандармерії) потрапила до рук нової тасмної поліції (ВЧК-ГПУ-НКВД), то його будинку-музею ніколи не існувало би в природі, а син Михайло ніколи би не був його першим директором. Скоріше за все, «Унія» не була такою вже небезпечною для царату

(тим більше, вона самоусунулася), а пізніше Панаса Рудченка врятувала від переслідувань поліції його висока посада. Не виключено також, що останнє донесення було написано просто «для годиться», для звітності, і письменника ніхто й не збирався шукати.

Таким чином, в молоді роки Панас Мирний був активним членом пропагандистського гуртка в Полтаві й виступав проти існуючого ладу, можливо, навіть за автономію України в складі реформованої Росії. Пізніше він відійшов від революційних справ, одружився і присвятив своє життя чиновницькій кар'єрі та літературній праці. Саме остання зробила більше для падіння царизму, ніж його діяльність як члена таємної організації. Його твори майже не видавалися в Російській імперії через валуєвський циркуляр 1863 р. та Емський указ 1876 р., але таємно потрапляли до України і пробуджували бажання українського народу до власної літератури і в цілому до самостійного життя. Якщо коротко, то вони робили з малоросів українців. Після революції 1905 р. обмеження були зняті й твори П. Мирного отримали більш широке розповсюдження. Останні роки свого життя (письменник помер 1920 р.) він уже ні з ким і ні з чим не боровся, а лише виживав [9]. Однак твори Панаса Мирного пережили його і тепер є класикою української літератури.

Література:

1. Агеева В. "Хіба ревуть воли": як генерал Панас Мирний написав нелегальний роман – BBC News Україна. *BBC News Україна*. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/blogs-48205825> (дата звернення: 02.04.2024).

2. Б. а. "Унія". *Полтавщина. Енциклопедичний довідник* : енциклопед. слов. / ред. А. В. Кудрицький. Київ, 1992. С. 925–926.

3. Гончаренко Н. І. У пореформені роки (1861–1900). *Полтава. Історичний нарис* : монографія. Полтава, 1999. С. 94–107.

4. Данішев С. О., Пайдем Н. Х., Гальчук І. Н. Полтава. Історія міст і сіл Української РСР. Київ, 1967. Т. 17 : Полтавська область. С. 68–116.

5. Документ № 52. Донесення начальника Полтавського губернського жандармського управління в III відділення імператорської канцелярії про склад та діяльність Полтавського таємного товариства «Унія». *Полтаві 800 років. 1174–1974* : зб. док. і матеріалів. Київ, 1974. С. 77–78.

6. Драгоманов М. П. Літературно-публіцистичні праці у 2 томах. Київ : Наук. думка, 1970. Т. 2. 592 с.

7. Рудяченко О. Панас Мирний. 1. Довготелеса гітара. *Українформ – актуальні новини України та світу*. URL: <https://www.ukrinform.ua/>

rubric-culture/3235218-panas-mirnij-1-dovgotelesa-gitara.html (дата звернення: 02.04.2024).

8. Ушкалов Л. Панас Мирний : монографія. Харків : Фоліо, 2010. 121 с.

9. Цимбал Я. Панас Мирний у 1917 році. Живий і голодний статський радник. *Історична правда*. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2020/02/11/156975/> (дата звернення: 02.04.2024).

СЕКЦІЯ 3. ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ ТА ТЕНДЕНЦІЇ ІСТОРИЧНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-387-6-20>

БАБИН ЯР – СИМВОЛ ГОЛОКОСТУ ЧИ СПІЛЬНЕ МІСЦЕ ПАМ'ЯТІ?

Білокінь М. М.

студентка ОР «Магістр»

історичного факультету

Київського національного університету ім. Т. Шевченка

м. Київ, Україна

Інструменталізація пам'яті конче необхідна для ведення державної політики. Боротьба за власну ідентичність відбувається одночасно з боротьбою за пам'ять. Питання меморіалізації Бабиного Яру є одним із найбільш контраверсійних питань в історії не лише українського народу, а й всіх дотичних до цієї трагедії. В основі розбіжностей лежать відмінності сприйняття ролі та місця подій в світовій історії.

Зі спробами меморіалізації, дискусії спалахнули з ще більшою силою. Аби розуміти яке місце Бабин Яр має займати в історичній пам'яті, слід проаналізувати сприйняття трагедії від часу, коли вона сталася і до сьогодення.

Безпосередньо після трагедії радянське керівництво активно використовувало її задля власних цілей. Звичайно Сталінському керівництву було вигідно вважати Бабин Яр місцем, де вчинений Голокост, тому воно й активно розігрувало єврейське питання на міжнародній арені.

Цікавими є і перші спроби меморалізації. На пам'ятнику, що мав бути встановлений у Бабиному Яру, було написано «Світлої пам'яті 140 000 громадян м. Києва, зв'язані закатованих німецькими окупантами 1941 р.». Незважаючи на те, що Надзвичайна комісія встановила і оприлюднила всі категорії жертв, в свідомості населення Бабин Яр залишився символом Голокосту.

Проте у Бабиному Яру поховані й інші жертви нацистів: полонені червоноармійці, українські націоналісти, радянські та польські підпільники, душевнохворі, заручники та роми. Після 1991 року стали встановлювати окремі пам'ятники, проте осмислення так і не було здійснено.

На сучасному етапі держава не прагне взяти лідерство у вирішенні такого дискусійного питання, історична пам'ять в нас, як завжди, не на часі. Єврейський народ наполягає на тому, що Бабин Яр може бути лише єврейським місцем пам'яті. «Із боку єврейської спільноти – це прагнення до ексклюзивної пам'яті про трагедію як зворотна реакція на радянську політику замовчування, культивування пам'яті про Бабин Яр і Голокост насамперед через накидання провини іншим народам, зокрема українцям» [3, с. 211]. Таким чином єврейська громада хоче приватизувати меморіальний простір як засіб запобігання антисемітизму та демонстрації триумфу над ним.

Російська сторона, використовує типовий радянський наратив, у веденні інформаційної війни та насадження маніпулятивних тенденцій на український народ. Володимир В'ятрович запевняє, що «мета Москви очевидна – через проєкт російських олігархів, закамуфльований під «міжнародний», втягувати Україну в російсько-радянський простір деформації пам'яті. І водночас провокувати конфлікт, щоб звинуватити Україну і українців в антисемітизмі» [1].

Свідома українська громадськість натомість наголошує на важливості формування Бабиного Яру як спільного місця пам'яті.

Зараз існує два конкуруючих проєкти щодо меморіалізації Бабиного Яру: український проєкт, створений при Інституті історії України та приватний Меморіального центру Голокосту «Бабин Яр», який фінансується російськими мільярдерами єврейського походження. Однак, важко назвати ці проєкти конкуруючі, адже вони пропонують зовсім різне бачення дискусійних питань історії та пам'яті.

Український проєкт побудований на трьох аспектах, тому мають бути створені: проєкт ландшафтного впорядкування території Історико-меморіального заповідника «Бабин Яр», Музей історії Бабиного Яру та Меморіал Голокосту. Натомість приватний проєкт зводить історію цього місця до пам'яті про Голокост та звірств нацизму.

«Бабин Яр є одним із символів Голокосту, але не лише їм. І передісторія, і подальші події навколо цього місця пам'яті, включно із Сирецьким концтабором, радянськими практиками «активного забуття» Голокосту, а також Куренівською трагедією є невід'ємним пластами пам'яті, що нашарувалися в цьому місці, й вони роблять його унікальним місцем української історії» [2]. Варто згадати і про контору єврейського та інших кладовищ, які там були з кінця 19-го століття і також є складовою Бабиного Яру як комплексу пам'яті. Тобто Бабин Яр має історію до та після 1941 року.

Вбивства в Бабиному Яру почалося саме із двох таборів ромів та пацієнтів психіатричної лікарні ім. Павлова. Загалом було розстріляно

або отруєно газом близько 800 пацієнтів, яких поховано поблизу Бабиного Яру.

А вже 29–30 вересня було розстріляно понад 30 тисяч євреїв. Полонені червоноармійці мали викопувати могили у Бабиному Яру, а потім заганяти євреїв у ями. Тих, хто відмовлявся, розстрілювали або ховали живцем. Пізніше свою смерть там знайшли члени ОУН і радянські військовополонені, партизани та заручники серед місцевих жителів.

Про спільну вину як нацистського так і більшовицького режимів свідчить і те, що єврейська інтелігенція була вбита або заслана до ГУЛАГу, служила в Червоній армії, тому або загинула на війні, або була репресована під час післявоєнних чисток Сталіна. Таким чином нацистський злочин не став ексклюзивним. Проте не лише євреї стали жертвами радянського режиму: об'єктами репресій стають поляки, українські та білоруські «націоналісти», тобто національно свідомі етноси. Всього, за підрахунками істориків, у Бабиному Яру було вбито 100 тисяч людей, з них близько 60 тисяч євреїв.

Моріс Альбвакс, теоретик колективної пам'яті, стверджує, що пам'ять є процесом, сформованим суспільством і всередині нього. Теорії колективної пам'яті також мають тенденція зосереджувати увагу на ролі місця у формуванні пам'яті, зокрема на таких місцях, як музеї та пам'ятники. Проблеми меморіалізації Бабиного Яру доводять, що українці все ще не позбавилися своєї постколоніальної свідомості та відчуття меншовартості. Тому саме український проєкт спільної пам'яті дасть змогу зміцнити роль історичної пам'яті в національній свідомості та утвердити довіру та впевненість в силах української громадськості та представників інтелігенції.

Для сучасних українців вшанування жертв як євреїв так і неєвреїв дуже важливе. «Сприйняття Голокосту українського єврейства, геноциду ромів та депортації кримських татар як складників української національної історії ХХ ст. є необхідною передумовою формування сучасної української політичної нації – багатоетнічної та полікультурної» [2].

Отже, бажання виокремити свою власну трагедію, з трагедії інших народів лише веде до ще більших дискусій та непорозумінь, це паплюжить пам'ять про всіх жертв та дає підґрунтя до існування радянського, а тепер вже російського нарративу задля підтримки та поширення «руського міра».

Без пошуків істини, критичного ставлення до минулого та порозуміння в українському суспільстві, Бабин Яр перетвориться на вагомий інструмент впливу та ще одну перемогу насильницького над гуманним.

«Побудова меморіалу є свідомим актом вибору пам'ятати певних людей і події, а також вибору не пам'ятати інших людей і події. І цей свідомий акт є політичним, що означає відчуття, що мова йде про владу над пам'яттю, владу над минулим і владу над сьогоденням» [4, с. 65]. Тому місця пам'яті є потужними символами, які підтримують колективні спогади. Вони прояснюють шари меморіалізації та відіграють вирішальну роль у забезпеченні колективної пам'яті та формуванні національної ідентичності.

То ж Голокост – це не лише «єврейська проблема». Меморіал Бабин Яр має стати спільним місцем пам'яті про злочини тоталітарних режимів: нацистського та більшовицького.

Ми повинні задуматися не тільки про те, що ми пам'ятаємо, але й про те, як ми пам'ятаємо, і, нарешті, ми повинні усвідомити, з якою метою ми пам'ятаємо. Без вирішення проблем історичної політики, усвідомлення ідентичності та відповідальності за збереження пам'яті ми, українці, не зможемо створити сучасну культурну націю. Належне вшанування пам'яті також є важливою складовою для створення іміджу «цивілізованої держави» в світі.

Література:

1. В'ятрович В. Наш обов'язок – вшанувати жертв розстрілів у Бабиному Яру. URL: <https://www.istpravda.com.ua/columns/2021/03/23/159193/>
2. Кобченко К. Бабин Яр як іспит для української політики пам'яті. Історична правда. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2020/10/8/158234/>
3. Пастушенко Т. Презентація концепції комплексної меморіалізації Бабиного Яру. *Український історичний журнал*. 2019. № 1. С. 211.
4. Kutsovskа G. Memorializing babyn yar: politics of memory and commemoration of the holocaust in ukraine. 65 p.

КУЛЬТ Т. Г. ШЕВЧЕНКА В УКРАЇНСЬКІЙ СУСПІЛЬНІЙ ДУМЦІ ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Вівсяна І. А.

*кандидат історичних наук,
доцент кафедри історії України та всесвітньої історії
Центральноукраїнського державного університету
імені Володимира Винниченка,
м. Кропивницький, Україна*

Загальноновизнаним у науковій спільноті є факт необхідності збереження історичної пам'яті для нормального існування певного народу та його держави. У багатьох народів ця пам'ять базується на образах знаменитих героїв, провідників. Реальна постать з часом набуває рис міфологічного героя, возвеличується і навіть стає об'єктом поклоніння. Для українського народу такою постаттю є Тарас Григорович Шевченко. У даній розвідці проведемо короткий аналіз практики вшанування пам'яті поета на завершальному етапі національного відродження як оформлення своєрідного культу на кшталт релігійного.

Про формування культу Т. Г. Шевченка у другій половині ХІХ ст., починаючи від М. П. Драгоманова, написано багато та докладно. Окремого ж узагальнюючого дослідження по періоду початку ХХ ст. (1900–1917 рр.) досі немає.

Поняття «культ» має кілька значень, які в основному сходяться на релігійній природі вшанування предметів, реальних чи фантастичних істот, обрядовості. Культ може демонструвати нерелігійне чи псевдорелігійне схиляння перед кимось. Отже, для існування культу необхідними є такі складові: об'єкт поклоніння, місце для проведення обряду та «жерці», тобто творці та виконавці обряду. Застосовуючи ці ознаки культовості до практики вшанування пам'яті Т. Г. Шевченка, можемо стверджувати, що вже на початку ХХ ст. вони цілком сформувались та використовувались.

Об'єктом культового вшанування Тарас Григорович Шевченко став не випадково і не відразу після смерті. Наприкінці ХІХ ст. постать Т. Шевченка, пройшовши етапи традиціоналізації, була канонізованою своїм народом. І хоча ще за життя він був визнаний сучасниками «батьком», «пророком», у посмертних промовах на могилі йому вже пророкувалося вічне безсмертя, усвідомлення величі генія з народу в часі тривало певний період [Вівсяна, с. 80].

Образ Шевченка – сина народу, пророка тощо формувався завдяки популяризації його біографії, творенню своєрідної агіографічної легенди. У короткому викладі ця легенда словами І. Франка 1914 року стала хрестоматійною: «Він був сином мужика і став володарем у царстві духа...» [Франко, с. 255]. Практично кожне видання творів Т. Г. Шевченка містило біографічний нарис, тому в стислому вигляді уявлення про життя поета мав кожен свідомий українець. Завдяки громадівцю О. Кониському «праця над біографією Шевченка стала справою колективною, громадською» [Смілянська, с. 10]. Докладний життєпис із використанням свідчень сучасників було опубліковано якраз на межі ХІХ–ХХ століть, але у суспільній думці, особливо серед селян, побутував легендарний образ.

І на сьогоднішній день відокремити пієтизм, культовість образу поета від наукового погляду шевченкознавства неможливо. Як зауважує Г. Грабович, «схрещування цих двох домен найчастіше породжує невідрадний гібрид: з одного боку, безкровного, черствого, але багатослівного ритуалу, і з другого – неповноцінної, попросту ерзац науки. Але в одному сенсі ці елементи таки сходяться, тобто в рамках наукового дослідження рецепції, сприймання Шевченка – не тільки як поета, але і як духовного пробудителя і провідника, батька, пророка свого народу» [4, с. 277].

Література:

1. Буряк Л. І. Тарас Шевченко: варіативність образів у контексті історичних трансформацій. *Українська біографістика*. 2014. Вип. 11. С. 118–133.
2. Вівсяна І. Формування культу Т. Г. Шевченка в українській суспільно-політичній думці другої половини ХІХ ст. *Наукові записки [Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]*. Серія : Історичні науки. 2012. Вип. 17. С. 74–82.
3. Драгоманов М. П. Шевченко, українофіли й соціалізм. Женева, 1879. 157 с.
4. Прищепя О. П. Тарас Шевченко в освітньо-культурному просторі міст Правобережної України: від заборони до вшанування (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.). *Т. Г. Шевченко крізь два століття: людина, творець, символ* : матеріали круглого столу, м. Київ, 11 березня 2014 р. НАН України. Інститут історії України. К. : Інститут історії України, 2014. С. 55–67.
5. Короткий В. Серед творців культу Шевченка: участь Володимира Антоновича у догляді за могилою Кобзаря. *Етнічна історія народів Європи*. Київ. нац. ун-т ім.Т. Шевченка. К., 2015. Вип. 46. С. 40–50.

6. Франко І. Я. Присвята. *Зібрання творів*: В 50-ти т. К., 1983. Т. 39. С. 255.

7. Смілянська В. Біограф та його хроніка. *Кониський О. Я. Тарас Шевченко-Грушівський: Хроніка його життя*. Київ : «Дніпро», 1991. С. 3–23.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-387-6-22>

УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКІ ВІДНОСИНИ. ВАЖКЕ МИНУЛЕ – НОВЕ МАЙБУТНЄ. ЯК РОЗМОВЛЯТИ ПРО ВОЛИНЬ '43

Каліщук О. М.

*доктор історичних наук, професор,
професор, кафедра історії України та археології,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
м. Луцьк, Україна*

Волинські події стали на сьогодні одним із найповажніших елементів польської історичної пам'яті про Другу світову війну; поступово вони набули такого ж значення як Катинь, варшавське гетто, варшавське повстання чи битва під Монте Касіно. Тож не дивно, що саме волинські події стали каменем спотикання у сучасних відносинах Києва та Варшави.

Війна, розпочата росією проти України, поставила на порядок денний питання – що змінила російсько-українська війна у історичних дослідженнях і публічному дискурсі про історію, яку окрім іншого провадимо і за минуле.

Що напевне – інвазія росії зробила дискусію про історію двох країн ще боліснішою. Звернемо увагу на міркування з цього приводу Рафала Внука (дозволю собі ширшу цитату): «І дивлячись на те, що Ви слушно назвали Гордієвим вузлом, з перспективи сьогоднішнього дня з перспективи агресії Росії проти України і польського заангажування в допомогу Україні, то мені здається склалася атмосфера, в умовах якої складніше говорити про Волинь, позаяк українська сторона, сьогодні є жертвою. Українці сьогодні не хочуть говорити на цю тему. Для української сторони в політичному плані дуже складно піднімати настільки маргінальне з перспективи всієї України питання, питання різанини поляків на західних теренах цієї держави. Сьогодні це Україна є жертвою і в такій зрозумілій ролі вона виступає в Європі. На додаток, це героїчна жертва, бо Україна блискуче борониться. В той же час,

з польського боку домагання, щоб зараз говорити про Волинь було б нетактовністю. Тобто, це була б з нашого боку вимога від когось, хто бореться за виживання, щоб той покутував темні сторінки свого минулого. На мою думку, зараз поганий час для цього, але з іншого боку ніколи не має хорошого моменту для такого типу розмови» [6]. І тут лише зробимо ремарку, що остання думка має прямий відсил до заяви речника МЗС Польщі Лукаша Ясіни, що ніколи не буде вдалого часу, щоб говорити про Волинь.

Водночас, саме російсько-українська війна виявилася реальним шансом на історичне примирення обох народів: «Можливо шансом залікувати рани минулого є не дебати істориків чи політичні розмови, а братерські відносини звичайних українців та поляків: а сучасна війна нас одне до одного наблизила» [1, с. 22].

На певному етапі виникла ілюзія, що беззастережна підтримка Польщею та поляками означає закриття історичних суперечок (увираженням яких стала Волинь⁴³). Чимало експертів заговорили про те, що перед обличчям російської загрози, і Польща, і Україна спроможні діяти розсудливо, не витягаючи нафталінових помислів, які представляли “нафталінові” політики. Прикметною у цьому сенсі є думка Андрія Павлишина, який влітку 2022 р. твердив: «Війна усе зверифікувала. Антиукраїнська криклива начеб-більшість виявилася переконливою меншістю. У певний момент маятниксхилений найбільшими з поляків, нахилився в бік посередности. Але він, безумовно, повернувся на правильне місце» [3, с. 3].

Щонайменше, на переконання професора університету Єль Тімоті Снайдера – поки на сході України йде війна, у волинському питанні краще відокремити історію від політики. Вкотре залунали голоси, що це слушний час розрубати “гордіїв вузол” Волині, чим і повинні зайнятися саме історики. Водночас, як підкреслив історик, публіцист проф. Марек Корнат (Marek Kornat): «...необхідність підтримки України не означає, що про Волинську різанину не слід говорити сьогодні і що Польща повинна відмовитися від інтенсивних зусиль, спрямованих на усунення цієї теми з порядку денного польсько-українських відносин. Культивовану таким чином політику пам’яті буде надзвичайно легко підірвати в майбутньому – не лише в контексті волинського злочину. Я не є прихильником тези про те, що історія має бути залишена історикам. Ми повинні пам’ятати, що державні органи формують суспільну ідентичність через політику пам’яті. Тому ті, хто перебуває на найвищих щаблях державної влади, повинні дбати про культуру пам’яті власного народу і не дозволяти собі відгороджуватися від неї. Слід докласти всіх можливих зусиль, щоб у час війни, яка має

екзистенційне значення для України та Польщі, українці та поляки не відновили конфлікт навколо історії» [4].

Однак історичні питання й сучасні відносини час до часу знову почали зв'язувати у публічному дискурсі: «Ми беззастережно прийняли наших сусідів, але з часом серед поляків почали з'являтися слухні очікування, що нинішня українська влада розгляне питання Волинської різанини. Тому ми уважно прислухаємося до голосів, які лунають з їхнього боку про важке минуле. Ми вітаємо слова Володимира Зеленського, коли він сказав у Варшаві: «Я ставлюся до Польщі як до друга назавжди» або вживає «великий польський народ». Однак ми хотіли б, щоб він говорив про геноцид на Волині. Польська влада на чолі з президентом і прем'єр-міністром чітко формулює таке очікування. Президент України відповідає в загальних рисах: "Ми будемо пов'язувати історичні та будь-які інші питання»» [1, s. 19].

Вкотре зазвучали гострі оцінки волинських подій: «У той час як німецький та радянський геноциди здійснювалися винятково «спеціалізованими» кримінальними збройними формуваннями, ситуація була іншою, коли мова йшла про український геноцид. У цьому випадку, окрім домінуючої Української повстанської армії Бандери, особливо у великих геноцидних акціях, брали участь десятки тисяч місцевих українських селян, сусідів, вила тощо. Іноді їх супроводжували жінки, прислуга і навіть українські діти, які займалися масовим грабунком майна, підпалами і вбивствами поранених поляків.» [2, s. 10].

Російсько-українська війна змінила контексти та відсунула на деякий час у тінь трагічні події історії. Однак, слід пам'ятати, що завжди буде частина суспільства (кресові та комбатантські середовища), які не будуть сзильні до компромісів. Особи, яким Україна асоціюється винятково з Волинню і які при кожній нагоді вимагають перепросин, жодними вибаченнями не будуть задоволені.

Можна стверджувати, що історичні політики України й Польщі потребують змін. І вони напевне будуть. Хибна практика «бухгалтерії кривд» повинна залишитися в минулому. Подальші дослідження не можуть зводитися лише до визначення ступеня провини або відповідальності тієї чи іншої сторони за минуле – вони мають сприяти встановленню та поясненню справжніх причин, формуванню висновків для майбутнього. Розвиток продуктивного діалогу щодо перебігу українсько-польського протистояння в роки Другої світової війни залежить і від історичного середовища, і від позиції та підтримки держави [5, с. 107].

Література:

1. Łoziński B. Krwawiąca rana. *Gość Niedzielny*. 2023. Nr 27. 9 lipca. S. 22.
2. Osadczy W. Genocidium Atrox: bestialstwo w imię narodu. *Mysł Polska*. 2023. Nr 19–20. 7–14 maja. S. 10.
3. Pawłyszyn A. Jak dziś rozmawiać o tej rzezi: 79. Rocznica zbrodni wołyńskiej / Rozmowa Paweł Smoleński. *Ale Historia: tygodnik historyczny*. 2022. Nr 77. 9 lipca. S. 2–4.
4. Kornat P. Prawda o Wołyniu leży w interesie Polski i Ukrainy. URL: <https://wszystkoconajwazniejsze.pl/prof-marek-kornat-prawda-o-woyniu-lezy-w-interesie-polski-i-ukrainy/>
5. Калішук О. Українсько-польські взаємини в роки Другої світової війни: інтерпретації минулого в умовах зміни геополітичних реалій. *Український історичний журнал*. 2023. Ч. 4. С. 98–112.
6. Професор Внук: В умовах війни складніше говорити про Волинь, бо сьогодні це українці є жертвою. URL: <https://www.polskieradio.pl/398/7866/Artykul>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-387-6-23>

ПАМ'ЯТНИКИ У МІСТІ ЯК МЕХАНІЗМИ ПЕРЕДАЧІ СОЦІАЛЬНО-ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ

Karlina O. M.

*PhD in History, Associate Professor.
Associate Professor at the Department of World History
Lesya Ukrainka Volyn National University
Lutsk, Ukraine*

Пам'ятники – це особливий культурний феномен, що відіграє роль одного з найважливіших механізмів передачі соціально-історичної пам'яті як ціннісно-сміслової системи. При цьому вони також забезпечують формування соціально-історичної пам'яті – одного із різновидів соціальної пам'яті, «яка стосується пам'яті соціуму відносно його історії» [2, с. 61].

Пам'ятники виконують певні функції, аналіз яких дає можливість зрозуміти зміни, що відбулися при їх створенні та сприйнятті в останні десятиліття. Перш за все необхідно виділити функцію забезпечення часового зв'язку. Пам'ятники є матеріальним показником того, що люди в різні епохи керуються певними ідеалами, морально-естетичними

орієнтирами, цінність яких важлива для забезпечення спадкоємності поколінь. З їхньою допомогою досягається бажана стабільність духовної культури країни, соціальної групи, людей, які проживають в тому чи іншому населеному пункті. Тому пам'ятники завжди пов'язані з історією функціонування та розвитку конкретних громад, народів, територій протягом тривалого часу.

При зверненні до конкретного пам'ятника відразу виникає питання, яку епоху, події, людей він представляє. Без пошуку відповіді на це питання пам'ятник перестає виконувати свою основну місію, пов'язану з вказівкою на те явище минулого, цінність якого не повинна зменшуватися з часом. Він орієнтує індивідів, що його сприймають, на ознайомлення з почуттями і думками, які визначали свідомість і поведінку людей в той час, коли він був встановлений. Якщо цей особливий духовний зв'язок між різними поколіннями не виникає, то сенс того чи іншого пам'ятника залишається нерозкритим. Цим пояснюється потреба пояснення екскурсводами або місцевими жителями тих подій, тих людей, на честь яких встановлено той чи інший пам'ятник [1, с. 193–214]. При цьому проходить передача соціального досвіду спільноти, чії цінності він виявляє, тим, хто знайомиться з ним, з історією його створення.

Однією з найважливіших особливостей самого процесу сприйняття пам'ятника є виникнення не раціонального, а чуттєво-емоційного ставлення до нього. Воно формується як шляхом розкриття переживань людей, що його спорудили, так і його певними естетичними характеристиками. Практично будь-який пам'ятник є витвором мистецтва, навіть якщо він не має високої художньої вартості. Більшою чи меншою мірою він виконує естетичну функцію прикраси місця, де знаходиться. Створюючи пам'ятник, автор розкриває своє бачення прекрасного в образах, в його композиції. Творцями пам'ятників, як правило, є досить відомі скульптори, архітектори, перед якими поставлено завдання художніми засобами донести до глядача (споживача/глядача) духовні переживання людей, які прагнуть за допомогою цього художнього твору передати своє бачення епохи [4, с. 63].

В естетиці пам'ятника можуть виникати певні протиріччя: художні достоїнства справляють сильніший вплив, ніж сама ідея пам'ятника, або, навпаки. Тому проблема гармонійного поєднання естетичних функцій пам'ятника з його ідеєю завжди є однією з найважливіших при створенні будь-якого пам'ятника. Якість її вирішення багато в чому залежить від передачі пам'яті як про соціальні процеси, що відбуваються в певну епоху, так і про естетичні ідеї, що панували в цей період.

Пам'ятник, як показує історичний аналіз, найчастіше увічнював великі події в житті народу, а також тих людей, які їх створювали.

При його створенні вирішувалося завдання демонстрації сучасникам і нащадкам явища, яким народ повинен пишатися століттями. Тому пам'ятник розташовується у місці, де можна зібрати значну чисельність людей. Таку можливість надають лише міський майдан, де знаходяться важливі адміністративні будівлі та місця для торгівлі

Пам'ятники маркують простір міста, створюючи та змінюючи його символічний ландшафт. Сислове навантаження, яке вони мають, видозмінюється через призму його сприйняття містянами. При цьому важливою умовою прийняття/неприйняття пам'ятників є контекстуальна основа, а саме місто як соціальний простір для функціонування та розвитку великих спільнот у трудовій, соціальній та дозвіллевій діяльності.

Спільнота містян, до складу якої входять представники різних соціальних груп (демографічних, професійних, релігійних тощо), у процесі повсякденного життя поміщає їх у простір міста, регулюючи їхню життєдіяльність та перетворюючи місто на змістовний простір. Таким чином, місто стає символічним простором (пам'ятники, храми, житла тощо), оскільки окремі особи заповнюють певні смислові моменти своєю конкретною символікою. Тому виділяється ідеологічна функція багатьох пам'ятників минулого, розташованих найчастіше в центрі міста і присвячених правителям, полководцям, діячам культури й науки. Сучасникам і нащадкам подаються яскраві образи тих, хто своїм життям продемонстрував здатність народу здійснювати великі справи. Завдяки значним досягненням у минулому забезпечується велич у майбутньому.

Сприйняття пам'ятника має викликати захоплення діяннями тих, хто прославляв етнос, цю територію, місто. Шляхом формування цих позитивних емоційних переживань пам'ятник виконує роль передачі особливої соціально-історичної пам'яті – пам'яті про славу, величі, успіхи. Одним із способів досягнення такого результату в минулому було те, що пам'ятник найчастіше ставився на високому постаменті, а фігури тих, кому він був присвячений, мали чималі розміри. Так створювався ефект фізичного відчуття значимості образу, оскільки його розміри були більшими від параметрів звичайної людини. Дивлячись знизу вгору, люди підсвідомо відчували містичне благоговіння перед людиною, чію форму вони бачили.

У певному сенсі можна виділити приховану релігійну складову пам'яток, які відповідають класичним канонам. Вони повинні діяти на органи чуття людини так само, як обличчя Бога і святих. Бажано, щоб образ, зображений на пам'ятнику, сприймався як носій ідеалу, досконалого, до якого повинен прагнути кожен індивід, незалежно від часу, в якому він живе. Тому можна виділити ще одну функцію пам'ятника –

вираження вічних цінностей. Він, утверджуючи у свідомості ті ідеали, які виникли в конкретну епоху в певній соціальній групі, набуває позачасового характеру. Споглядаючи такий пам'ятник, особа уявляє собі життя попередніх поколінь. Минуле, представлене в пам'ятнику, починає визначати теперішнє й майбутнє.

Для реалізації завдання передачі соціально-історичної пам'яті проводяться заходи по збереженню пам'ятників, створених десятиліття тому. Коли робляться спроби звільнитися від якихось ідеологічних конструкцій минулого, активно руйнуються пам'ятники, що нагадують про нього. Це свідчить про те, що вони сприймаються в першу чергу не як твори мистецтва, а як матеріальні носії культури, від якої хочуть якнайшвидше позбутися [3].

Пам'ятник не виконує завдання однозначного програмування людської свідомості та поведінки. На рівні свідомості і підсвідомості індивід завжди виділяє те, що справляє на нього найбільше враження, викликаючи позитивні емоції і почуття. Механізм передачі соціально-історичної пам'яті з допомогою пам'ятників полягає в тому, що проходить акцентування на тих цінностях, якими керувалася та чи інша соціальна група в процесі її історичного розвитку. При цьому однією з важливих функцій пам'ятників є здатність розкривати унікальні явища й події, показувати видатних людей, що походять з цієї місцевості, в якій вони знаходяться. Так забезпечується збереження того індивідуального, що існує в соціальній пам'яті конкретних соціальних груп. Тому сприйняття пам'ятників місцевими жителями і приїжджими, туристами, завжди різне. Наприклад, міські жителі можуть відчувати своєрідний генетичний зв'язок з тими, хто створив його для увічнення певних ідеалів і передача їх нащадкам. Ті, хто приїжджає з інших місць, в першу чергу сприймають пам'ятники як матеріальне відображення культури якоїсь групи людей, значимість якої складно відразу розпізнати. Потрібно знати історію етносу, зміст його національної гордості, щоб зрозуміти значення того чи іншого пам'ятника. Для того щоб пережити ті ж почуття, які мають люди, що постійно з ним взаємодіють, необхідно набути особистий досвід його сприйняття.

Отже, соціально-історична пам'ять, яка відтворена в пам'ятнику, багата за своїм змістом. Вона наповнена знаннями про цінності певних спільнот, індивідуальним досвідом їх сприйняття та переживаннями різних життєвих ситуацій; містить розуміння присвяти пам'ятника тому, що сталося в далекому чи недалекому минулому. При цьому зберігаються певні враження про перше сприйняття пам'ятника, значущі події суспільного та приватного життя, що відбувалися навколо нього. Виникає особливий соціальний зв'язок «Я і пам'ятник»,

який є основним фактором, що визначає цінність того чи іншого пам'ятника для особистості і вплив на ставлення до нього.

Література:

1. Набок С. Пам'ятник як маркер: особливості функціонування в публічному просторі в контексті політики декомунізації у Україні. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. Ф. Ф. Кураса НАН України*. 2018. Вип. 3–4 (95–96). С. 193–214.
2. Позднякова-Кирбят'єва Е. Г. Система соціально-історичної пам'яті та мнемологічна культура суспільства. *Український соціум*. 2013. № 4(47). С. 61–69.
3. Хмельовська О. У країнах Східної Європи радянські пам'ятники перефарбовують, розбивають та офіційно демонтують. URL: <https://tyzhden.ua>
4. Hołda R. Pomniki w mieście- Pogranicza pamięci i historii. *Studia Etnologiczne i Antropologiczne*. 2013. T. 13. S. 63. S. 57–72.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-387-6-24>

УЧАСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ЕМІГРАЦІЇ МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ ХХ СТ. У ЗБЕРЕЖЕННІ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ ПРО НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНІ ЗМАГАННЯ 1917–1921 РОКІВ

Сидоренко А. О.

*лаборант кафедри історії світового українства
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

Національно-визвольні змагання 1917–1921 років стали відправною точкою для поновлення боротьби за українську державність у ХХ столітті. Попри те, що вони завершилися поразкою, увесь період 1920–1930-х років українські політики, військові, вчені, громадські діячі, що вимушено стали емігрантами, не полишали планів стосовно продовження цієї боротьби. У даному контексті дуже важливим було також збереження історичної пам'яті про добу Національно-визвольних змагань. Показово, що поруч із політиками та вченими великий внесок у цей процес здійснили представники української військової еміграції – передусім ті, що на 1920–1921 роки належали до Армії УНР.

Діяльність українських вояків зі збереження пам'яті про ті революційні події була запущена ще в 1920 році – коли і самі події, власне, ще тривали. Зокрема, при Генштабі Дієвої армії УНР розпочав роботу Військово-історичний відділ, у функції якого входило вилучення цінних архівних матеріалів (офіційних документів, щоденників боїв, свідчень очевидців, фотографій тощо) з військових частин задля їх подальшого безпечного збереження, зібрання дивізійних друкованих видань, охорона архівів та культурно-історичних цінностей, підготовка статуту Українського Військово-Історичного Товариства та журналу «Військово-історичний вісник» і т.д [5, арк. 1-1а)зв.]. Фактично мова йшла про зібрання та упорядкування джерельної бази з історії Національно-визвольних змагань.

Того ж року на основі даного відділу було створено Військово-історичну управу, куди вже увійшли Військово-історичний та Видавничий відділ. Даний підрозділ також мав керувати збором і систематизацією архівів та історичних пам'яток, україномовної друкованої періодики, доглядом за могилами полеглих бійців [5, Арк. 4-4зв.]. Згодом, на базі управи постав і Військовий архів. Також, в 1920 році формально було створено Українське Військово-Історичне Товариство. Власне, ці організації стали базовими для діяльності у справі збереження пам'яті про добу Національно-визвольних змагань. Зокрема, за клопотаннями в.о. начальника Військово-історичного відділу Михайла Обідного та в.о. начальника Генерального штабу генерал-хорунжого Миколи Капустяньського в 1921 році розпочалася підготовка до створення Головного Військово-Історичного Архіву [6, арк. 1–3]. З 2 липня того ж року він розпочав свою офіційну діяльність як Головний Військово-Історичний Музей-Архів. Було систематизовано наявні історичні матеріали, велися переговори про передачу матеріалів з боку різних військових частин (передусім – з Канцелярії Військового міністерства), створювався реєстр полеглих унаслідок військових дій [5, арк. 15-16зв.]. Проте з низки причин політичного характеру (складність діяльності архівної установи на теренах Польщі та в умовах перебування Армії УНР на інтернуванні) ця установа досить швидко стала частиною новоствореного Музею-Архіву Визволення України, котрий мав діяти в ЧСР. У подальшому, музейно-архівна система української еміграції буде репрезентована Товариством «Музей визвольної боротьби України», в складі якого працюватиме генерал-поручик Михайло Омелянович-Павленко, та, меншою мірою, Українським національним музеєм-архівом під керівництвом генерал-хорунжого Всеволода Петріва при Українському Громадському Комітеті в Празі. Обидві вказані установи у міжвоєнний період ХХ століття доклали

багато зусиль з упорядкування та зберігання джерельної бази доби 1917–1921 років.

Праця зі збереження історичної пам'яті про Національно-визвольні змагання провадилася в рамках діяльності Українського Воєнно-Історичного Товариства (УВІТ), котре, після формального заснування в 1920 році (як Українське Військово-Історичне Товариство) та подальшої вимушеної п'ятирічної паузи, розпочало свою фактичну роботу з 1925 року і діяло до 1939 року. Зокрема, Статут даного товариства основною метою його функціонування і передбачав зібрання, опрацювання та публікацію історичних матеріалів, що стосувалися розбудови й бойового шляху українського війська в 1917–1921 роки (та попередні періоди) [7, арк. 1]. Планувалося, що члени УВІТ будуть готувати власні військово-історичні та мемуарні праці. Ці праці публікувалися в 1929–1939 роках у часописі «За Державність», котрий друкувався під егідою даного Товариства [4, с. 231–232]. Проблематики вітчизняної державності та військового будівництва 1917–1921 років торкалися і члени Українського Військово-Наукового Товариства в Празі, котре діяло в 1931–1934 роках під керівництвом генерал-поручика Михайла Омеляновича-Павленка та за активної участі члена Управи генерал-хорунжого Всеволода Петріва. Зокрема, це товариство організувало Академію пам'яті генерал-полковника Миколи Юнаківа, було долучене до обговорення святкових заходів з нагоди 15-річчя створення українського війська [3, с. 41–42].

Безумовно, найбільший внесок у збереження історичної пам'яті про Національно-визвольні змагання 1917–1921 років представники української військової еміграції Армії УНР здійснили через видавничу діяльність. На сторінках вже згаданого журналу «За Державність», а також на сторінках часописів «Табір», «Тризуб», «Гуртуймося», «Літопис Червоної Калини» і т.д. вони друкували свої численні статті військово-теоретичного та мемуарно-публіцистичного характеру. Також слід згадати і про великі публікації монографічного спрямування, котрі виходили окремими книгами, у першу чергу – про фундаментальну працю генерал-хорунжого Миколи Капустянського «Похід Українських Армій на Київ-Одесу в 1919 році», на сторінках якої розкривався не лише перебіг вказаних бойових дій у 1919 році, але й детально характеризувалися військове будівництво, державно-політичні моделі та окремі громадсько-політичні діячі 1917–1919 років [1, с. 10–14].

Загалом, на сторінках своїх публікацій представники української військової еміграції Армії УНР зосереджували увагу на питаннях українізації військових частин колишньої Російської імперії в 1917 році, перебігу військових з'їздів та створення боєздатних українських збройних частин за доби Центральної Ради, військового будівництва

в Гетьманаті Павла Скоропадського, бойових дій доби Директорії, надавали оцінки внутрішній та зовнішній політиці Центральної Ради, Української Держави, Директорії та ЗУНР. Характерно, що ці оцінки нерідко містили і критику та прямі звинувачення політиків того часу в неспроможності створити повноцінну ефективну українську армію [2, с. 15]. Треба зауважити, що вказані військово-теоретичні та мемуарно-публіцистичні праці зберігають свою наукову цінність і дотепер та можуть бути використані дослідниками, що вивчають перебіг подій 1917–1921 років.

Підводячи підсумок, варто зауважити, що участь української військової еміграції міжвоєнного періоду ХХ ст. у збереженні історичної пам'яті про Національно-визвольні змагання 1917–1921 років полягала у збиранні, систематизації та збереженні архівних документів і матеріалів, проведенні заходів культурного характеру та виданні низки дослідницьких і мемуарних праць, на сторінках яких було детально проаналізовано події вказаного хронологічного періоду. Це дозволило зберегти пам'ять про боротьбу за українську державність та утвердити Національно-визвольні змагання 1917–1921 років як один з найважливіших етапів нашої історії в ХХ столітті.

Література:

1. Капустянський М. Похід Українських Армій на Київ-Одесу в 1919 році. Книга перша (частини I й II). Мюнхен, 1946. 132 с.
2. Мельник Р. Українська військово-теоретична думка 20–30-х рр. ХХ ст. : автореф. дис. ... канд. іст. Наук : 20.02.22. Львів, 2011. 19 с.
3. Сидоренко А. Михайло Омелянович-Павленко та Українське Військово-Наукове Товариство. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія Історія*. 2018. № 2(137). С. 39–44.
4. Супронюк О. Збірники «За державність: матеріали до історії війська українського (Каліш – Варшава – Торонто, 1929–1966)»: атрибуція, використання, збереження. *Наука. Комунікація: актуальні тенденції у цифрову епоху* : матеріали Міжнар. наук. конф. (8–10 жовтня 2019 р.) : у 2 т. НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України, Рада дир. наук. б-к та інформ. центрів акад. наук – членів МААН. Київ, 2019. Т. 1. С. 230–234.
5. ЦДАВО України. Ф. 1078. Оп. 2. Спр. 130. 21 арк.
6. ЦДАВО України. Ф. 3179. Оп. 1. Спр. 10. 10 арк.
7. ЦДАВО України. Ф. 4383. Оп. 1. Спр. 1. 3 арк.

«БОРІТЕСЯ – ПОБОРЕТЕ»: ІСТОРІЯ СКАНДАЛЬНОГО ПАМ'ЯТНИКА В ОДЕСІ

Синявська О. О.

*кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри історії України та спеціальних історичних дисциплін
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
м. Одеса, Україна*

З початком відкритого збройного вторгнення росії на територію України в лютому 2022 року українське суспільство живе в стані фізичної, ідеологічної та інформаційної війни. Українці борються за свою свободу і незалежність як на передовій лінії фронту, так і в тилу. Російська збройна агресія прискорила процеси дерусифікації в населених пунктах. Київська міська рада в травні 2022 року підтримала рішення про демонтаж майже 50 пам'ятників і пам'ятних знаків, пов'язаних з росією та СРСР. Серед них були пам'ятники Миколі Щорсу на бульварі Шевченка й Пушкіну на проспекті Перемоги [1]. Ще до ухвалення цього рішення в місті знесли скульптуру робочих під Аркою дружби народів, яка тепер називається Аркою свободи українського народу. У листопаді 2022 р. було знесено пам'ятник російському поету Олександрю Пушкіну у Харкові, подальшу його долю мають вирішити харків'яни після Перемоги України [2].

В південному українському місті Одеса політика деколонізації та дерусифікації актуалізувалася ще в 2014 році, а російське повномасштабне збройне вторгнення у 2022 році значно прискорило цей процес. Через загрозу російських обстрілів активізувалися заходи щодо збереження історичного центру Одеси. За прискороною процедурою розглядалося питання про включення Одеси до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, адже Одеса – єдине місто в Україні, яке зберігає урбаністичну структуру південного мультикультурного міста кінця XVIII–XIX століть. Візитівкою Одеси вже понад півтора століття є Оперний театр, Приморський бульвар, пам'ятник Дюку Рішельє. Поряд із ними були пам'ятники, які презентувалися як історичні, але викликали численні дискусії. Один із них – пам'ятник під назвою «Засновникам Одеси», що до грудня 2022 року знаходився в центрі міста. Щодо нього ще в 2014 році одеське суспільство буквально розкололося на два табори – радикалів, які вимагали негайного його демонтажу і поміркованих прихильників збереження історичної пам'яті. Але про яке історичне минуле йдеться?

Ідея встановити пам'ятник Катерині II в Одесі виникла в 1890 році, коли почалася підготовка до відзначення 100-річного «ювілею» заснування Одеси. Міська управа (міським головою був Григорій Маразлі) оголосила конкурс і перемогу отримав проєкт архітектора Юрія Дмитренка. Проєкт пам'ятника мав назву «Пам'ятник Імператриці Катерині II в Одесі». Спорудження пам'ятника зайняло шість років: закладка відбулася у 1894 році, а спорудження – у 1900 році. Пам'ятник був композицією п'ятьох фігур: в центрі на постаменті постать Катерини II, у підніжжя – фігури її сподвижників Хосе де Рібаса, Франца де Волана, Григорія Потьомкіна та Платона Зубова. Моделі скульптур виконав скульптор Михайло Попов.

Насправді цей пам'ятник був одним із засобів русифікації південного регіону і прославлення російських правителів: у 1873 році пам'ятник Катерині II був відкритий в Санкт-Петербурзі, а у 1907 році – у Краснодарі. Всі вони були схожі між собою, за винятком деяких деталей. Більше того, як стверджує Олександр Гаврош, пам'ятник Катерині II в Одесі – це не оригінальний постамент, а копія монументу імператриці Марії-Терезії у Відні: «Усе, як в Одесі, з тією тільки різницею, що Марія-Терезія сидить на троні, а одеська Катерина стоїть, та і фаворитів у неї значно менше – усього чотири. Однак мистецька ідея абсолютно тотожна» [3].

Під час Української революції 1917 року українська влада міста дуже негативно поставилася до імперських пам'ятників, справедливо вважаючи їх одним із елементів пропаганди російської культури, але ні часу, ні коштів на демонтаж не було, тож пам'ятник просто закрили цупкою тканиною. Влада в Одесі у ті буремні часи швидко змінювалася і демонтували пам'ятник вже після встановлення радянської влади у 1920 році. Увесь період радянської влади скульптури сподвижників зберігалися в Одеському історико-красознавчому музеї.

В 2007 році, коли міським головою в Одесі був Едуард Гурвіц, затверджено програму відтворення історичного вигляду Одеси. В рамках цієї програми міська рада прийняла рішення про відновлення пам'ятника Катерині II, але під новою назвою: пам'ятник «Засновникам Одеси». Всі роботи по встановленню пам'ятника відбувалися 25 червня 2007 року ... пізно вночі, бо частина одеситів вийшли на протести, відбулися навіть бійки між прихильниками та противниками відновлення пам'ятника Катерині II [4]. Так у чому ж справа?

Довгий час в історичній літературі побутувала думка, що Одеса була заснована за наказом імператриці Катерини II у 1794 році. В період російської імперії (а потім і радянського союзу) відлік віку міста вівся від часу його завоювання росією. У такий спосіб доводилася його «одвічна російськість» та насаджувалася думка про південний

регіон України як частину російського світу. Вперше така думка була сформульована істориком Аполлоном Скальковським. У книзі з історії Одеси 1837 року видання він доводив, що «засновницею» міста була імператриця Катерина II, яка 27 травня 1794 року видала наказ про заснування порту в поселенні Гаджибеї. Саме цей факт і використовували одеські можновладці, коли переназвали пам'ятник Катерині II у пам'ятник «засновникам» міста.

А чи була Одеса заснована в 1794 році? Ні, цього року міста з такою назвою ще не існувало. Перша згадка про Одесу з'явилася у 1795 році в указі про створення Вознесенської губернії. У цьому документі зазначалося, що у склад губернії входить «Одеса, татарами Гаджибей іменованій» [5]. Отже, імператриця не є фактичною засновницею Одеси, а просто перейменувала місто-фортецю, яке існувало задовго до неї. Історики не знайшли жодного юридичного документа, який би підтверджував перейменування Гаджибея на Одесу. Натомість ще наприкінці XIX століття інший одеський історик – Олексій Маркевич – звернув увагу на першу письмову згадку про Качибей (Гаджибей) у 1415 році в хроніці польського історика Яноша Длугоша [6]. Саме цю дату, як першу письмову згадку в джерелах, сучасні дослідники і вважають датою початку історії населеного пункту.

Ця історіографічна дискусія про дату заснування Одеси і стала підставою для протестів українських громадських організацій Одеси та істориків, які виступили проти пам'ятника «Засновникам Одеси» (а фактично відновлення пам'ятника російській імператриці Катерині II). До того ж Верховна Рада України спеціальною постановою у 2014 році визнала історичний факт 600-річчя міста Одеса [7].

Ситуація загострилася після 24 лютого 2022 року. Події в Одесі розвивалися дуже стрімко: у травні 2022 року громадськими активістами озвучена пропозиція про знесення пам'ятника Катерині II як пропаганди імперського російського минулого, 13 липня 2022 року електронна петиція про демонтаж пам'ятника в Одесі набрала 25 тисяч голосів; 1 серпня з'явилася відповідь Президента Володимира Зеленського, в якій зазначалося, що Президент звертається до Одеської міської ради з проханням розглянути порушені в петиції питання відповідно до компетенції; 16 серпня міністр культури та інформаційної політики Олександр Ткаченко заявив, що підтримує ідею демонтувати монумент, однак зазначив, що рішення – за місцевими депутатами, в обласній військовій адміністрації рекомендували Одеській міськраді демонтувати пам'ятники Катерині II та Олександрі Суворову. 10 вересня невідомі розмалювали пам'ятник Катерині II, на якому червоною фарбою написали «Єкатеріна = Путін». Двічі його обливали червоною фарбою, а 18 вересня біля пам'ятника «Засновникам Одеси»

відбулася акція протесту. Наприкінці вересня в Одесі було ініційовано онлайн-опитування, в якому взяли участь майже 8 тисяч одеситів. Результат опитування показав, що більшість респондентів висловилися за демонтаж пам'ятника [8]. На початку листопада місцеві активісти провели ще одну акцію протесту – надягли на пам'ятник Катерині II в Одесі червоний ковпак ката, а на руку повісили зашморг.

На 280 день повномасштабної збройної агресії росії проти України, 30 листопада 2022 року на засіданні Одеської міської ради було прийнято рішення демонтувати та перенести цей пам'ятник до музею. Пресслужба Одеської міської ради повідомила, що рішення підтримано 43 голосами, проти ніхто не голосував. 29 грудня 2022 року монумент переміщений на тимчасове збереження до Одеського художнього музею. Одеса нарешті розпрощалася з пам'ятником, який протягом десятиліть викликав неоднозначну реакцію як серед одеситів, так і в українському суспільстві.

Отже, наразі перед сучасним українським суспільством є багато викликів, і один із них – формування історичної пам'яті на засадах критичної історії.

Література:

1. Киян питають, які російські й радянські пам'ятники треба демонтувати в місті // The Village. Україна. URL: <http://surl.li/rsnup> (09.04.2024).

2. Пам'ятник Пушкіну у Харкові демонтували – офіційно // Суспільне – медіа. URL: <https://suspilne.media/313130-pamatnik-puskinu-u-harkovi-znik-z-postamentu-so-vidomo/> (10.04.2024).

3. Гаврош О. Одеський пам'ятник Катерині – плагіат, варіант чи мистецтво? // Український тиждень. URL: <https://tyzhden.ua/odeskuj-pam-iatnyk-kateryni-plahiat-variant-chy-mystetstvo/> (10.04.2024).

4. В Одесі демонтують пам'ятник морякам-потьомкінцям, щоб замінити його на пам'ятник Катерині II // Радіо Свобода. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/965734.html> (09.04.2024).

5. Історіографія проблеми датування міста Одеса // Історична правда. Спецпроект. URL: <http://surl.li/rsnyu> (09.04.2024).

6. Синявська, Олена. Місце хроніки Яна Длугоша в історіографічних дискусіях щодо віку Одеси // *Ukraińcy i ich sąsiedzi na przestrzeni wieków: polityka, gospodarka, religia, kultura i życie codzienne*. Т. IV. Warszawa, 2024.

7. Про відзначення пам'ятних дат і ювілеїв у 2015 році. Постанова Верховної Ради України від 11.02.2015, № 184-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/184-19#Text> (09.04.2024).

8. Одесити проголосували за демонтаж пам'ятника Катерині II // Історична правда. URL: <https://www.istpravda.com.ua/short/2022/10/21/161945/> (10.04.2024).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-387-6-26>

ДЕРЖАВНІ СВЯТА В УКРАЇНІ ЯК ПРИКЛАД ДОМІНУВАННЯ ПОСТРАДЯНСЬКИХ НАРАТИВІВ

Стрільчук Л. В.

*доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри всесвітньої історії
Волинського національного університету імені Лесі Українки,
Луцьк, Україна*

Аналізуючи ситуацію із святами, які відзначалися в Україні на державному рівні з 1991 року не складно помітити, що «у спадок» від СРСР Україна отримала і чимало «державних свят», які, в силу різних причин, залишалися у пам'яттєвому просторі країни ще три-вالیї час. Сам термін «святкування» містить у собі чітко виражену оцінку подій, до яких він живається, і передбачає, як мінімум, позитивну характеристику. То ж, які дати української (а частіше зовсім не української історії) відзначалися на державному рівні у незалежній Україні впродовж років незалежності?

Не секрет, що Україна, як і інші пострадянські республіки, успадкувала пам'яттєву мапу «загальносоюзного» зразка із похибкою на національні історичні особливості, із певним набором героїв та визначних подій. З моменту незалежності в нашому суспільстві відбувалася трансформація історичної пам'яті: уявлень про найважливіші дати та події, національних героїв. Ці зміни у національній історичній пам'яті відбувалася на двох рівнях: у державній політиці пам'яті, що відбито у нормативно-правових документах та в уявленнях пересічних українців [3, с. 233].

Аналіз того, що саме «святкували»/«відзначали» в Україні на державному рівні впродовж трьох останніх десятиліть засвідчує факт непослідовності здійснення державної історичної політики та домінування пострадянських наративів.

Серед свят, що перейшли «у спадок» від СРСР, наприклад, 8 березня (Міжнародний жіночий день), 1–2 травня – День міжнародної солідарності трудящих, 9 травня, як День Перемоги у Великій Вітчиз-

няній війні [3, с. 235]. Саме ці три дати, закріплені на законодавчому рівні, як святкові дні, продовжували залишатися незмінними у державному святковому календарі України іще десятиліттями після проголошення незалежності.

Другий Президент України Л. Кучма у 1999 році Указом закріпив святкування Дня захисника Вітчизни і визначив дату – 23 лютого. Як відомо, саме ця дата впродовж тривалих десятиліть відзначалася в СРСР як день радянської армії. Даний приклад чітко унаочнює, що державна політика історичної пам'яті в Україні, у той період, формувалася у межах радянських історичних наративів [5, с. 97–98].

Слід звернути увагу і на ідеологічне забарвлення вищезгаданих свят. У 2000 році Верховна Рада України ухвалює Закон «Про увічнення перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 років» [1]. Щодо самого терміну «Велика Вітчизняна війна», як такого, є чимало контраргументів, зокрема: саме радянським керівництвом, на початку 40-х років ХХ століття, було придумано власну концепцію про початок Другої світової війни, аби заперечити свою причетність до поділу Другої Речі Посполитої у 1939 році. Так, у 1942 році Й. Сталін видає книгу (брошуру) про Велику Вітчизняну війну, де виокремлює німецько-радянську війну і цим самим отримує окрему війну, що дає можливість заперечувати власну причетність до подій 1939 року. Цей історичний міф російська федерація використовує і до сьогодні. Але і Україна, на початок ХХІ століття, не звільняється від російських пам'яткових наративів. Формулювання «Велика Вітчизняна війна» на державному рівні залишалася незмінним аж до 2014 року. У 2010 році, в період президентства В. Януковича, на нормативному рівні було закріплено уявлення про відокремлення «Перемоги у Великій Вітчизняній війні» від подій Другої світової війни [1]. А уже в 2015 році Верховна Рада України ухвалила новий Закон «Про увічнення перемоги над нацизмом у роки Другої світової війни 1939–1945 роки». Фактично саме у цей період відбувається зміна риторики «перемог» та «визволень» на риторику про масові жертви та трагічні сторінки і, саме у цей період, відбуваються найвідчутніші трансформації історичної пам'яті в українському суспільстві [4, с. 58–59].

Щодо іще одного «свята», успадкованого Україною із радянської святкової традиції, – Міжнародного жіночого дня 8 березня, відзначення якого бере свій початок на світанку індустріальної доби, а як свято на державному рівні воно постало у 1965 році [2, с. 235], і стало незмінною атрибутикою радянської держави у формуванні інтернаціоналізму та рівності жінки у радянському суспільстві. Щодо «рівності жінки у радянському суспільстві», то дане свято дуже добре підпирало тези «коня на скаку остановити, в горящую избу вой-

дёт» і формувало викривлені уявлення про так звану «рівність», привчаючи суспільну свідомість до жінки, що укладає асфальт, працює в шахті, тощо. А з приводу інтернаціоналізму, то саме цим святом викорінювалися із історичної пам'яті та нівелювалися національні свята, так, наприклад, як День матері. Тривалий час, досить наполегливо, свято Міжнародного дня солідарності трудящих, як і 8 березня, позиціонувалися як свята весни, свята поза політикою [5, с. 97–98].

На думку авторки, в Україні, у перші два десятиліття незалежності, чітко простежується поляризація історичної пам'яті суспільства, по осі «Схід – Захід», при якій увиразнилися пам'ятєві орієнтири, при чому Схід України тяжів до пострадянських-російських наративів, а Захід країни орієнтувався на національних героїв та українські історичні цінності. На думку авторки, історія незалежної України знає двох Президентів, які чітко обстоювали національні цінності, ставили в пріоритет українську історію і відповідним чином формували державну політику історичної пам'яті, це Віктор Ющенко та Петро Порошенко. В усіх інших випадках, керівники держави тяжіли до пострадянських/російських наративів, що увиразнювалося у формуванні державної політики історичної пам'яті, закріплюючи поляризацію українського суспільства по згаданій осі «Схід – Захід».

Кожен із українських Президентів, відповідно до своїх бачень та переконань, впливав на формування державної політики історичної пам'яті. Зокрема, 1999 року, на підставі Указу Л. Кучми, на державному рівні відзначали «60-ти річчя возз'єднання українських земель у складі Української держави», фактично відзначаючи напад радянсько-німецьких військ на Польщу [4, с. 59–61]. Відомо також, що на ініціативу Президента Л. Кучми на державному рівні відзначалася 350-та річниця Переяславської ради, як союз поміж росією та Україною, створено було робочу групу, яка спільно із російськими істориками здійснювала ревізію підручників з історії, написаних після 1991 року, на предмет спільних бачень у трактуванні історії, тощо [2, с. 158].

Із приходом до влади В. Ющенка спостерігається кардинальний поворот у формуванні історичної пам'яті, що напряду відбилося у державних святах. Зокрема, на державному рівні з'являється тема УПА, уже в 2007 році Президент підписує Указ «Про відзначення 65-ї річниці створення УПА» [7], що було схвально зустрійо західним регіоном України і викликало обурення на сході країни. У тому ж таки 2007 році В. Ющенко підписує іще один Указ (що іще більше поляризувало історичну пам'ять у суспільстві) «Про заходи щодо відзначення 60-х роковин операції «Вісла»» [6].

В. Ющенку належить ініціатива відродження Батурина, як гетьманської столиці. Са ме з уст українського Президента пролунав заклик

до світової спільноти визнати Голодомор 1932–1933 років геноцидом проти української нації, відбулася героїзація С. Бандери [2, с. 158]. У шкільних підручниках з'являються теми присвячені героїчній боротьбі УПА та її командирам, піднімаються проблеми радянських репресій, голодоморів, змінюється концепція історичної освіти.

Таким чином, лише у середині першого десятиліття XXI століття, на п'ятнадцятому році незалежності України відбувається перелом в державній політиці історичної пам'яті, що увиразнилося у державних святах та відходу від частини пострадянських історичних наративів. Цей процес був досить повільним і болісним для чималої частини українського суспільства, а агресія російської федерації супроти України тільки прискорила ці процеси.

Література:

1. Закон України від 20.04. 2000 № 1684-III «Про увічнення Перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 роки». URL: <http://zakon0rada.gov.ua>

2. Коник А. «Історична пам'ять» та «політика пам'яті» в епоху медіа-культури. *Вісник Львівського університету*. Вип. 32. Львів, 2009. С. 153–163.

3. Набок С. Політика пам'яті в сучасній Україні: проблеми формування та контраверсійність наслідків. *Етнополітичний контекст суспільних трансформацій у сучасній Україні*. К., 2017. С. 227–273.

4. Стрільчук Л. Еволюція політики пам'яті у сучасній Україні: пострадянські наративи та національна політика пам'яті (на прикладі державних свят). *Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис. Заснований у 2001 р. Число 29*. 2023. С. 96–100.

5. Стрільчук Л. Проблеми формування політики історичної пам'яті в Україні. Українська історія у публічному просторі : матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції 19–21 травня 2023 р. Львів – Торунь, 2023. С. 62–64.

6. Указ Президента України від 05.05.2007 № 274/2007 «Про заходи до 60-х роковин операції «Вісла»». URL: <http://zakon2rada.gov.ua>

7. Указ Президента України від 12.10.2007 № 966/2007 «Про відзначення 65-ї річниці створення Української повстанської армії». URL: <http://zakon2rada.gov.ua>

СЕКЦІЯ 4. ВМІННЯ ТА НАВИКИ УПРАВЛІННЯ ІСТОРИЧНОЮ СПАДЩИНОЮ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-387-6-27>

УПРАВЛІННЯ ІСТОРИЧНОЮ СПАДЩИНОЮ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Філіпович М. Б.

*кандидат історичних наук, доцент,
професор кафедри всесвітньої історії*

*Волинського національного університету імені Лесі Українки,
м.Луцьк, Україна*

Сьогодні ні у кого не викликає сумнівів, що історична спадщина це важливий елемент самоідентифікації нації. Завдяки спадщині є фізичне підтвердження існування історії народу. «Спадщина – це не лише будівлі й те, що їх оточує. У ширшому сенсі це ще і все, що робили та на що були спроможні наші пращури, усе, що було для них важливим і формувало їх як людей та націю» [4].

Війна яка триває в Україні з початку 2022 року на порядок денний винесла одне із ключових питань – збереження історичної спадщини, адже історія стала одним із наріжним каменем у цій війні. Ворог окрім фізичного знищення українців поставив собі за мету – максимально знищити всю історичну спадщину України.

Яскравим прикладом є, те як росіяни намагалися відсудити «Скіфське золото» після анексії Криму у 2014 р. Після майже 10 років судів артефакти з чотирьох музеїв Криму, які були представлені на виставці «Крим: золото й таємниці Чорного моря» в Амстердамі, повернулися до України. Музей Алларда Пірсона передав їх до Національного музею історії України. Росія за час окупації Криму вивезла з суверенної української території безліч культурних та історичних пам'яток.

Російські окупанти не лише грабували музеї, але й проводили варварські та абсолютно незаконні розкопки в Криму, під час злочинної забудови територій кримських заповідників і бездарної реалізації інфраструктурних проєктів (траса «Таврида» тощо) були безповоротно та безжално знищені цілісні культурні шари [2].

Слід, при тому зазначити, що окрім установ та організацій з України збереженням історичної культурної спадщини на території нашої держави займаються і європейські та міжнародні організації.

У березні 2022 року державна міністерка з питань культури та ЗМІ Клаудія Рот (Claudia Roth), спільно з міністерством закордонних справ ФРН, створила мережу установ, діяльність яких націлена на захист культурних цінностей в Україні та передбачає збір, координацію та розповсюдження в усьому світі інформації про загрози українській культурі, а також про потреби у допомозі та пропозиції щодо її надання – головним чином, з боку Німеччини. Центральним органом мережі став Німецький національний комітет ICOM [5].

Своїми думками про те, як зберегти пам'ятки та об'єкти культурної спадщини України, під час дискусійної панелі-онлайн під назвою «Культура як головна ціль російської війни в Україні», яка відбулася 26 травня 2022 року, поділилися українські та американські фахівці у галузі культури [8].

На думку виконавчої директорки Консультативної комісії США з публічної дипломатії при Державному департаменті Вівіан Вокер «Це справжня історія нації та індивідуальності проти вигаданої розповіді про «руській мір», який намагається проектувати таку морально-етнічну та духовну перевагу, якої просто не існує. Це міф. І те, що має українська самобутність та історія, є чимось дуже потужним. За цим лежить легітимність, і це представляє собою значну загрозу (для Росії, – ред.). Те, що Україна має зробити, і те, що колеги з Українського інституту, Міністерства закордонних справ та інших організацій, безсумнівно, вже роблять – це використати неймовірну силу цього нарративу для того, щоб окреслити унікальні риси української культури та самобутності, а також проілюструвати походження розповідей путіна про Україну» [8].

Зокрема, враховуючи, те, що з початком повномасштабного вторгнення Росії в Україну війська щодня знищують історичні, архітектурні та археологічні пам'ятки нашої країни. Так, накінець 2023 року в різних областях України постраждало 835 об'єкта культурної спадщини та повністю зруйновані 23 пам'ятки, 119 із них – національного значення, 674 – місцевого [1; 6].

Згідно з даними ОВА, з початку повномасштабного вторгнення повністю було зруйновано 23 пам'ятки, частково пошкоджено 648 пам'яток, ступінь пошкодження 164 об'єктів залишається невідомим. Серед культурних пам'яток в Україні, які постраждали або були цілеспрямовано знищені російськими загарбниками: Драматичний театр у центрі українського міста Маріуполь; Національний музей Григорія Сковороди на Харківщині; Харківська філармонія; Харківський

художній музей; Історико-краснзнавчий музей в Іванкові, де зберігалися роботи однієї з найвидатніших українських художниць Марії Приймаченко. Оскільки російські окупанти не мають нічого святого, вони завдали ракетних ударів й по церкві Різдва Пресвятої Богородиці у селі В'язівка, яка була побудована в 1862 році; Свято-Покровській церкві в місті Малині; храму святителя Феодосія у Чернігові; храму в Богородичному на Донеччині... Та багатьом іншим об'єктам української культурної спадщини.

Російські військові цинічно і нещадно обстрілюють музеї, меморіали, університетські будівлі, кінотеатри, кидають ракети на церкви, храми, собори, телевежі, пам'ятники. Росія не просто знищує українські міста та села, а систематично знищує українську культурну спадщину, яка налічує тисячі років.

Проект «Листівки з України» фіксує та демонструє шкоду, завдану українській культурній спадщині російськими військами внаслідок бомбардувань та обстрілів. 80 листівок з різних регіонів України, кожна з яких розповідає історію конкретної культурної пам'ятки та за яких обставин її було зруйновано або пошкоджено. 8 відомих українських та іноземних культурних діячів та публічних осіб озвучили історії зруйнованих пам'яток, зокрема британський актор Г'ю Бонневіль, литовська співачка Моніка Лу, український футболіст Андрій Ярмоленко, український гурт ДахаБраха та інші.

Про проект «Листівки з України» написали 41 іноземне медіа у 13 країнах. Зокрема, Corriere della sera, HuffPost, Yahoo News, SkyNews, De Standaard, La Vanguardia, Classic FM, Hindustan News Hub та інші.

По всьому світу завдяки посольствам України та партнерам було проведено понад 40 виставок для привернення уваги міжнародної спільноти до злочинів проти української культурної спадщини. Так, виставки відбулись у Португалії, Великій Британії, Індії, Японії, Нідерландах, Аргентині, США, Франції, ОАЕ та в інших країнах. До кампанії долучились українські інституції та лідери думок, а також 73 закордонні дипломатичні установи та Європейська комісія, які публікували листівки у своїх соціальних мережах 24 мовами [3].

6 грудня 2023 року у Києві пройшов міжнародний форум, на якому було започатковане створення концепції стратегії збереження пам'яток, історико-культурних об'єктів і територій. Вирішено, що першочергово буде обговорено відновлення пам'яток національного значення.

5 грудня 2023 року Міністерство культури України та Всеукраїнська Асоціація Охорони Культурної Спадщини, спільно з Міжнародною радою з охорони пам'яток та історичних місць ICOMOS (Париж,

Франція) провели Міжнародний форум на тему «Реставрація та відновлення культурної спадщини України після великої війни». Захід пройшов під патронатом Міжнародного центру вивчення питань збереження та відновлення культурних цінностей (ICCRROM) зі штаб-квартирою у Римі.

Основною метою заходу стало розроблення концепції Стратегії відновлення культурної спадщини, що поєднує позиції держави й професійної громадськості у сфері охорони культурної спадщини. Стратегія відобразить бачення всіх учасників процесу та відповідь на ряд принципових запитань: «За якими критеріями будуть обрані об'єкти для відновлення?», «В якій формі будуть відновлюватись пам'ятки?», «Які структури будуть займатись безпосередньо відновленням?» та інші.

Крім того, Стратегія стане базою, основою та обґрунтуванням для подання грантових запитів для отримання донорських коштів, джерелами яких в майбутньому можуть стати як репараційні та приватні кошти, так і пожертви спонсорів і меценатів, а також допомога, надана Україні в рамках міжнародної підтримки.

Таким чином, крім величезних людських страждань, війна, розв'язана росією, також несе загрозу культурній спадщині України – її релігійним об'єктам, історичним будівлям, музеям, пам'ятникам, традиціям, а отже постає питання про збереження її історичної культурної спадщини.

Література:

1. Бутко Кристина. Кордони пам'яті: хто допомагає рятувати українську культурну спадщину. <https://pragmatika.media/kordony-pam-iati-khto-dopomahaie-riatuvaty-ukrainsku-kulturnu-spadshchynu/>

2. Довгань Костянтин. Повернення дивовижних кримських скарбів: що таке Скіфське золото та кому насправді належить. https://24tv.ua/skifske-zoloto-shho-tse-yakiy-chas-pro-shho-rozpovidaye-yaka_n2440544
https://24tv.ua/skifske-zoloto-shho-tse-yakiy-chas-pro-shho-rozpovidaye-yaka_n2440544

3. Листівки з України. <https://ui.org.ua/postcards-from-ukraine-ua/>

4. Мазуренко Євгенія. Справа кожного. Чому ми маємо захищати культурну спадщину. <https://thepage.ua/ua/style/osobista-dumka/chomu-mi-mayemo-zahishhati-kulturnu-spadshinu>

5. Торстен Ландсберг, Наталія Корольова. Як ФРН допомагає захистити культурну спадщину України. <https://www.dw.com/uk/yak-nimechchyna-dopomahaie-zakhystyty-kulturnu-spadshchynu-ukrainy-a-61478758/a-61478758>

6. Хомченко Михайло. Доля культурної спадщини після війни: у Києві пройшов міжнародний форум на тему реставрації й відновлення. <https://www.depo.ua/ukr/life/restavratsiya-ta-vidnovlennya-kulturnoi-spadshchini-ukraini-pislya-velikoi-viyuni-202312061454747>

7. Як врятувати українську культурну спадщину від війни? <https://www.polskieradio.pl/398/8106/Artykul/>

8. Як врятувати українську культурну спадщину від війни? <https://www.polskieradio.pl/398/8106/Artykul/>

СЕКЦІЯ 5. ШЛЯХИ ТА МЕТОДИ ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ ІСТОРІЇ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-387-6-28>

РОЛЬ МУЗЕЇВ У ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ ІСТОРІЇ

Білик В. А.

*кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
провідний науковий співробітник
Музей історії Луцького братства,
відділ Волинського краєзнавчого музею
м. Луцьк, Україна*

Реалії сьогодення вкотре підтвердили тези «Історія важлива» та «Свою історію потрібно знати». Мова йде про те, що кожен українець повинен знати основні історичні події нашого минулого, а відтак розуміти і могли проаналізувати події сучасності. Нажаль, наша історія спотворена низкою міфів та вигадок, які упродовж тривалого часу нам наполегливо видавали за реальні факти, приховуючи, натомість, справжню історію, спотворюючи її вигадками та фальсифікаціями. Для цього застосовувалися найрізноманітніші методи і засоби. Враховуючи потенціал музеїв, влада також активно використовувала їх для поширення серед населення відповідної ідеології. Таким чином, упродовж десятиліть відкривалася та провадила активну освітню та культурно-просвітницьку роботу низка музеїв, які пропагували і прославляли комуністичні принципи та ідеї.

Після руйнування системи серед іншого постало завдання відродження нашої історії, повернення із забуття відомих імен, очищення історії від міфів, вигадок та перекручувань. Важливо аби це відбувалося не лише на академічному рівні, але й, найперше, на побутовому. У цьому контексті важливу роль відіграє такий напрям як публічна історія. Вона передбачає подачу історичних відомостей у, так би мовити, легкій формі, тобто не у вигляді наукових досліджень – монографій чи статей, а у вигляді історичних фільмів, виставок, зустрічей з дискусіями тощо, аби вона була доступною і зрозумілою для загалу. Термін «публічна історія» як і такий напрямок історії в Україні з'явився нещодавно, хоча був впроваджений в США

ще у 70-х рр. ХХ ст. Прихильники публічної історії наголошують, що це має бути не просто її поширення серед населення у доступній формі, а спілкування, обговорення історичних подій представниками різних соціальних груп [10].

Можемо констатувати, що на теперішній час публічна історія набирає дедалі більшої популярності, розвивається, стає затребуваною. До розвитку цього напрямку долучаються як фахівці в історичній галузі, так і журналісти, громадські діячі, інші зацікавлені особи. Про це, найперше, свідчить велика кількість найрізноманітніших проєктів – блоги і сторінки у соцмережах відомих істориків, їхні публічні лекції, а також подкасти, виставкові проєкти, музейні заходи, квести, інтерактиви, майстер-класи тощо. Представники різних вікових, соціальних категорій мають можливість знайти таку форму подачі історії, яка найбільше їм імпонує [5]. Значна частина перелічених заходів організовується на базі музеїв, які в останні десятиліття з метою популяризації своєї роботи, а також задля зацікавлення відвідувачів шукають нові форми роботи.

Головною і найбільшою музейною установою нашої області є Волинський краєзнавчий музей (ВКМ) [3], в структурі якого функціонує кілька відділів, як у Луцьку, так і поза містом. Окрім експозиційних відділів природи та історії (діють у приміщенні ВКМ), в Луцьку працюють Художній музей [9], Музей волинської ікони [6] та Музей історії Луцького братства [7]. На території області ще працюють два відділи – меморіальні музеї Лесі Українки (Колодяжне) [4] та В'ячеслава Липинського (Затурці) [1, с. 16], а також Олицький замок (Олика) [8]. Тривалий час музеї визначалися передусім як науково-дослідні, а тоді вже культурно-освітні установи, де проводились важливі наукові дослідження відповідно до профілю музею та здійснювалася популяризація здобутих результатів. Не применшуючи наукової складової діяльності музеїв, зауважимо, що тепер у своїй роботі вони акцентують увагу передусім на культурно-освітній складовій. Фактично, музеї стають центрами публічної історії. І це дуже важливо, оскільки музейники мають можливість фахово представляти і популяризувати історію. Прикладом цього може бути Музей історії Луцького братства (МІЛБ).

МІЛБ є одним з наймолодших відділів ВКМ. Експозиція музею була відкрита у 2011 р., а як відділ обласного музею він офіційно почав функціонувати з 1 січня 2013 р. [2, с. 10]. Музей має кілька особливостей. Найперше, це те, що розташований він в одній з найдавніших будівель міста – в будинку братського монастиря. Отже, саме приміщення вже є цікавим музейним експонатом і може багато розповісти про нашу історію. Крім того, поряд з музеєм розташована ще й будівля братської Хрестовоздвиженської церкви. Ще серед особливостей цього

музею варто відзначити те, що він є одним з найменших за експозиційними площами та кількісним складом працівників, що, однак, не заважає музейникам провадити активну науково-дослідницьку, культурно-освітню та популяризаторську роботу.

Експозиція музею стала платформою, на якій проводяться уроки для учнів, практичні заняття для студентів, семінари для вчителів, наукові конференції, круглі столи тощо. Але співробітники музею історії Луцького братства, зважаючи на вимоги часу, значну увагу зосереджують саме на популяризації нашої історії, тобто МІЛБ – це найперше простір публічної історії, адже тут організовується і проводиться багато різноманітних заходів з метою популяризації нашої історії серед різних категорій населення. Зауважимо, що відповідно до профілю музею, більшість цих заходів присвячені історії Луцького Хрестовоздвиженського православного братства, але науковці музею не обмежуються лише цією темою, а пропонують відвідувачам значно ширшу тематику.

Отже, музейники працюють з різними категоріями відвідувачів, які вирізняються за соціальним статусом, віком тощо. І до кожної з цих категорій потрібно мати особливий підхід, кожній категорії необхідно запропонувати певний інтелектуальний продукт і в оригінальній формі подати його так, аби викладена інформація легко і цікаво сприймалася, засвоювалася та запам'ятовувалася. Враховуючи це, наукові співробітники розробили низку заходів, які пропонуються відвідувачам. Пропонувана тематика вирізняється різноманітністю, охоплює різні періоди історії Луцька та Волині. Тобто, музейники не обмежуються лише темою Луцького Хрестовоздвиженського братства. Ці заходи розраховані не лише на учнівську та студентську молодь, фахівців, але й на пересічного громадянина.

Упродовж тривалого часу у музеї історії Луцького братства реалізовується проект «Музей – громаді», метою якого є популяризація нашої історії. У рамках проекту упродовж декількох років проводяться цікаві та пізнавальні екскурсії, тематичні вечори, читаються лекції тощо. До уваги наймолодших відвідувачів пропонується інтерактивна екскурсія «Уроки доброти», на якій окрім розповіді про благодійну та освітню діяльність братства, діти мають можливість пригадати прислів'я та приказки про добро і милосердя, а також повправлятися у писанні та читанні літерами староукраїнського алфавіту. Для учнів старших класів, дорослих відвідувачів цікавими будуть екскурсії як загалом про історію Луцького братства, так і тематичні екскурсії про братський архітектурний комплекс, братський некрополь, братчиків – будівничих української держави, братчиків – фундаторів тощо – в експозиції і вуличні. До уваги відвідувачів у музеї створюються виставки на різні теми.

Регулярно у музеї відбуваються тематичні вечори, присвячені, наприклад, Дню української писемності, Дню української державності, Дню Святого Миколая. Особливу увагу пошанувачів нашої історії викликають науково-популярні лекції, які співробітники музею проводять як в стінах музею, так і поза ним. Тематика лекцій найрізноманітніша і відповідає науковим зацікавленням музейників. Тому бажаючі можуть послухати цікаві та емоційні історії про братчиків Данила Братковського, Йова Кондзелевича, Галшку Гулевичівну. Великий цикл лекцій присвячено іншим видатним постатям нашої історії – Агатагелу Кримському, В'ячеславу Липинському, Лесі Українці та її родині. Відвідуючи такі заходи, також можна дізнатися про конфесійну історію нашого краю, розвиток мережі освітніх закладів тощо.

Музей історії Луцького братства є гарним прикладом того, як музей різного профілю і спрямування, організовуючи та проводячи для різних категорій відвідувачів найрізноманітніші заходи, стають просторами публічної історії, популяризують нашу історію.

Література:

1. Баран Г. Відкрили музей Липинського. *Віче*. 2011. 24–31 серп. С. 16.
2. Бондарчук Андрій. Музей історії Луцького братства: наймодерніший і єдиний в Україні. *Волинський музей. Історія і сучасність* : науковий збірник. Випуск 5. Луцьк. 2014. С. 10.
3. Волинський краєзнавчий музей. URL: <http://volyn-kray-mus.at.ua/index/0-2> (Дата звернення: 29.03.2024).
4. Колодяжненський літературно меморіальний музей Лесі Українки – філіал Волинського краєзнавчого музею. URL: <http://volyn-kray> (Дата звернення: 01.04.2024).
5. Лазуркевич Софія. Що таке «публічна історія»? *The Ukrainians*. 2016. URL: <https://theukrainians.org/shho-take-publicchna-istoriya/> (Дата звернення: 01.04.2024).
6. Музей волинської ікони в Луцьку. URL: <http://culture-lutsk.org.ua/zaklady/muzei-ikony> (Дата звернення: 20.03.2024).
7. Музей історії Луцького братства, відділ Волинського краєзнавчого музею. URL: <https://www.facebook.com/lutskbrotherhoodmuseum/> (Дата звернення: 14.04.2024).
8. Олицький замок передали на баланс Волинського краєзнавчого музею. *Волинь online*. 1.07.2021. URL: <https://volynonline.com/olyczkyj-zamok-peredaly-na-balans-volynskogo-kraeyznavchogo-muzeyu/> (Дата звернення: 23.03.2024).
9. Художній музей – відділ Волинського краєзнавчого музею. URL: <https://open.lutsk.ua/mistse/hudozhnij-muzej-viddil-volynskogo-kraeyznavchogo-muzeyu/> (Дата звернення: 23.02.2024).

10. Raphael Samuel. History Centre. URL: <https://web.archive.org/web/20091123082914/http://www.uel.ac.uk/hss/research/raphael-samuel.htm#history> (Дата звернення: 10.04.2024).

СЕКЦІЯ 6. ІСТОРИЧНА ОНОМАСТИКА – СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-387-6-29>

РЕГІОНАЛЬНА СПЕЦИФІКА ПОБУТУВАННЯ СИСТЕМИ ВЛАСНИХ ІМЕН В КОНТЕКСТІ ЕТНО-КУЛЬТУРНИХ ВЗАЄМОВПЛИВІВ (НА ПРИКЛАДІ С. СИВОРОГИ КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО РАЙОНУ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Мороз І. М.

*кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри історії світової україністики
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

Імена здавна існували як засіб ідентифікації людини, вирізнення її серед інших членів суспільства та самоідентифікації, відчуття своєї приналежності до певної соціальної групи (груп). На звучання багатьох імен значний вплив справили географічне положення місцевості, історичні події, міграційні процеси, етно-культурні особливості.

Поділля – староосвоєний край, розташований на лівому березі Дністра, серцевинна українська земля, яка, незважаючи на історичні перипетії, залишалася не відторгнутою – знаходиться на географічному перетині і стику культур, українських історико-етнографічних регіонів. Сильні польські впливи в побуті і на систему власних назв пояснюється тривалим перебуванням регіону у складі Польщі. І навіть після входження до Російської імперії за II поділом Речі Посполитої зберігались контакти з європейським світом, адже тривалий час Поділля було прикордонними землями Російської імперії з Австро-Угорщиною (потім Австрійською імперією) та УРСР. В 1672–1699 рр. подільські землі входили до Кам'янецького ейялету, що породило не лише впливи суто турецькі, а й народів, що підпали під Османську зверхність. Позначилась і географічна близькість молдавських земель.

Ці фактори зумовлюють різноманітність фонетичних і словотворних варіантів імен. Так, зокрема, в подільському мальовничому селі Сивороги Хмельницької області Кам'янець-Подільського (раніше Дунаєвського) району поряд із сучасними збереглися традиційні

українські та іншомовні антропоніми в досить оригінальних формах, зазнавши взаємовпливів та трансформацій. В цьому регіоні говорять подільським говором, що належить до подільсько-волинської групи південно-західного діалекту.

Дослідження підготовлено на основі усно-історичних матеріалів. В цьому селі пройшло моє дитинство, тому залучено мій власний досвід, спостереження, а також спогади мами і тітки, інших односельців (у формі інтерв'ю, записів, підказок). Було використано певні відомості щодо мікроантропонімів з підготовленої нами наукової роботи в рамках Малої Академії Наук, яка зайняла в 1997 р. друге місце на республіканському етапі конкурсу-захисту.

Основу місцевого іменника становлять традиційні українські імена. Найпоширеніші чоловічі імена в даній місцевості функціонували у різних формах: Іван – Їван, Ва́нко, Ва́ня, Ва́ньо; Віктор – Ві́тко, Віке́нтій, Ві́цько, Ві́тьо, Ві́тьо́ла; Петро – Пе́тько, Пе́тьо, Петюшо́к, Петру́сь; Олександр – Во́лікса́ндер, Ся́нько, Сі́нько, Ся́сько, Шу́рко, Шу́рик, Се́нчик; Михайло – Мі́шко, Мі́ша, Міха́сько, Михаї́л, Михаї́ло, Місьо́, Місько́, Місик; Микола – Мико́ла, Нико́ла, Миколка́, Ко́ля, Андрій – Андру́шко, Андре́йко, Гандрéй, Грі́ць, Григорій – Грі́шко, Григо́рко, Грі́ша, Грі́сьо; Павло – Павло́, Павлу́шко; Тимофій – Тімо́ша, Тимко́; Юрій (Георгій) – Юра́, Юрко́, Юрцо́, Жо́ра, Жо́рик; Фе́дір – Фе́дор, Фе́дько, Фе́тько, Фе́дорко, То́дор; Герасим – Гарáсько́ Гараси́м; Степан – Штефа́н, Штефанко́, Стьо́па; Яків – Які́в, Якову́нцьо, Я́ша, Яцко́; Олексій – Во́лєкса́, Альо́ша, Альо́шко; Антон – Анто́шко Анто́сьо; Василь – Васи́ль, Ва́сько, Васи́лько, Ва́сьо, Васио́ньо; Дмитро – Ме́тьо, Митро́, Мі́тько, Митруньо́, Пилип – Пили́п, Фі́лько, Фі́ля, Тимофій – Тімо́ша, Тимко́ та ін.

Відповідно варіативний ряд поширених жіночих імен виглядає так: Ганна – Га́нька, Ганю́тка, Га́нничка, Га́ня, Га́ндзя, Ню́ська; Олена – Гелéна, Гилéна, Гилю́ська; Марія – Марі́я, Мару́ся, Мару́ська, Марі́ська, Марі́йка, Ма́нька, Ма́ня, Му́ся, Ману́ська, Му́ха; Євгенія – Же́нька, Євге́нька, Євге́на, Ївге́нька, Юге́нька, Же́ня; Надія – На́дька, На́тька, Наде́жда; Віра – Ве́ра, Ве́рка, Ве́рця, Фе́рця; Тетя́на – Титя́на, Та́нька; Ольга – О́лька, Во́лька, Во́лічка, Оля́; Ірина – Я́ріна, Є́ріна, і ін. Часто видозмінені форми імен не були синонімами, а вживались для позначення і вирізнення конкретних осіб.

До переліку порівняно рідковживаних імен можна віднести такі давні імена: Те́кля; Мо́тра; Трохим, Парáська; Варвара, Ва́рка; Гаврі́ло; Фро́ся, Фро́ська, Фросі́на (від Єфросинія); Христі́на, Хрі́стя; До́кія, Явдо́ха (від Євдокія); Зофі́я, Зо́ська, Со́нька (від Софія); Пана́с, Тана́с, Фана́сько (від Опанас, Афанасій); Зи́нько (від Зіновій); Яре́ма (від Ієремія); Пана́ко, Пана́кар (від Пантелеймон), а до нових

рідкісних – Ра́я (Райка), Раї́на, Зоя, Міла, Миросла́ва, Тама́ра, Тама́ла, Фаї́на, Ма́йя (Майка).

Певні традиційні імена функціонували в незмінній формі, наприклад, Дави́д, Кли́м, Ма́рфа, Макси́м, Йо́сип, Ма́рко, Мака́р, Про́кіп, Миро́н, Рома́н, Гаври́ло, Кири́ло, Матві́й, Ко́сть. Ряд імен вживався в селі у видозміненому усталеному вигляді. Так, ім'я Харитина вживалось лише як Харі́тка, Левантина – як Ливо́ська, Валерія як Вале́рка, Мефодій як Мефо́дько, Матвій як Матве́й, Домна як До́мка, Дарина як Да́рка, Пелагея як Пала́ська, Гнат – як Гнатко́, Захар – як Заха́рко, Агафа́ як Гафі́я, Євстахі́й як Явту́х, Никифі́р як Кіфі́р, Мотря як Мо́тра, Юхим як Юхти́м, Оксана як Ксе́нька, Наталі́я як Ната́лька, Сава як Са́вко.

У вимові іноді змінювалась початкова голосна: Їва́н (Іван), Юге́нька (Євгенка), Єри́на (Ірина), Юсти́на (Устина). В багатьох іменах в минулому додавали приголосний до перших голосних: Во́лька, Во́лічка (Олька), Воле́са (Олекса), Воли́са́ндер (Олександр), Гі́лько (Ілько). Також навпаки відбувалось відсікання (можливо на польській манер) певних літер чи частин слова: Владко́ → Ла́дько, Володимир → Лади́мир, Никифі́р → Ки́фір, Фе́дько → Фе́дь, Григорі́й → Грі́гір. Цікава зміна пройшла тут з іменем Олександр, що звучало як зменшене з м'яким першим голосним: Ся́нько, Ся́сько, Ся́нька (жін.), Ся́ська (жін.). У деяких іменах у вимові втрачався м'який знак. Наприклад, Яцко від Яць, а в деяких він набутий: Арсе́нько від Арсен. Можна припустити, що під впливом російської мови імена зменшені від Григорі́й, Михайло звучать як Грі́ша, Мі́ша.

Деякі імена зазнавали кардинальних трансформацій: ім'я Єлизавета → Ліза́вета → Ліса́вета → Лі́ська, Глике́рія → Лике́рія → Лике́ра → Ліко́ра. Пройшли шлях до місцевого звучання й інші імена, як от Пелагея → Пала́жка → Пала́зька → Пала́ська; Єпистимі́я → Писти́мія → Писти́на.

Характерні для української мови чоловічі імена, що мають суфікс „-к” і закінчення „-о” теж були активно представлені в сільському іменослові, проте наголос в кінці швидше буде винятком для здрібнолої форми (Гнатко́, Тимко́, Стефанко́). Наголос переважно падає на перший склад: Вітько́, Са́шко, Воло́дько, Фе́дько, Пе́тько, То́лько, Мі́шко, Са́вко, Де́мко, Же́нько, Петро́шко, Мефо́дько, і ін., що є особливістю місцевого звучання. В чоловічих іменах теж нерідко зустрічається суфікс „-ськ”: Тодо́сько, Мі́сько, Міха́сько, Я́сько, Ва́сько.

Жіночі імена, в основному, вживались в розмовній мові з грубватим відтінком, що його надають суфікси „-ньк”, „-ськ”, „-льк”: Га́нька, Ма́нька, Фро́ська, Ю́лька, Же́нька, Га́лька, Ната́лька. Притому

Їнка, Зінка, Нінка, Їрка, Натáшка, Свѣтка і ін. звучать з пестливим відтінком на кшталт польських імен.

Російські та білоруські імена залишали майже без змін: Філя, Філько, Вáня, Мáша, Лѣдзя, Мілька. Поступове розширення зв'язків з західними і північними народами сприяло появі імен типу Ёніс, Гертрúда (називали Галька), Генѣфа, Ёмма, Лóра. Незначного поширення набули єврейські імена в чисто національному звучанні, тільки Фаня, Фанько, Гѣршко. Завоювання краю турецькими загарбниками помітного впливу на імена не справило, хоча з'явилися деякі прізвища явно турецького походження: Бей, Файфúра, Джумáк. Проте, проживання представників південнослов'янських народів призвело до поширення імен Тóдор, Митрó, Танáс, а угорців – Штефáн, Штефúнька.

Після тривалого перебування цієї території під Польщею, поряд із прізвищами Кобилецький, Піскорський, Костецький, Дзюбецький, Раєвський, Гураєвський і ін. з'явилося багато польських імен напр. Вáнда, Віліна (від Евеліна), Гѣня (від Генѣфа). Серед них переважали антропоніми з суфіксами -к(о), -ськ(о), -цьк(о): Фрáнко (Франц), Бернáдко (Бернард), Стáсько (Станіслав), Брóнько (Броніслав), Юзько, Юсько, (Юзеф), Янько (Ян), Ясько (Ясь, Ян), Марцінко (Мартин (Марцін)), Мар'я́нко (Мар'ян), Кáзько (Казимир), Лáдько (Владіслав), Вáцько (Вáцлав), Віцько (Віктор), Міцько (Мечислав), Кáзько (Казимір), Вілько (Вільям), Дóлько (Адольф), Пóлько (Поль), а також жіночі: Гиліóська (Гелéна), Янóська (Яні́на), Косту́ська (Костянти́на), Зóська (Зóся), Карóлька (Каролі́на), Марі́ська (Марі́я), Тóська (Антоні́на).

Трансформації польських імен відбувались в декілька ступенів: Зофія → Зóся → Зóська, Костянти́на → Косту́ська → Ту́ська, Марі́я → Марі́ся → Марі́ська, Яна → Яні́на → Яну́ся → Яну́ська, Антóн → Тóсьо → Тóсько, Стані́слав → Стáсьо → Стáсько, Бернáрд → Бернáдьо → Бернáдко, Мі́хал → Мі́хась(о) → Мі́хасько, Гелéна → Гелéна → Гилéна → Гиліóся → Гиліóська, Марі́я – Мáня → Ману́ська, Катажі́на (Katarzyna) → Кáся → Кáзька → Кáська; Ян → Я́нек → Я́ньо → Я́ньо → Я́сек → Я́сь → Я́сьо → Я́сько.

Поляки компактно проживали в певних частинах села – Висі́чка, Горáни і спочатку ревно дотримувались внутрішньоетнічних шлюбів задля збереження національно-культурної та релігійної ідентичності. Польська присутність позначилась на сільському іменнику. Так, полонізації зазнало ім'я Олена, яке побутувало винятково у формі Гелéна (Гилéна) навіть для позначення чистокровних українок. Вірогідно українці перейняли й спольщене Мі́хасько.

У 1950–1960-ті рр. в обіг активно входять імена Валентина, Валентин, Галина, Людмила, Лариса, Анатолій, Ніна, Лідія, Костянтин і ін.

В 1970–1980-х рр. спостерігається розширення набору імен (Інна, Алла, Ігор, Руслан, Оля, Віталій), та використання русифікованих форм (Сірожа, Саша, Олег, Альона, Света, Таня). Зараз молодь у селі дітей називає переважно іменами іноземного походження (Артур, Артем, Ілона, Маргарита, Каріна, Аріна, Аліна, Сабріна, Вероніка, Альбіна, Віолетта, Мія, хоча й помітна тенденція повернення до традиційних українських – Максим, Христина, Назар, Даниїл, Юрій, Дмитро.

Посилення зв'язків села з містом, глобалізаційні процеси сприяють втраті діалектних особливостей у сфері вживання імен.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-387-6-30>

«ТА ЩО ІМ'Я?»: ДО ПРОБЛЕМИ ПОШУКУ УКРАЇНСЬКИХ ВІДПОВІДНИКІВ ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИХ СЕРЕДНЬОВІЧНИХ АНТРОПОНІМІВ

Чепіженко В. В.

кандидат історичних наук,

доцент кафедри археології, етнології та всесвітньої історії

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

м. Одеса, Україна

У вересні 2022 р. українські медіа сколихнула дискусія щодо іменування нового британського монарха, який 73 роки свого попереднього життя був відомий як «принц Чарльз», а тут раптово перетворився на «Карла III» [1; 7; 13]. Преса рясніла заголовками на кшталт: «Новий британський монарх взяв ім'я Карл III» [8], і пересічним українцям дійсно могло здатися, що принц Чарльз змінив своє ім'я, хоча насправді це не так, адже англійською його ім'я як було, так і лишилося – Charles (Чарльз).

Переклад власних імен – завдання дуже складне, яке потребує ретельного вивчення. В перекладознавстві існує декілька підходів до цієї проблеми:

1) транскрипція – спосіб перекладу лексичної одиниці оригіналу шляхом відтворення її звукової форми за допомогою букв мови перекладу. Транскрипція найточніше відтворює звучання імені, але проблема при її застосуванні полягає в тому, що в українській мові можуть бути відсутні звуки, характерні для мови оригіналу;

2) транслітерація – це спосіб перекладу лексичної одиниці оригіналу, який здійснюється шляхом відтворення її графічної форми

за допомогою літер мови перекладу, але побуквене транскодування далеко не завжди відповідає реальному звучанню слова в мові оригіналу;

3) транспозиція полягає в тому, що власні назви в різних мовах, які розрізняються за формою, але мають загальне лінгвістичне походження, використовуються для передачі один одного;

4) калькування – вид перекладу лексичної одиниці шляхом заміни її складових частин (морфем або самих слів) їхніми лексичними відповідниками [6; 9; 11].

Як правило, для перекладу антропонімів застосовують транскрипцію та транслітерацію, але при передачі імен європейських монархів в українській мові традиційно використовують транспозицію – заміну стійкими аналогами. Так англійський король Джон Безземельний і французький король Жан II Добрий обидва іменуються Іоаннами; англійські Чарльзи та французькі Шарлі перетворюються в Карлів, а німецькі Людвіги і французькі Луї в Людовиків. На перший погляд здається, що в основі транспозиції імен монархів лежить їх латинська основа. Для середньовіччя саме латина була мовою міжнародного спілкування і, що найголовніше, письма. Можливо, середньовічних людей, не тільки королів, варто іменувати, засновуючись саме на латинській традиції? Але подібна практика латинізації імен не є тотальною, і з неї існує маса виключень. Імена іспанських та португальських монархів найчастіше транскрибуються, загалом так само, як і імена людей, що не були монархами. Проблема полягає в тому, що жодного чіткого правила насправді не існує, і в українській історіографії можна зустріти найрізноманітніші варіанти транскрипції, транслітерації, транспозиції та калькування, і до того ж поряд, в одному тексті і, навіть, на одній сторінці.

Нами були переглянуті шкільні та деякі університетські підручники з історії середніх віків з метою з'ясування того, яка перекладацька практика переважає в українській історичній ономастиці по відношенню до середньовічних західноєвропейських імен. При аналізі ономастичного матеріалу підручників залишаємо авторські інтерпретації імен.

Найбільшим збірником курйозів на цьому поприщі є підручник за авторством Василя Балуха та Віктора Коцура [2]. На двох сторінках тексту сусідствують Стефан де Блуа, П'єр Тудебод, Рішар Паломник, Гільом Тірський, Філіпп Новаррський, Ернуль (Арнульф), Людовік VII, Жан д'Ібелін та Яков Вітрійський [2, с. 42–43]. Далі зустрічаємо звичних королів з іменами Людовік, Карл, Вільгельм, Іоанн, Стефан та Генріх незалежно від того в якій країні вони правили, але поряд з ними бачимо кльонійського абата Петра та П'єра д'Оржемона, Гільома Каля та Гійома Ногарне (саме так, з помилкою в прізвищі!),

Етьєна Марселя та Стефана Ленгтона, Тому Аквінського, Тому Бекета, але Томаса Волсінгема, герцогів Бургундських Іоанна Безстрашного та Карла Сміливого, але герцога Бедфорда Джона Ланкастера, шотландського короля Вільяма Лева, англійського юриста Генрі Брактона, але англійського ж хроніста Генріха Гентингдонського (саме в такому варіанті) [2].

Львівські автори в колективній праці під редакцією Леонтія Войтовича йдуть тим самим шляхом, що і Балух-Коцур. Королі тут зазвичай носять стилізовані одноманітні імена, але поряд з ними присутні Жан Калабрійський, Жан Безстрашний Бургундський і Ян Люксембургський, але чомусь Карл Беррійський, Франциск Бретонський, Карл Сміливий Бургундський та Людовик Орлеанський; Томас Бекет, Джон Вікліф, Томас Арундел але Стефан Ленгтон та Симон Садбері; Томас Ланкастер, але чоловік його внучатої племінниці вже чомусь Іоанн Ланкастер, а серед іспанців та португальців поряд з численними Альфонсо, Педро, Хайме, Енріке, Хуанами, Жуанами, Педру та Фернанду виринають Фердинанд Арагонський, Томас Торквемада, ідальго Жан Делабадія та Генріх Мореплавець [4].

Серед шкільних підручників два [5; 14] віддають перевагу транскрипції та транслітерації, тому на їх сторінках бачимо англійських королів на ім'я Вільям, Генрі та Джон, французьких Анрі, Луї та Шарлів, іспанських Енріке, Фернандо та Ізабель. Більшість лишають традиційних Вільгельма Завойовника, Іоанна Безземельного, Іоанна II Доброго, Карла VII Переможного, Генріха II Плантагенета та Карла Сміливого, але при цьому у частини авторів поряд межують, до прикладу, Генріх I Капет та Луї IX Святий [15, с. 78], або «католицькі королі» Фернандо та Ізабель, але Іоанн Безземельний та Людовик XI [3, с. 83–84, 88, 94], а також Альєнора Аквітанська та Генріх V [10, с. 84]. Цікаво, що зустрічаються варіанти імен Річард [5; 10; 12; 14; 15] та Ричард [3], Луї [5; 12; 14; 15], Людовік [10] та Людовик [3], Едвард [5; 14; 15] та Едуард [3; 10; 12] тощо.

Насправді, вся ця плутанина своїм корінням сягає не української, а російської традиції. Підхід «заміни за аналогією» з явним німецько-латинізованим ухилом для імен середньовічних монархів (і не тільки) викристалізувався вже в працях першого російського історика-медієвіста Тимофея Грановського, який отримав освіту в Берлінському університеті. Значний вплив на складання цієї традиції заклала також німецька професура Московського та Петербурзького університетів. Поступово відверто німецькі форми, такі як Людвіг чи Франц, також були латинізовані (зокрема в працях Ніколая Карєєва). І остаточно ця традиція закріпилася після публікації в 1890–1907 рр. «Енциклопедичного словника Брокгауза та Єфрона». В радянські часи українські

медієвісти загалом калькували російських вчених. На жаль, ця тенденція продовжувалася і в перші десятиліття незалежності.

Вважаємо, що українській історіографії варто творити власну перекладацьку традицію вживання іншомовних імен, наближуючи їх до оригінальних мов джерел, а не калькувати російську традицію. Тому в додатку до цих тез пропонуємо власний підхід до транскрибування середньовічних західноєвропейських антропонімів, виходячи з мови джерела або вітчизняної для досліджуваного суб'єкта історіографії (див. Додаток 1).

Література:

1. Андаліцька І., Світлевська А. Чарльз III чи Карл III: як правильно українською. *УНІАН*. 2022. 09 вересня. URL: <https://www.unian.ua/world/charlz-iii-chi-karl-iii-yak-pravilno-ukrajinskoju-11972895.html> (дата звернення: 23.04.2024).

2. Балух В. О., Коцур В. П. Історія середніх віків : у 2 томах. Т. 2. Високе і пізнь Середньовіччя. Чернівці : Наші книги, 2011. 616 с.

3. Васильків І. Д. Всесвітня історія: підручник для 7 класу закладів загальної середньої освіти / І. Д. Васильків, В. В. Островський, І. Л. Паршин, І. Я. Букавін. Тернопіль : Астон, 2020. 176 с.

4. Войтович Л. В., Козак Н. Б., Овсінський Ю. В., Чорний М. І. *Medium aevum; Середні віки* : підручник для історичних спеціальностей вузів / за ред. Л. В. Войтовича. Львів : Тріада Плюс, 2010. 502 с.

5. Гісем О. В., Мартинюк О. О. Всесвітня історія: підручник для 7 класу закладів загальної середньої освіти. Харків : Ранок, 2020. 144 с.

6. Іваніна Т. В. Методи формування ономастичних відповідників при перекладі топонімів (на матеріалі англо-українських словників). *Філологічні трактати*. № 1. 2010. С. 116–120.

7. Клочко Н. Чому Чарльз став Карлом: як правильно називати нового короля Британії. *Главком*. 2022. 09 вересня. URL: <https://glavcom.ua/world/observe/chomu-charlz-stav-karlom-jak-pravilno-nazivati-novoho-korolja-britaniji-874158.html> (дата звернення: 23.04.2024).

8. Новий британський монарх взяв ім'я Карл III: коли його коронують. *Фокус*. 2022. 08 вересня. URL: <https://focus.ua/uk/world/528660-novy-britanskiy-monarh-vzyal-imya-karl-iii-kogda-ego-koronuyut> (дата звернення: 23.04.2024).

9. Педан М. С. Особливості перекладу власних назв в художніх творах. URL: https://confcontact.com/2013_04_17/25_Pedan.htm (дата звернення: 24.04.2024).

10. Подаляк Н. Г., Лукач І. Б., Ладиченко Т. В. Всесвітня історія : підручник для 7 класу закладів загальної середньої освіти. Київ : Генеза, 2020. 176 с.

11. Подвойська О., Шилова О. Особливості перекладу власних назв у зарубіжних художніх кінофільмах. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. Вип. 37. Т. 2. С. 160–167.

12. Пометун О. І., Малієнко Ю. Б. Всесвітня історія: підручник для 7 класу закладів загальної середньої освіти. Київ : Освіта, 2020. 176 с.

13. Раевський Д., Логвиненко Т. Принц Чарльз став королем Карлом III. *Бабель*. 2022. 15 вересня. URL: <https://babel.ua/texts/84270-princ-charlz-stav-korolem-karlom-iii-yak-tak-chomu-luji-lyudovik-a-yevropeyskih-monarhiv-vzagali-chasto-zvut-odnakovo-istorichniy-ekspleyner-babelya> (дата звернення: 23.04.2024).

14. Сорочинська Н. М., Гісем О. О. Всесвітня історія : підручник для 7 класу закладів загальної середньої освіти. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2020. 176 с.

15. Щупак І. Я., Бурлака О. В., Піскарьова І. О. Всесвітня історія : підручник для 7 класу закладів загальної середньої освіти. Київ : УОВЦ «Оріон», 2020. 176 с.

Додаток 1

Українські відповідники найбільш розповсюдженим західноєвропейським середньовічним антропонімам

Латина	Англійська	Французька	Німецька	Іспанська
Henricus Генрік	Henry Генрі	Henri Анрі	Heinrich Гайнріх	Enrique Енріке
Karolus, Carolus Карол	Charles Чарльз	Charles Шарль	Carl, Karl Карл	Carlos Карлос
Ioannes, Joannes Йоанн	John Джон	Jean Жан	Johann Йоганн	Juan Хуан
Petrus Петр	Peter Пітер	Pierre П'єр	Peter Петер	Pedro Педро
Guilielmus Гільєльм	William Вільям	Guillaume Гійом	Wilhelm Вільгельм	Guillermo Гільєрмо
Ludovicus Людівік	Lewis Льюїс	Louis Луї	Ludwig Людвіг	Luis Луїс
Iacobus Якоб	James Джеймс	Jacques Жак	Jakob, Jacob Якоб	Jaime Хайме
Stephanus Стефан	Steven Стівен	Étienne Етьєн	Stefan Стефан	Estebán Естебан

СЕКЦІЯ 7. УКРАЇНЬСЬКА ОСВІТА В ІСТОРИЧНОМУ ВИМІРІ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-387-6-31>

УЧИТЕЛЯ НІМЦІ У ДОБУ ВЕЛИКОГО ТЕРОРУ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ АРХІВНО-КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ)

Бривко М. В.

доктор філософії

науковий співробітник

Національний історико-меморіальний заповідник

«Биківнянські могили»

м. Київ, Україна

Одним з важливих аспектів втримання більшовиками своєї влади, зокрема й Й. Сталіним, є панування над усіма сферами суспільства та свідомістю людини, передусім над молоддю. І в цьому контексті не останню роль відіграють учителі, які повинні намагатися розкрити індивідуальність та творчий потенціал кожного свого вихованця. Та водночас слугувати надійним провідником комуністичних ідей і *«виховувати відданих радянських патріотів, активних будівників комуністичного суспільства»* [1, с. 1].

Стосувалася ця теза і учителів німців, у тому числі і тих хто навчав на дому. Учитель завжди був під пильним контролем і наглядом з боку влади, не зважаючи на свою національність чи переконання. А відтак, ті хто був незгоден, чи критикував владу, або не відповідав національним критеріям, неминуче підпадали під політичні репресії. Особливо ця тенденція спостерігалася у 2 половині 1930-х роках, і насамперед у добу «Великого терору» 1937–1938 роках.

Сприяло цьому і те, що відношення каральних і партійних органів до німців було підозрілим, і це певною мірою пов'язано із усталення фашизму у Німеччині у 1933 році. Крім того, як вважають автори книги «Біль минулого» (2006), і тим, що самі німецькі учителі, з одного боку виховували будівників соціалістичного суспільства у Радянському Союзі, а з іншого так чи інакше слідували за життям і подіями у Німеччині. У підсумку це дозволяло органам НКВС отримати можливість звинувачувати радянських німців у симпатіях чи приналежності до різноманітних контрреволюційних організацій із національною

забарвленістю [2, с. 28]. Що в цілому спостерігається у матеріалах архівно-кримінальних справ репресованих німців учителів, яких звинувачували у шпигунській та контрреволюційній діяльності проти радянської влади.

Так, наприклад, була звинувачена у *«контрреволюційній роботі серед учнів, виховання їх в націоналістичному німецькому дусі»* [3, арк. 21] учителька німецької школи міста Києва Ядвіга Карлівна Фалькович, яку 20 січня 1938 року заарештовано органами НКВС УРСР. Та лише 20 лютого 1938 р. відбувся перший допит, що зберігається у її архівно-кримінальній справі, де першим питанням, як і в багатьох інших заарештованих німців було, хто з родичів мешкає за кордоном і який характер зв'язку з ними був. Відповідно наприклад наявність письмового спілкування зі своїми близькими за кордоном ставало підґрунтям в звинуваченні у шпигунстві. Або ж бажання виїхати до своїх родичів чи їх відвідати, що теж слугувало «доказом» шпигунства, як це ми бачимо на прикладі Ядвіги Карлівни, яка у 1923 році бажала відвідати родичів у Німеччині для чого звернулася для оформлення відповідних документів і віз у німецьке консульство в Києві.

До того ж, на думку слідчих НКВС, жінка проводила активну виховну роботу серед молоді у релігійному русі, при цьому намагаючись привити молоді почуття німецького національного патріотизму, що для 1920-х років, в рамках радянської національної політики було прийнятною практикою, водночас вона повинна *«розпалювати при цьому ненависть до Радянської влади»* [3, арк. 11].

І хоча шпигунську діяльність Фалькович Ядвіга Карлівна заперечувала. Та як ми бачимо далі, вона «передала до консульства» відомості про діяльність німецької школи, зокрема *«кількість учнів та їх соціальний прошарок, про зарплату викладачів, а відповідно їх настрої до Радянської влади»* та *«відомості про викладачів німців Києва»* з їх *«політичною характеристикою та відношенням до Радянської влади»* [3, арк. 13].

Слід відзначити, що цей єдиний у справі допит дав підстави каральним органам зробити висновок, що Ядвіга Фалькович *«організовано проводила контрреволюційну націоналістичну роботу серед німецької молоді, а також інформувала агента німецького консульства про діяльність шкіл та політичні настрої учителів-німців»* [3, арк. 21–22]. І згідно постанови НКВС СРСР від 27 березня 1938 року Фалькович Ядвіга Карлівна в рамках оперативного наказу № 00439 від 25 липня 1937 року була засуджена до вищої міри покарання. Вирок виконаний 29 квітня 1938 року в одній з в'язниць м Києва [3, арк. 24].

Певну цікавість і особливість має і архівно-кримінальна справа учителя української мови та літератури середньої школи у с. Розкішне

Ставищенського району Київщини Райзвіха Генріха Івановича, який був звинувачений у шпигунській та антирадянській діяльності, зокрема вихваляючи «фашистсько-гітлерівський устрій Німеччини» [4, арк. 1а].

І хоча заарештований Генріх Іванович був 15 травня 1938 року, перший допит, який збережений у справі, датується 21 липням 1938 року, де слідчий НКВС звинуватив чоловіка у скоєнні ним злочинів за статтями 54-6 та 54-10 Карного кодексу УРСР, що і було визнано самим Райзвіхом [4, арк. 11]. І надалі він конкретизував, під тиском слідчих, що *«займався шпигунською діяльністю з 1936 року з грудня місяця на користь польської розвідки»* [4, арк. 13]. Слід відзначити, що Генріх Іванович за національністю німець, родився в родині селян у німецькому селі Городок Дмитрівського району Чернігівської області і родичів у самій Польщі не мав, крім того, згідно його свідчень, його до шпигунської діяльності залучив колишній директор школи, де він працював, Ковтун Петро Григорович, який теж не був етнічним поляком, а походив з козацької родини на Чернігівщині і був українцем [4, арк. 13зв.]. При цьому, як «свідчав» Райзвіх Г., він повинен був збирати матеріал про *«настрої колгоспників до радянської влади», «про збори врожаю у колгоспні села», «про економічний стан колгоспу», а під час військового часу «збирати відомості про проходження частин, їх чисельність, зброю та напрямок руху»* [4, арк. 14-14зв.]. Реалізуючи ці «шпигунські завдання» Генріх Іванович використовує свою педагогічну діяльність в бесідах з батьками своїх учнів *«дізнавався про настрої та відношення колгоспної маси до радянської влади», а спостерігаючи та спілкуючись із колгоспниками «встановив урожайність у колгоспі, яка має від 16 до 20 центнерів з га»* [4, арк. 14зв.].

Крім того, здійснюючи контрреволюційну діяльність у школі Генріх Іванович *«не давав письмових робіт з літератури, невірно викладав свій предмет – літературу, при викладанні більше часу надавав старим письменниками, а сучасних письменників зовсім мало. Зривав уроки, [...] не підтримував дисципліну в школі, в наслідок чого школа мала погані показники ніж в інших школах району»* [4, арк. 15зв.]. Окрім того, за свідченнями директора школи Рибченко Євдокима Івановича, Генріх Іванович під час написання самостійного твору на занятті літературного гуртка ученицею Самойленко, яка написала у творі, що *«в Іспанії так діти помирають від голоду, як у нашій сусідці Дмитрині»*, не виправив це, а сам твір учениці наводив іншим як приклад [4, арк. 23].

В цілому ж усе це і стало підґрунтям у звинуваченні Генріха Івановича у шпигунській діяльності на користь Польщі та вихвалянні *«фашистського устрою Польщі, наклеп на Радянський союз та ведення антирадянської агітації»* [4, арк. 26]. 28 вересня 1938 року

рішенням засідання особливої трійки при Київському облуправлінні НКВС УРСР Генріха Райзвіха було засуджено до розстрілу в порядку оперативного наказу № 00606 від 17 вересня 1938 року. Вирок був виконаний 5 жовтня 1938 року [4, арк. 28].

Подібне зустрічаємо наприклад і в архівно-кримінальній справі учителя німецької мови СШ № 134 м. Києва Детке Едмунда Даниловича, який був звинувачений в організації контрреволюційної націоналістичної групи у с. Мар'янівка Макарівського району та шпигунстві на користь Польщі, де мешкали його доньки, до яких він бажав наприкінці 1920-х років переїхати. Та слідчі були переконані в тому, що головною причиною його бажання виїхати з радянської України, було *«вороже ставлення до радянської влади з моменту його приїзду до Радянського Союзу»* [5, арк. 12зв.], що «підтвердив» на допитах Едмунд Детке.

21 вересня 1938 року його було засуджено до розстрілу [5, арк. 24]. Який вже наступного дня, 22 вересня, був виконаний.

Торкнулися політичні репресії і учителів приватних уроків німецької мови. Яскравим прикладом є доля Альми-Ельзи Вільгельмівни Лаубе, яка мала необережність похвалити Троцького у розмові з матір'ю своєї учениці, як наслідок 27 жовтня 1937 року Альму Вільгельмівну було заарештовано.

Як і в багатьох інших справах, на тому єдиному допиті, який зберігся в її архівно-кримінальній справі від 3 листопада 1937 року жінка «визнала», що *«серед оточуючих мене людей вихваляла політику ворога робітників Троцького»* [6, арк. 9]. Як підсумок, органи НКВС звинуватили Альму Лаубе у тому, що вона *«обробляла оточуючих її осіб у контрреволюційному дусі, впроваджуючи переконання у перевазі політики троцькістів, доводячи, що ворог народу Троцький, нібито, користується серед трудящих Радянського Союзу великим авторитетом»* [8, арк. 14].

Згідно постанови НКВС СРСР (протокол № 50 від 19 листопада 1937 року) Лаубе Альма-Ельза Вільгельмівна в рамках оперативного наказу № 00439 від 25 липня 1937 року була засуджена до вищої міри покарання. Вирок виконаний 2 грудня 1937 року в одній з в'язниць м. Києва [8, арк. 16]. Та похована на території Биківнянського лісу. Реабілітована також лише у 1989 році прокуратурою м. Києва.

Література:

1. Перед новим навчальним роком. *Комуніст*. 1937. 11 серпня № 184. С. 1.

2. Бринош І. В., Петровський Е. В. Біль минулого: нариси з історії репресій 1930-х років серед освітян Одеської області (Іванівський район). / ред. кол.: Л. В. Ковальчук та ін. Одеса : СМІЛ, 2006. 224 с.
3. ЦДАГО України. Фонд 263, опис 1, справа 61723фп
4. ЦДАГО України. Фонд 263, опис 1, справа 39209фп, том 1.
5. ЦДАГО України. Фонд 263, опис 1, справа 60850фп (Детке).
6. ЦДАГО України. Фонд 263, опис 1, справа 59661фп (Лаубе).

**УЧНІВСТВО ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ
В УМОВАХ ПОВОЄННОЇ РАДЯНСЬКОЇ ДІЙСНОСТІ
(1944–1953 РР.)**

Сосницька Л. С.

*аспірантка кафедри всесвітньої історії
Волинського національного університету імені Лесі Українки
м. Луцьк, Україна*

Період першого повоєнного десятиліття в системі народної освіти був викликом для радянської влади. Значні фінансові труднощі, відсутність приміщень, матеріального та навчально-методичного забезпечення, кадровий голод – стали прикметними ознаками періоду. Разом з тим, більшовицька влада мала вирішити питання ідеологічної складової навчання та виховання «нового», радянського підростаючого покоління. Тож одним з головних об'єктів цієї політики стало учнівство.

Попри велике бажання повернутися до мирного життя, ходити до школи, навчатися та проводити цікаво дозвілля, значна частина дітей такої можливості не мала. Батькам та дітям довелося стикнутися з новою, вже повоєнною дійсністю. Не вистачало найнеобхіднішого: підручників, зошитів, олівців, чорнил, географічних та історичних карт. Школярам доводилося писати на невеликих клаптиках паперу чи поміж рядків газет. У 1944–1945 н. р. в школи області надійшло лише 17% від загальної потреби зошитів [5, с. 37–38]. За роки війни в області було зруйновано і напівзруйновано 548 шкіл, з них 20 середніх, 231 неповносередню та 297 початкових [3, с. 240]. Така ситуація стала причиною того, що навчальний процес відбувався в пристосованих, а не спеціальних приміщеннях, які в свою чергу часто не обігрівалися, не мали постійного та якісного освітлення.

Окрім цього віддаленість шкіл від місць проживання дітей та неможливість організувати в усій області якісне сполучення також ускладнювала навчальний процес. Поза школою та навчанням в першому мирному 1944–1945 н. р. перебувало 29899 учнів Волинської області, що складало близько 20% всіх дітей шкільного віку регіону [6, с. 56]. Не змогла розв'язати цю проблему і організація проживання дітей на квартирах господарів. Такі спроби були в зроблені в містах Луцьку, Ковелі та деяких районах області¹. Згодом в області почали відкривати і перші інтернати, які в свою чергу, в повоєнні роки так і залишилися рідкісним явищем.

---

¹ ДАВО, ф. Р-59, оп. 3, спр. 5, арк. 12.

В умовах нового встановлення радянської влади на західноукраїнських землях волинському учнівству окрім численних матеріально-побутових труднощів доводилося стикатися з всеохоплюючою комуністичною ідеологією. В 1943 р. було затверджено «Правила для учнів», згодом встановлено обов'язкові випускні іспити та екзамени на атестат зрілості для випускників середньої школи. Відмінників навчання та поведінки нагороджували золотими й срібними медалями. Було встановлено п'ятибальну цифрову систему оцінювання знань учнів [4, с. 119].

Вчителів змушували проводити уроки на високому ідейному рівні та позбавлені формалізму, а учнів складати речення та писати твори про хоробрих людей «нашої Батьківщини»: льотчика Покришкіна, Зою Космодем'янську, Павлика Морозова та ін. [2, арк. 64]. Викладання таких предметів як природознавство, біологія та хімія мали бути тісно пов'язані з практикою соціалістичного сільського господарства, досягнень радянської науки та широко використовувати досвід передових колгоспів. Велике значення мала організація при школах навчально-дослідних ділянок та кутків живої природи. На пришкільних ділянках закладали сади, ягідники, зелені лабораторії, квітники, поле, парники та пасіки ті ін. [2, арк. 119]. Зацікавленість дітей давала широке поле для пропаганди колгоспного будівництва.

Учнівство повоєнних років було також частиною комсомольських та піонерських організацій. Збільшення чисельності лав яких лягало на плечі вчителів. В перші повоєнні роки їх чисельність була зовсім не значною. В 1944–45 навчальному році в школах області було 64 учнівських комсомольських організації, якими охоплено 1121 учень [1, арк. 36]. Піонерські та комсомольські організації залучали до проведення масових заходів: суботники, збір насіння лісових та садових дерев, посадка шкільних та колгоспних фруктових садів; організації виставок: юних техніків, художників, олімпіади художньої самодіяльності школярів, екскурсії, тощо. В агітаційній роботі серед дорослого населення, особливо під час виборів у місцеві Ради депутатів [2, арк. 187, 191].

Безперечно, що робота таких організацій керувалася та контролювалася партійними чиновниками з гори. Проте, відчуття колективізму і відповідальності перед суспільством та державою викликали неабияке бажання бути корисним, зробити свій внесок в розвиток Батьківщини. Піонери Уляцької семирічної школи Луцького району посадили для колгоспу сад на площі 2 га. Учень Доросинської семирічної школи Рожищенського району Троцюк Ананій зібрав 80 кг. насіння кок-сагізу, за що був нагороджений медаллю «За трудову відзнаку» [2, арк. 188].

Окрім того для зміцнення політичного виховання серед комсомольців та учнівської молоді в школах працювали гуртки з вивчення

біографій В. І. Леніна та Й. В. Сталіна. При багатьох школах працювали комсомольські лекторії. Одна з таких була в Любитівській середній школі Ковельського району. Вони організували проведення семінарів піонерських та комсомольських організацій. На них заслуговувалися доповіді та лекції ідейно-політичного спрямування: «Ленін – це Сталін сьогодні», «Великі будови комунізму», «Образ Леніна та Сталіна в радянській художній літературі», «Сталінська Конституція – найдемократичніша Конституція в світі» та інші [2, арк. 190].

Ще однією з найпоширеніших форм виховної роботи в радянських школах була організація гурткової роботи. Її завданням було сприяти ідейно-політичному вихованню учнів та поліпшенню якості навчання. У 1950–51 навчальному році в області налічувалося 3224 гуртки з 81397 учнями. Найбільш чисельними були музично-хорові – 885, танцювальні – 632, літературні – 626, біологічні – 398 [2, арк. 195].

Тож з утвердженням на Волині в повоєнні роки радянської влади система народної освіти була уніфікована республіканській та всесоюзній, а учнівство опинилося в епіцентрі змін. Навчально-виховна робота в школах Волині мала чітке ідеологічне спрямування основним завданням якої стало формування радянської людини, вірної ідеалам комуністичної партії та її вождям. Учніам доводилося пристосовуватися до нових умов продиктованих більшовицькою радянською пропагандою.

Література:

1. Державний архів Волинської області. ф. Р-59, оп. 3, спр. 5
2. Державний архів Волинської області. ф. Р-59, оп. 9, спр. 7
3. Культурне життя в Україні. Західні землі. Документи і матеріали. Т. 1 : 1939–1953. Інститут українознавства ім. І. І. Крип'якевича. К. : В-во «Наукова думка», 1995. 750 с.
4. Романець Л. М. Організація та зміст навчально-виховної роботи в загальноосвітніх школах повоєнної України (1944 – середина 50-х рр.). *Освіта, наука і культура на Поділлі*. Кам'янець-Подільський. 2015. Том 22. С. 118–125.
5. Сосницька Л. С. Матеріальне забезпечення шкільництва Волині в перші повоєнні роки. *Вектори розвитку та результати досягнень науки в сучасному освітньому просторі* : матеріали науково-практичної конференції (Одеса, 23-24 липня 2021р.). Херсон : Видавництво «Молодий вчений», 2021. С. 36–3.
6. Стрільчук Л. Сосницька Л. Відновлення та розвиток радянської системи шкільної освіти на Волині в перше повоєнне десятиліття. *Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис*. Число 26. Луцьк, 2022. С. 54–59.

МАТЕРІАЛИ
II МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ

**УКРАЇНСЬКА ІСТОРІЯ
У ПУБЛІЧНОМУ ПРОСТОРИ**

17–18 травня 2024 року

м. Луцьк Волинської області, Україна

Підписано до друку 13.05.2024. Формат 60×84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Цифровий друк.
Умовно-друк. арк. 7,44. Тираж 100. Замовлення № 0524-038.
Ціна договірна. Віддруковано з готового оригінал-макета.

Українсько-польське наукове видавництво «Liha-Pres»
79000, м. Львів, вул. Технічна, 1
87-100, м. Торунь, вул. Лубічка, 44
Телефон: +38 (050) 658 08 23
E-mail: editor@liha-pres.eu
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6423 від 04.10.2018 р.